

ZEUGMA'DAN ELE GEÇEN GEÇ ROMA KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİ

Ayşe F. EROL*
Deniz TAMER**

***Anahtar Kelimeler:** Kırmızı Astarlı Seramikler • LRD • PHRS • ARS • Zeugma*

Özet: Zeugma Antik Kenti, günümüzde Gaziantep İli, Nizip İlçesi, Belkıs Köyü sınırları içinde, Fırat nehri kıyısında yer almaktadır. Makale konusunu oluşturan malzeme, Zeugma Doğu Konut alanlarında gerçekleştirilen kazılar çerçevesinde A, B Evi olarak adlandırılan konut alanlarından ve kısmen bu evlerin üzerine inşa edilen Geç Antik Dönem duvarlarının oluşturduğu mekânlardan ele geçen farklı gruplara ait ithal kırmızı astarlı seramik örnekleridir. Geç Antik Dönem'de Roma Dönemi sigillatalarının yerini alan kırmızı astarlı seramikler, deniz ticaretinde kullanılan ana rotaların belirlenmesi ve söz konusu dönemde yerleşim kronolojisinin oluşturulmasına katkı sunması bakımından oldukça önemlidir. Sözü edilen konutlardan ele geçen kırmızı astarlı seramik gruplarına ait; ARS, PHRS ve LRD formları saptanmıştır. Örneklerin değerlendirmesinde; John W. Hayes'in ana form ve alt tip sınıflandırması¹ temel alınmıştır. İlgili gruplara ait örnekler; teknik bilgileri, çizim ve fotoğraflarıyla birlikte Zeugma ile ilişkili yakın coğrafyaya ait örneklerle analogi kurularak metin içinde sunulmaktadır. Malzeme üzerinden yapılan değerlendirmeler ışığında, kentin Geç Antik Dönem seramik tipolojisi ve kronolojisini saptamak ve kırmızı astarlı seramikler üzerinden kentin MS 4. yüzyılın sonu – MS 7. yüzyılın ilk yarısı arasında Doğu Akdeniz genelinden Zeugma özeline doğru ticari ilişkilerinin saptanmasına ışık tutacak verilerin sunulması makalenin temel amacıdır. Çalışma konusunu oluşturan seramiklerde karşılaşılan formlar ve bunların alt tipleri, kronolojileri ve oranları karşılaştırmalı istatistiklerle okuyucuya sunulurken, Zeugma'nın ticari bağlantıları bölgesel ölçekte diğer merkezlerle karşılaştırmalı olarak yorumlanacaktır.

* Doç. Dr. Ayşe F. Erol, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
e-posta: ayse.erol@bbv.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7992-7236

** Deniz Tamer (M.A.), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Programı, e-posta: astyanaks9@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-4962-264X
Gönderilme tarihi: 20.02.2020; Kabul edilme tarihi: 08.09.2020

DOI: 10.36891/anatolia.692001

¹ Hayes 1972, 13-386.

LATE ROMAN RED SLIP WARE IN ZEUGMA

Key Words: *Red Slip Ware • LRD • PHRS • ARS • Zeugma*

Abstract: The ancient city of Zeugma is currently located in the village of Belkis, town of Nizip and city of Gaziantep. It is situated next to the River Euphrates. The material that this study has examined is red slip wares, which were held during the excavations conducted at the Eastern residential sections of Zeugma. The pottery sherds presented in this study have been obtained from the Houses A and B, and the spaces formed by the walls that were partially built on these houses during the Late Antique Period. In this period, red slipped wares which replaced the Roman sigillata are important for us to establish a settlement chronology in this area, as well as tracing the main routes used in maritime trade. Among these red slip wares obtained from Zeugma, ARS, PHRS and LRD forms have been determined. Whilst evaluating these samples, we based our study on the framework developed by John W. Hayes. His main and sub-category classifications constituted the backbone of this study. The samples are presented here in regard to their technical specifications, drawings and pictures. They are also references with similar material gathered from the nearby geography associated with Zeugma. This study aims to present the material that can establish a chronology and typology for the Late Antique Period wares of Zeugma and determine the forms of red slip wares and then bring more clarity into the trade relationships in Zeugma specifically, but also in Eastern Mediterranean region in general from the end of 4th century to the first half of the 7th century. The main forms and their sub-categories that are in scope for this study, are presented comparatively in terms of their chronology and their statistical ratios. In the end, Zeugma's trade connections will be evaluated in comparison with other settlements in the region.

Giriş

Zeugma Antik Kenti, günümüzde Gaziantep İli, Nizip İlçesi, Belkıs Köyü sınırları içinde, Fırat nehri kıyısında yer almaktadır². I. Seleukos Nikator tarafından Fırat Nehrinin batı kıyısında kendi adını verdiği Seleucia³ ve doğu kıyısında ise Pers asıllı eşinin adını taşıyan Apamea şehri kurulmuştur. Plinius kentten “Fırat Selevkeiası” olarak bahsetmektedir. Roma Döneminde ise geçit anlamına gelen Zeugma adlandırması kullanılmıştır⁴.

Fırat Nehri'nin oluşturduğu doğal sınırın kıyısında ve nehrin daralarak geçiş imkânı verdiği konumda kurulan kent⁵, yol ağlarının kesişim noktasında yer almasıyla oluşan lojistik konumu sebebiyle önemli bir katoikia (askeri kent) haline gelmiş⁶ ve doğu sınırı kapsamında Roma ile Partlar arasındaki mücadelede önem kazanmıştır⁷. Doğu sınır hattında yer alan ve Syria

Eyaletine geçiş kapısı olan kent, konumunun sağladığı avantajla Roma lejyonlarına ev sahipliği yapmak durumunda kalmıştır⁸.

MS 2. yy'da refah dönemi yaşayan kent, MS 253 yılında Sasani Kralı I. Şapur'un kenti istilasıyla büyük bir yıkım yaşamış ve eski önemini kaybetmiştir⁹.

Zeugma Aurelianus tarafından tekrar Roma hâkimiyetine geçmiştir¹⁰. MS 325'den sonra küçülmeye başlayan kentle ilgili bilgilerin kilise kayıtlarından takip edildiği ve bir piskoposluk merkezi haline geldiği belirtilmektedir¹¹.

MS 7. yy başlarında kentin Emevi hâkimiyetine girdiği ve MS 9. ve 10. yy'lara kadar kentte iskânın sürdüğü bazı buluntulardan anlaşılmaktadır¹².

Zeugma, Akdeniz Bölgesi'ni Mezopotamya'ya ve buradan güneyde Basra Körfezi üzerinden Uzak Doğu'ya bağlayan ana yoldadır. Bu yolun önemi politik,

² Zeugma kazılarında maddi destek sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na şükranlarımızı sunarız.

³ Appian, Syr. 11.9; Grainger 1990, 39, 40; Ele geçen buluntular üzerinden gerçekleştirilen yeni araştırmalar şehrin kuruluşunun Demir Çağına kadar uzandığını göstermektedir. Görkay 2012a, 282; Görkay 2012b, 530.

⁴ Pliny, NH 5.33, 82, 86; Grainger 1990, 75, 76.

⁵ Hartmann – Speidel 2013, 381; Speidel 2009, 565; Kennedy – Bunbury 1998, 19.

⁶ Görkay 2015b, 13, Görkay 2017, 149; Belkıs tepenin batısı ve Karatepenin güneyinde kalan Roma Dönemi surlarının çevrelediği alan içinde kentsel bir lejyon yerleşkesi yer aldığı son dönem verileriyle ortaya konulmuştur Görkay 2017, 159-163.

⁷ Romanın doğu seferleri sırasında Zeugma'da geçici olarak konuşlanan lejyonlara (Legio I ve II Adiutrix, Legio I Italica, Legio III Augusta, Legio IIII Flavia, Legio VII Claudia, Legio X Gemina, Legio XIII Gemina) ait arkeolojik buluntulara rastlanması, kentin

lojistik destek ve stratejik konumunun maddi kanıtlarını göstermektedir Hartmann ve diğ. 2003, 336, 337; Hartmann ve diğ. 2004, 218, 219; Speidel 2012, 611, 614-617; Hartmann – Speidel 2013, 383-390.

⁸ At Meydanı'nda yapılan yüzey araştırmaları ve ele geçen buluntular, alanın MS 1. yy sonundan MS 4. yy'a kadar Roma lejyonları tarafından kullanıldığını ortaya koymaktadır Hartmann ve diğ. 2003, 218; Hartmann – Speidel 2013, 385-390; Zeugma'da Legio X Fretensis ve Legio IIII Scythica'nın konuşlandığı bilinmektedir Elton 2013, 376-378; Bununla birlikte ele geçen yazıt ve damgalı kiremitler birçok lejyonun kentte kısa süreli bulunduğunu ve bazı yardımcı kuvvetlerin de kentte konuşlandığını göstermektedir Hartmann – Speidel 2013, 389, Table 2.; Doğu Sınırı Lejyonları için bkz. Glasgow 1986, 411-425, Fig. 23.1-6.

⁹ Görkay 2015b, 14.

¹⁰ Scarre 1995, 186.

¹¹ Wagner 1976, 288; Kennedy – Burgess 1998, 155, 156, 159-162.

¹² Zeugma kenti kronoloji tablosu için bkz Görkay 2015a, 10, 11, 14; MS 4. yy'dan MS 11. yy'a kadar kilise kayıtlarında Zeugma ile ilgili bilgilere rastlanmaktadır Kennedy – Burgess 1998, 159-162.

stratejik ve aynı zamanda ticaret rotaları üzerinde olmasından kaynaklanmaktadır¹³. Kentin Fırat Nehri'nin geçiş noktasında-ana yol ağının kavşağında yer alması ticari önemini detaylıca irdelemeyi gerektirir.

Seramik - Ticaret - Yol Ağı İlişkisi

Bu başlık altında, makale konusunu oluşturan Phokaia (PHRS), Afrika (ARS) ve Kıbrıs (LRD) kırmızı astarlı seramiklerinin tipolojisi ve kronolojisine değinilmenden önce bölgenin ticari ilişkileri irdelenecektir.

Kuzey Suriye Bölgesi'nde yürütülen kazılarda ulaşılan sonuçlar üzerinden: Roma İmparatorluk ve Erken Bizans Dönemleri'nde gerçekleştirilen deniz ve kara yolu ticareti, sınır hatları, vergilendirme ve lejyon birliklerinin ticari faaliyetlerdeki rolleri gibi seramik ticareti ile direk ya da dolaylı bağlantı gösteren çalışmalar neticesinde ulaşılan hipotezler değerlendirme kapsamına alınacaktır.

Bu hipotezler üzerinden Zeugma'nın jeopolitik ve stratejik konumundan kaynaklanan getirilerinin, kentin seramik-ticaret ilişkisine olan yansımaları çalışmanın odak noktasını oluşturacaktır. Zeugma seramikleri üzerine yapılacak olan çıkarımların netlik oluşturabilmesi amacıyla Kuzey Suriye başta olmak üzere, Güney Suriye, Filistin Bölgesi ve gerekli yerlerde Roma Afrikası ile ilgili verilerden de faydalanılacaktır.

Kentin, kuzeye doğru doğu sınır hattı boyunca kurulan lejyon kentleriyle oluşturulan lojistik güzergâhta yer almasının yanı sıra¹⁴, batıya doğru Kilikya limanlarına, doğuya doğru Edessa'ya, güneye doğru Dura Europos ve Filistin'e ulaşan yol ağlarının kesişim noktasındaki konumu¹⁵, Zeugma'nın sadece askeri değil, ticari bakımdan da önemini ortaya koymaktadır. Bu durum, antik kaynaklarda MS 1. yy'da Zeugma'da vergi ve gümrük¹⁶ görevlilerinin

¹³ Abadie-Reynal 2005, 523.

¹⁴ Hartmann – Speidel 2013, 382, Fig. 1; MS 114'te Traianus komutasındaki lejyonlar, Antiokheia (Antakya) - Beroea (Halep) üzerinden Zeugma'ya geçerek kuzeye doğru Samosata (Samsat), Melitene (Malatya) ve ardından Satala'ya (Sadak) gelerek burada konuşlanmıştır. Bu sefer hareketi Zeugma'nın Antiokheia'dan kuzeye uzanan yol ağı ile organik bağımlı ortaya koyması açısından önemlidir Debevoise 1938, 219-222; Lepper 1948, 41-44; Mitford 1980, 1196-1198; Bennett 1997, 191, 192.

¹⁵ Eyaletlerde oluşturulan yol ağlarının esas amacı asker ve askeri malzeme sevkiyatının hızlı ve güvenli olarak sağlanmasıdır Mitchell 2015, 7; Caracalla Dönemine tarihlenen Roma yol güzergâhlarını gösteren Itinerarium Antonini Augusti'de Zeugma, Germanica'yı (Maraş), Cyro'yu (Kilis) ve Nicopoli'yi (Islahiye) Edessa'ya (Urfa) bağlayan güzergâhlar üzerinde gösterilmiştir Kennedy – Burgess 1998, 153; Cuntz 1929; Tabula Peutingeria'da Antiokheia'dan Zeugma'ya ulaşan iki farklı güzergâh ve Zeugma'dan Samosata

(Samsat), Carris (Harran), Hieropolis'e (Münbiç) ulaşan yollar gösterilmiştir Kennedy – Burgess 1998, 157, Res. 9. 1; Miller 1916, XI.3; Ayrıca Zeugma-Antiokheia yolu üzerinden Seleukeia Pieria (Çevlik) ve Laodiceia (Lazkiye) limanlarına, Pylaemanicae yoluyla Issus (Gözeneler) ve Soli Pompeipolis (Mezitli) limanlarına, Nicephorium, Callinicum (Rakka) yoluyla Palmyra ve Dura Europos gibi iç kentlere ulaşılmaktadır Calder – Bean 1958; Dillemann 1962, Res. XIX.

¹⁶ Roma'nın gümrük ve vergi uygulamasıyla ilgili kapsamlı çalışmalar Zarai Tarifeleri üzerinden yapılmıştır. Yazıtların incelenmesiyle oluşturulan, ticari malların farklı yasal mevzuata tabi olduğu bölgeler arasında geçişini esas alan Vergilendirme Modeline göre; Roma topraklarında dolaşan emtia üzerine konulmuş vergiler İmparatorluğunun sınır şehirleri ile bazı önemli şehirlerin girişinde ve yol geçişlerinde üç farklı vergi kategorisi uygulanmış, liman vergileri ise ayrı tutulmuştur Troussset 2002, 360; Sivil memurların yanı sıra askerlerin de vergi toplamakla görevli oldukları anlaşılmıştır Troussset 2002, 360, 361 dn. 20-25.

bulunduğu bir kurumdan bahsedilmesiyle kanıt bulmaktadır¹⁷.

Palmyra yazıtlarında görülen¹⁸ ve Antiocheia'da uygulanan¹⁹ gümrük vergileri ile Dura Europos'ta rastlanılan bir grafiti²⁰ kent ticareti ile yol ağı ilişkisini ve aynı zamanda Fırat vadisi yoluyla gerçekleşen ticareti göstermesi bakımından önemlidir. Vergi yazıtlarından Zeugma²¹, Palmyra ve Dura Europos'ta kent giriş ve yol geçiş ücretlerinin uygulandığı anlaşılmaktadır.

Yol ağları aracılığıyla kente ulaşan seramiklerin, lejyondan emekli askerler aracılığıyla ticaretinin yapıldığı görüşü ileri sürülmektedir²². MS 2. yy'a tarihlenen ARS Form 8 ve MS 3. ve 4. yy tabakalarında rastlanan ARS Form 50 gibi Zeugma'dan ele geçen en erken tarihli ithal seramiklerin

kente sevkiyatının ve ticaretinin, 4. yy sonuna kadar kentte varlığını devam ettiren lejyon askerleri tarafından gerçekleştirildiği düşünülebilir.

Gerek sivilere yönelik sunulan çeşitli hizmet sektörlerinde ve gerekse ticari taşımacılığın yürütüldüğü yollarda geçiş ücretlerinin tahsilatı ve gümrük noktalarında uygulanan vergi tarifelerinin tahsilatının askerler tarafından yürütülmesi, seramik ticaretinin de askerler tarafından yürütülebileceği görüşünü desteklemektedir.

Kırmızı astarlı seramiklerin, yukarıda sözü edilen formlarının dışında kalan geç örnekleri, MS 4.-7. yy arasına tarihlenmektedir. Kentin İmparatorluk Dönemi'ndeki askeri kimliğinin, MS 4 yy sonundan itibaren zayıfladığı bilinmektedir²³. Dolayısıyla

¹⁷ Antiocheia'dan Babil'e giden Apollonius, Zeugma'da gümrük memuruyla yaşadığı anekdotu aktarmaktadır Philostratus, VA 1.20; Kennedy – Burgess 1998, 146; Pollard 2000, 175, 176; Dura Europos'ta aynı kurumun işlevinin askeri görevliler tarafından yürütüldüğü ve yol geçiş ücretlerinin tahsilatının yapıldığı bilinmektedir Pollard 1996, 215; De Laet, Dura Europos'un İmparatorluğa doğudan gelen ürünler için gümrük kapısı işlevi gördüğünü ayrıca askeri üstlerin konuşlandığı Palmyra ve Zeugma kentlerinin doğu sınır hattındaki gümrük noktaları olduğunu belirtir De Laet 1949, 337.

¹⁸ Basra Körfezi kervan yöneticisine ait MS 161'e tarihlenen Agora yazıtı İmparatorluk gümrük vergisiyle ilişkilidir De Laet 1949, 335, 336; Pollard 2000, 175.

¹⁹ Antiocheia'da hem Fırat yolundan hem de Palmyra'dan getirilen doğu ithali mallara yüzde 25 oranında Roma ithalat vergisi eklenmiştir Young 2001, 193.

²⁰ Dura Europos Palmyra kapısında yer alan sivil gümrük yetkilileri ve askerleri isimlendiren grafiti, Fırat vadisi ticaretine yönelik bir gümrük istasyonunun varlığına işaret eder De Laet 1949, 337; Pollard 2000, 175.

²¹ Zeugma'nın ticari rolü ile ilgili en önemli bilgileri MÖ 1. yy'da Charaxlı Isidore vermektedir. Suriye'den Hindistan'a kadar uzanan kervan yollarını tanımlayan Isidore, Zeugma'dan ayrılan kervanların, Zeugma'dan 150 km kadar güneyde bulunan Nicepho-

rium'da (Osrhoene) yeniden biraraya geldiğini belirtir. Schoff 1914, 5; Strabon'un anlatımlarında geçen bu ticaret yolunu Strab. Geog. XVI. 1. 23, 27; tarihçi Ammianus Marcellinus da doğrulamıştır Amm. Marc. XXIII. 3; Edwell 2008, 11, 12.

²² Görkay 2017, 164, 165. Dura Europos'ta G5-C yapısından ele geçen belgeler, bu evde eğlence sektöründe faaliyet gösteren 60'tan fazla kişiden oluşan bir organizasyonun varlığını ve G5-G7 bloklarındaki bütün evlerin bu faaliyetle ilişkili olarak kullanıldığını düşündürmüştür. Sektör çalışanlarının orduya mensup kişiler olabileceği önerilmiştir. Evin bitişiğinde yer alan başka bir evden de Zeugma'ya ait çok sayıda sikke ele geçmiştir. Rostovtzeff ve diğ. 1944, 245, 260; Pollard 1996, 225; Baird 2007, 429, 432. Dura Europos ile Zeugma arasında farklı ticari sektörlerde askerler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlere yönelik bu ilişkiyi kanıtlayan bilgiler bulunması bu çıkarımı desteklemektedir.

²³ MS geç 3. yy ile MS 4. yy boyunca kentte sadece yardımcı birliğin "Equites Scutarii Aureliaci" varlığı üzerinde durulmaktadır. 6. yy'da ise Procopius, Justinianus tarafından kente yeni savunma duvarları inşa ettirildiğini belirtmektedir Procop. Build. 2.9.18–20. Ancak bu duvarlara ait arkeolojik bir veri bulunamamıştır Elton 2013, 378; Aylward 2013, 13. Bizans Döneminde doğu sınırında yapılan askeri düzenlemelere bakıldığında takviye edilmiş kentlerle karşılaşılabilir. Ancak bunlar bütün sınır hattını korumaya odaklı

Roma İmparatorluk Dönemi'nde oluşturulan yol ağlarının Erken Bizans Dönemi'nde askeri işlevlerinin dışında bölgesel ticaretin yapılmasına yönelik kullanımı üzerinde de durulmalıdır²⁴.

Zeugma'nın doğu sınır hattında (Limes) yer alan bir kent olması ve kentin konumundan kaynaklanan ticaret-seramik ilişkisi limes kavramını değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır²⁵. Öncelikle Suriye Bölgesi klasik anlamıyla bir sınır hattı olmayıp, İmparatorluğun diğer bölgelerinde görülenden tamamen farklıdır²⁶.

İmparatorluğun Suriye lejyonları Arabistan'ın kuzeyi, Ürdün'ün doğusu, Irak'ın batısı ve Suriye'nin güneyini kapsayan Suriye Çölü ile doğal sınırlarına ulaşmış bir bölgeyi kontrol etmiştir ve bu çöl bölgesinden Suriye kentlerinin ticaretle elde ettiği zenginliğin korunmasını gerektiren ticaret yolları geçmektedir. Roma ordusunun da öncelikli görevi bu ticari trafiği kontrol etmek ve güvenliği tesis etmek olmuştur²⁷. Ayrıca Bölge Romalılardan önce Hellenistik kültüre adapte olduğundan dolayı²⁸ Roma garnizonları var olan şehirlerle entegre edilmiştir²⁹. Bu durum lejyonların

Roma'nın kuzey ve batı sınırlarında ki düşman topraklarında olduğu gibi bir arada tutulmasını gerektirmemiş, askeri birliklerin Roma yönetimi altındaki kent toplulukları içerisine dağıtılmasına yol açmıştır. Bu yapılanma askerlerin çeşitli noktaları koruma, soyguncuları tutuklama veya ticaret kabilelerine eşlik etme ve ticaret yollarını korunmasıyla ilişkilidir³⁰. Bu faaliyetler Roma yönetimine artık direnmeyen ya da artık diremeyeceği düşünülen bir bölgede bulunan bir ordunun görevleridir³¹.

Zeugma'ya gelen ithal seramiklerin Afrika, Batı Anadolu ve Kıbrıs kökenli oldukları göz önüne alındığında, Kuzey Suriye Bölgesi'nin ticari ilişkilerini sadece limes ve kara ticaret yolları aracılığıyla değil deniz ticaret rotaları ve taşımacılığı üzerinden de değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Deniz ticareti ve ticaret rotalarına bakıldığında, Mısır buğdayını taşıyan gemiler aracılığıyla Alexandria'nın ARS'ler için dağıtım merkezi olabileceği Bes tarafından

organize yapılanmalar değil, Kentin savunması ve güvenliğine odaklıdır Isaac 2000, 253-260, 265-268, 372.

²⁴ Roma sınır hattının Zeugma'dan daha doğuya Habur Vadisi'ne doğru genişlediği Severus ve Justinianus Dönemleri'nde de kentin önemi Mezopotamya üzerinden İran'a giden ticaret yolu üzerinde yer alması nedeniyle değişmemiştir Reynolds 2013, 96.

²⁵ MS 4. yy'da "limes" bürokratik bir terim olan "sınır bölgesi" nin resmi ve idari anlamını taşımaktaydı. Bu dönemde, Roma kurumlarıyla herhangi bir ilişkisi olmaksızın doğu bozkırını ve çölünü gösteren coğrafi bir terim olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Limes, savunma stratejisi ile bağlantılıdır ancak bu durum Suriye için geçerli değildir Isaac 1986, 384.

²⁶ Hodgson 1989, 180.

²⁷ Matthews 1984, 170, 171.

²⁸ Butcher 2003, 25, 26, 30, 31.

²⁹ Hodgson 1989, 179.

³⁰ Suriye'de yol güzergâhlarında kurulan askeri tesislerin, tüccarlar için güvenlik hizmeti sağladığını gösteren yazıtlar vardır Iliffe 1942, 62-64, A 1948, 136; Şam - Palmyra yolundaki bir yol istasyonu olan Khan el-Abyad'dan MS 4. yy'a tarihlenen bir yazıt, limes ve şehirlerin koruyucusu Silvinus'a, çölde yolcular için pansiyon görevi gören bir "kastum" inşası için övgülerini sunar IGLS V, 2704; Greatrex - Lieu 2002, 238-240; Dodgeon - Lieu 2002, 121, 122; Isaac 2000, 176, 177.

³¹ Isaac, doğu sınırında ordunun işlevinin yerel sakinleri kontrol etmek olduğunu ve sınır savunmasından bile bahsedilemeyeceğini belirtir Isaac 1986, 388; Suriye ile benzer özellikler gösteren sınır savunması sorunu olmayan Mısır'da da yollar ve garnizonların ticari faaliyetleri destekleyici özellikleri için bkz. Isaac 1986, 390, 391.

önerilmiştir³². Tcherna ve Bonifay, Haziran ayından itibaren Akdeniz’de görülen rüzgâr nedeniyle gemilerin doğrudan Roma’ya dönemeyeceğini belirterek, Suriye-Filistin kıyıları ve Anadolu’nun güney kıyıları boyunca bir rota izleyerek, Peloponessos veya Girit’in güney kıyısı boyunca Messina boğazlarına doğru batıya dönmeleri gerektiğini belirtir. Böyle bir yolculuk, ARS’lerin Likya, Güney Peloponessos ve Girit’teki yaygın dağılımını da açıklamaktadır³³. Bu hipotez, Suriye-Filistin kıyıları, Beyrut ve Antakya gibi limanlara ARS’lerin ulaşmasını da açıklar³⁴. Zeugma’da görülen ARS form 107 örneğini değerlendiren Kenrick formun Antiokheia yolu aracılığıyla kente geldiğini belirtmektedir³⁵.

Zeugma’ya ulaşan ticaret ağının hem kara hem de deniz yoluyla belirlenmesine yardımcı olabilecek bir diğer arkeolojik materyal sikkelerdir. Yerel atölyeler tara-

findan darp edilen bronz sikke ve tetradrahmiler üzerinden ana ticaret rotalarını izleyebilmenin mümkün olduğu ve mevcut ticaret rotalarıyla örtüştüğü görülmektedir.

Sikkelerin dağılımı Levant kıyı şeridi boyunca Filistin’den Seleucia Pieria’ya ve Antiokheia üzerinden ikiye ayrılarak Cyrrhus (Nebi Huri), Zeugma, Edessa’ya (Urfa) veya Béroia (Halep), Hiéropolis (Münbiç) ve Carrhes’e (Harran) ulaşıp Nisibe (Nusaybin) ve Singara’ya (Sincar) devam eder. İkinci rotanın Dura Europos’a giden tüccarlar ve askerler tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Diğer bir yol Filistin Bölgesi’nden Emese ve Palmyra üzerinden Dura Europos’a ulaşır³⁶.

Kıbrıs Adası’nın karşısında yer alan Beyrut Limanı MS geç 4. yy’dan itibaren Kıbrıs seramikleri için büyük bir pazar haline gelmiştir³⁷. Ele geçen sikkeler Beyrut Limanı Kuzey Suriye ticari ilişkisini göstermektedir³⁸.

³² Bes 2015, 135; Reynolds 2016, 135.

³³ Bonifay 2017, 340.

³⁴ Gemilerin izlediği rota için bkz. Bonifay 2017, 338, Res. 11. 4; Roma için buğday ticareti ve bu ticaret yolunun Güney Anadolu kıyılarını takip etmesi önemlidir. Pompeius’un Mısır üzerinden gelen buğday ticareti rotasının güvenliği için Kilikyalı korsanlar sorununu çözmesi de bu önemi gösterir Churchill-Semple 1921, 74; Hububat naklinin (*ammona*) MS 330’da Roma’dan Constantinopolis’e yönlendirilmesiyle birlikte mevcut durumun bir değişikliğe uğramadığı anlaşılmaktadır Reynolds 2010, 100; Ayrıca bu kapların nakli yalnızca hububat taşımacılığıyla birlikte yapılmaktadır Bonifay 2003, 120, 128.

³⁵ Kenrick 2009, 267; Vokaer, MS 5. yy’da *Syria Secunda*’nın başkenti olan, Antiokheia’dan Fırat Vadisi ve daha gerisindeki iç kesimlere ve güneye ulaşan ticari rotaların üzerinde yer alan bir bağlantı noktası olan Apamea’nın Antiokheia’dan sonra bölgenin ikinci en önemli kenti haline geldiğini belirtir. Deniz taşımacılığı yoluyla Antiokheia’ya ulaşan ithal seramiklerin Apamea aracılığıyla iç bölgelere ulaştırıldığını ve kent’in iç hinterland/artülke ekonomisi için bir anahtar konumda olduğu üzerinde durur. Vokaer

2013a, 569; Reynolds 2013, 105; Sodini, Güney Levant/Filistin Bölgesi mallarının da direkt kente ulaştığını belirtir Sodini 1990, 77.

³⁶ Sikke örnekleri için bkz. Frascone 2015, 52, 53; Antiocheia: 22, 24-26, Carte 3a, 3b; Zeugma: 20-23, Carte 1, 2; Dura Europos: 26-29, Carte 4, 5; Beyrut: 30- 32, Carte 6a, 6b; Palmyra-Dura Europos’dan Zeugma’ya ulaşan ticaret yolunu desteklemek için oluşturulan Fırat Nehri kıyısındaki tahkimatlı, garnizon barındıran yerleşimler için bkz. Butcher 2003, 55-58, Fig. 16.

³⁷ Reynolds 2011a, 57.

³⁸ Antiocheia Limanlarından ele geçen Korykos ve Kolybrassos, Beyrut sikkelerinin, Beyrut’ta ise Korykos ve Antiocheia sikkelerinin ele geçmesi Pednelissos kökenli LRD seramiklerinin deniz ticaret rotası üzerinden Suriye Bölgesine ulaşımını ortaya koymaktadır. Yine aynı deniz ticaret rotası Gerasa’dan ele geçen Perge, Antiocheia, Beyrut, Tyre, Caeserea Maritima sikkeleriyle kanıt bulmaktadır. Çalışmayı oluşturan sikkelerin MS 2. ve 3. yy’a tarihlenen örneklerden oluştuğu fakat bu yöntemin MS 7 yy kadar olan sikkelerde uygulanabileceği belirtilmiştir. Deniz rotalarının da Geç Antik Dönemde değişmediği göz önünde

Kentler arasında yaygın kullanılan bir diğer ulaşım ve nakliyat modelini ise Fırat nehri taşımacılığı oluşturmaktadır. Nehir aracılığıyla gerçekleştirilen ticari faaliyetleri³⁹ yerel üretilen seramikler üzerinden izleyebilmek mümkündür.

MS 4. yy'dan itibaren Kırmızı astarlı seramiklerin Suriye Bölgesi'ndeki dağılımı ve ticaretiyle ilgili çıkarımlara ulaşılabilmesi için en iyi izlenecek seramik grubu, Brittle Ware olarak tanımlanan pişirme kaplarıdır⁴⁰. Coğrafi dağılım alanları ve üretim merkezleri belirlenen, bir standardizasyona sahip, seri üretilmiş⁴¹ bu kaplar, Suriye Eyalet kentlerinin lejyon üsleri haline gelmesiyle ortaya çıkmış ve MS 3. yy'dan itibaren yoğun miktarda üretilmeye başlamıştır⁴².

Bu kapların geniş ölçekte ticaretini yapan Atölye 1 ve 3 ticari ilişkilerin izlenebilmesi açısından önemlidir. Diğer atölyeler yerel ya da küçük ölçekte ihracat gerçekleştirmişlerdir⁴³

MS 3. yy'da Roma Dönemi'nde üretim gerçekleştiren Fırat Bölgesi kökenli Atölye 3'e ait kapların dağılım alanı Fırat Nehri kıyısındaki lejyon yerleşimleri olmuştur⁴⁴.

Atölye 3'ün yerini alan ve Roma Dönemi'nde seramik üretimi yapan Kuzeybatı Suriye kökenli (olasılıkla Antiokheia ile Aleppo arasında bir bölge) Atölye 1'e ait kapların, Erken Bizans Dönemi'nde artan üretimle birlikte geniş bir bölgeye yayıldığı görülmektedir⁴⁵.

Bu seramik grubu sadece Kuzey Suriye bölgesinin kendi içerisinde gerçekleştirdiği bölgesel ticareti belirlemeye yardımcı olabilir ve bu bizim için oldukça önemlidir. Bu atölyelerin ürünlerinin doğuya doğru Sınır hattı/Limes boyunca yayıldığı görülmektedir⁴⁶. Aynı tarzda üretim yapan Berytus (Beyrut) kökenli X atölyesi ürünlerinin Suriye içerisine ulaştığı anlaşılmaktadır⁴⁷. Reynolds ve Vokaer, X atölye-

bulundurulmalıdır Frascione 2015, 19, Carte 3b, 6b, 8; Beyrut Limanı'ndan Antiocheia'ya deniz ve kara ulaşımına ilişkin modern ve antik kaynaklarda geçen bilgiler ve Kuzey Suriye antik kentlerine olan bağlantısı için bkz. Jones-Hall 2004, 16-18; Reynolds Zeugma'da görülen ithal amphoralar üzerinden kent Lübnan ve Filistinle olan ticari ilişkilerinin Erken ve Orta İmparatorluk Dönemlerinde zayıf olduğunu ancak süreç içerisinde giderek arttığını belirtir Reynolds 2013, 99.

³⁹ Butcher 2003, 133, 134.

⁴⁰ Dyson 1968, 58. Analiz sonuçları üzerinden 6 farklı grup/atölye ve bu grupların ürettiği bölgelerle yayılım alanları tespit edilmiştir Schneider ve diğ. 2007, 715-717; Bartl tarafından analiz sonuçlarının yorumlandığı yayında grupların dağılımı 4 bölge üzerinden incelenmiştir. Bartl ve diğ. 1995, 166-168; Zeugma'dan ele geçen örnekler ve genel değerlendirme için bkz. Küncü 2009, 1-34; Murat 2019, 1-89.

⁴¹ Vokaer 2010b, 116, 117; Martz 2010, 11.

⁴² Martz 2010, 7; Pişirme kaplarının üretim ve yayılım alanları üzerinden Lejyon birlikleriyle bağlantılı oldukları ortaya konulmuştur Martz 2010, 11.

⁴³ Vokaer 2013a, 580.

⁴⁴ Vokaer 2013b, 484; Vokaer 2013a, 580; Vokaer 2014, 38, 39; MS 3.yüzyılda Atölye 3'ün seramiklerinin dağıldığı kentler Zeugma, Dibsi Faraj, Ain Sinu, Qreiyeh, Beroea (Halep), Tell Sheikh Hassan, Zenobia (Halabiyya), Tell Barri ve Seh Qubba, Dura Europos, Resafa, Rakka'dır. Vokaer 2013a, 580, 585, Fig. 6; Vokaer 2010a, 621, 622, Fig. 10.

⁴⁵ Vokaer 2013b, 494; Vokaer 2013a, 584; Vokaer 2014, 39; Roma Dönemi'nde sadece Dibsi Faraj yakınlarında bir bölgede üretim yapılırken, Erken Bizans Dönemi'nden itibaren Qa'at Sem'an, Dehes, Androna, Halep, Zeugma, Dibsi Faraj, Tell Sheikh Hassan, Resafa, Halabiyya, Ayyash ve Tell Barri'nin güneybatısına Raqqa, Hammam al-Turkman, "Brittle Ware" seramiklerini üretilip dağıtmıştır Vokaer 2013a, 584-586, Res. 7; Vokaer 2010a, 621, 622, Fig. 10, 11.

⁴⁶ Vokaer 2013a, 585.

⁴⁷ Reynolds – Waksman 2007, 65; Apamea, Andarin, Ras Ibn Hani, Hama, Homs, Halabiyya ve Dibsi Faraj'da 6. ve 7. yy tabakalarında örnekleri bulunmuştur Vokaer 2013a, 588; Vokaer 2010c, 215-219; Vokaer 2010b, 117; Vokaer 2007, 704.

sine ait amphoraların diğer ticari amphoralar gibi Beyrut üzerinden kıyı rotasını izleyerek Suriye'ye ulaştığı görülmektedir⁴⁸. Bu çıkarım üzerinden ARS, PHRS gibi kaliteli seramiklerin de kıyı limanları üzerinden⁴⁹ Antiokheia limanına nakledildiği ve karayoluyla Suriye iç kesimlerine ulaştıktan sonra zaten bu seramik grubunun ticaretini Yukarı Fırat havzasına yapan⁵⁰ tüccarlar aracılığıyla naklinin yapılabileceği düşünülebilir.

Erken Bizans Dönemi'nde gerçekleştirilen ticareti yansıtan bir diğer malzeme amphoralardır.

Kuzey Suriye amphoraları/NSA olarak adlandırılan ve iki gruba ayrılan yerel üretim amphoraların NSA1 tipinin Zeugma khorasında MS 5. yy ile 8. yy ara-

sında üretildiği ileri sürülmüş⁵¹, yoğun olarak MS 6. yy ve 7. yy kontektlerinden ele geçmiştir⁵². NSA1 amphoralarının Fırat boyunca garnizon kentlerine yayılması⁵³ ana içeriğinin şarap ve askeri kullanım için buğday ile ilişkili olduğu yorumuna neden olmuştur⁵⁴.

Zeugma Seramikleri

İncelenen malzeme Zeugma konut alanlarında 2006 yılı 1, 2 ve 3 nolu, 2007 ve 2009 yılı 1 nolu açmalarında yapılan kazılarda, A, B evi ve kısmen bu evlerin üzerine inşa edilen Geç Antik Dönem duvarlarının oluşturduğu mekânlardan ele geçmiştir.

2005 yılında Prof. Dr. Kutalmış Görkay⁵⁵ tarafından kurtarma kazılarında açığa çıkarılan Danae Evi ile Dionysos Evi'nin

⁴⁸ Vokaer 2013a, 589.

⁴⁹ Beyrut ile Suriye Liman kentleri ilişkisini seramik örnekleri üzerinden gösteren en önemli liman Ras Al Basit'tir. Ras Al Basit/Posidium'da Hellenistik Dönem'de kurulan ve Geç Antik Dönem'de genişletilen liman, Beyrut'tan başlayan Tripoli, Antaradus (Tartus), Laodikeia (Lazkiye), Ras el Basit ve Antiokheia'yı içeren kıyı limanları ticaret zincirinin bir halkasını oluşturmaktadır Mills – Reynolds 2014, 136, Fig. 1; Kıbrıs'la karşı karşıya olan Ras El Basit Limanı Laodikeia'dan Antiokheia ulaşan kuzey-güney yoluyla kıyılara ve iç kesimlere giden bir yolla Halep'e bağlanır. Yerleşimin önemi yerel üretim Kuzey Suriye mortarları ve amphoralarının Beyrut ve Suriye'nin iç kesimlerine yayılmasındaki rolüdür Beaudry 2014, 257, 259, 260; Mills – Reynolds 2014, 133, 134; Ras Al Basit üretimi amphora ve mortarlar Zeugma'da ele geçmemiştir. Bu durumun nedeni amphoraların naklinin zorluğuyla açıklanmıştır Reynolds 2013, 99. Bununla birlikte bu eksikliğin nedenleri arasında Fırat Havzasının kendi amphora üretiminin olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir.

⁵⁰ Vokaer 2013a, 587; Flavius'lar Dönemi'ne tarihlenen MS 75 ve 76 yılına ait mil taşları Apamea-Palmyra ve Chalchis-Emesa yollarının birleşim noktasında, MS 72 tarihli mil taşı da Apamea-Raphanaea yolunda bulunmuştur. Bir Lejyon üssü olan Raphanaea Kuzey Suriye ile Güney Suriye'yi birbirine bağlayan yol sisteminin önemli bir istasyonudur. Ayrıca MS 75 tarih-

lenen mil taşında Antiocheia civarında kanal inşasından bahsedilmektedir. Bu kapsamda Seleucia Pieria'da lejyon birimleri tarafından bir limanın inşa edildiği ve MS 346'da tamamlandığı bilinmektedir. Gerçekleştirilen alt yapı çalışmaları Antiocheia ile Zeugma arasındaki ulaşımaya yöneliktir Isaac 2000, 35, dn. 99-101; Reynolds Zeugma'da bulunan Kilikya kökenli LRA 1 amphoraları üzerinden, bu amphoraların Suriyenin iç kısımlarına naklinin Antiocheia aracılığıyla yapıldığını belirtir Reynolds 2013, 102.

⁵¹ Abadie-Reynal – Martz 2010, 841.

⁵² Pieri 2005, 583.

⁵³ Reynolds 2013, 100, 101, 105; Zeugma, Harabebezik, Tell es Sweyhat, Dibsi Faraj, Tall al Rum, Halabiyya, Balikh Vadisi ve Habur Bölgesine, Karkamış ve Birecik barajları ve Kurban Höyük Bölgesine yayılmıştır Vokaer 2013a, 595, Fig. 11.

⁵⁴ Pieri 2005, 584, 585, 587; Vela – Pieri 2013, 126, 127; Butcher, Vandallar tarafından Kuzey Afrika ana zeytinyağı ihraç merkezlerinin işgaliyle oluşan boşluğun avantajını, Kuzey Suriye'de MS 5 ve 6. yy'da ortaya çıkan kırsal yerleşim modelinin kendi zeytinyağı üretimini geliştirerek değerlendirdiği görüşüne katılarak LRA1 üretiminin de bu boşlukla ilişkili olduğu değerlendirilmesinde bulunmuştur Butcher 2003, 148, 188.

⁵⁵ Makale konusunu oluşturan malzeme üzerinde çalışmamıza izin veren Zeugma Antik Kenti Kazı Başkanı Prof. Dr. Kutalmış Görkay'a teşekkürlerimizi sunarız.

güneyinde yer alan üst terasta kazı çalışmaları başlatılmıştır. 2006 yılında devam eden çalışmalarda ortaya çıkarılan mekânların iki farklı yapıya ait olması nedeniyle söz konusu mekânlar A ve B Evi olarak adlandırılmıştır. 2007 ve 2009 yıllarında da A Evi'nde kazı çalışmaları sürdürülerek bir kısmı bu evin üzerine inşa edilmiş geç dönem duvarlarının oluşturduğu mekânlar ortaya çıkarılmıştır.

Zeugma'da söz konusu alandan kırmızı astarlı seramik gruplarına ait altı adet ARS (Form 8, 50, 67, 84, 91, 97, 107), beş adet PHRS (Form 1, 3, 5, 8, 10), bir adet LRD (Form 2) formu ve bu formların alt tipleri ele geçmiştir. Söz konusu gruplara ait araştırma tarihçesi, kronolojik çerçeve, üretim merkezleri ve konu üzerinde çalışan bilim insanları tarafından oluşturulan adlandırmalarla ilgili genel bilgiler her gruba ait formlar verilmeden önce belirtilecektir.

Zeugma'dan ele geçen ithal kap gruplarına ait olan kırmızı astarlı seramikler⁵⁶, kentlin kuzey-güney-doğu-batı yönündeki yol ağlarının kesiştiği bir merkez olması sebebiyle stratejik konumu dikkate alınarak değerlendirilme yoluna gidilmiştir. Bu değerlendirmeyi gerçekleştirebilmek için

kentle etkileşim halinde olan Kilikya, Kuzey Levant kıyıları, Kuzey Levant iç kesimleri, Güney Levant kıyıları, Güney Levant iç kesimleri olmak üzere beş önemli coğrafi bölge kentlerinden ele geçen seramik buluntularının kronolojik ve sayısal çoğunlukları Zeugma'yla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı, ele geçen formlar üzerinden kentin konumu, ticari ilişkileri ve Erken Bizans Dönemi'nde görülen siyasi ve ekonomik değişimi yorumlamaktır. Bu nedenle çalışma konusunu oluşturan kırmızı astarlı seramik gruplarında, birden çok örneği ele geçen formlara ait görsel malzemenin sunulmasında, iyi korunmuş durumda olan tek bir parça seçilerek kullanılmış ve bütün formların hamur, astar özellikleri dipnotlarda verilmiştir. Çalışmanın amacına uygun olarak bir katalog oluşturulmamış, ele geçen tüm formlar bir tablo halinde sunulmuştur.

ARS FORMLARI

İlk kez Falbe tarafından çalışılan⁵⁷ ve literatürde Geç Roma A-B (LR A-B)⁵⁸ veya Terra Sigillata Chiara⁵⁹ olarak adlandırılan Afrika kırmızı astarlı seramiklerinin⁶⁰ yoğun üretim ve buluntu merkezleri Byzacena ve Numidia'yı kapsamaktadır.⁶¹

⁵⁶ Kuzey Suriye Bölgesi'nde Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramiklerinin yerel üretilmiş örnekleri de görülmektedir. Geniş ölçekte bir yayılım alanına sahip olmayan örnekler Apamea'da PHRS Form 10, ARS Form 61 ve 97'nin taklitleri Brittle Ware seramikleri içerisinde görülmektedir. ARS Form 104C ve LRD Form 9C'nin ise kalkerli yerel kilden, kırmızı astarlı taklitleri yapılmıştır. Bkz. Vokaer 2013a, 589, 591, Fig. 10. 1-6; Vokaer 2013b, 486, 487, Fig. 2. 1-3; Dehes'de ARS Form 104/105, bkz. Orssaüd – Sodini 2003, 500, 501, Fig. 8. Typ. 11; PHRS Form 3 ve 10, bkz. Orssaüd – Sodini 2003, 500, 501, Fig. 8. Typ. 10; Orssaüd 1980, 244, Fig. 306. Type 2; LRD Form 2 ve

9'un taklitlerine rastlanmıştır bkz. Orssaüd – Sodini 2003, 500, 501, Fig. 8. Typ. 12.

⁵⁷ Falbe 1833, 128, 129, Lev. V. 1.

⁵⁸ Waagé 1933, 293-298; Waagé 1948, 43-47.

⁵⁹ Lamboglia 1958, 257-330, n. 3, 4; Lamboglia 1963, 145-212, n. 1-4; Lamboglia 1974, 119-131.

⁶⁰ Hayes tarafından gruba adını veren temel formlar oluşturulmuş ve formlara bazı eklemeler yapılmıştır Hayes 1980, 484-523.

⁶¹ Williams 1989, 38, dn. 8; Hayes 1997, 59; Hayes 2008, 68; Poblome 1999, 292; Bonifay 2004, 482; ARS'lerin iç talebi karşılıma yönelik yerel/bölgesel üretilmiş örnekleri, ihraç ürünü olan seramikler ilk kez Hayes

MS 1. yy sonunda üretilmeye başlayan⁶² ve MS 2. yy içerisinde bir üretim endüstrisi oluşturan⁶³ bu kapların Doğu Akdeniz piyasasına girmesi, MS 3. yy'da DSC'lerin üretiminin düşmesiyle gerçekleşir ve böylece MS 4. yy'ın ilk çeyreğine kadar bir tekel oluşturur⁶⁴. MS 5. yy'ın ikinci çeyreğinden sonra kısa bir kesintiye uğrayan bu kaplar, MS 7. yy ortasına kadar pazarlanmaya devam eder⁶⁵. Hayes tarafından oluşturulan ARS formlarına⁶⁶ yeni araştırmalarla değişim ve eklemeler yapılmıştır⁶⁷.

Astar erken dönemlerde kabın tüm yüzeyini kaplarken, zamanla sadece içine ve ağız kenarına uygulanmıştır⁶⁸. Astar kil renginin tonlarından oluşmaktadır. Kronolojiye bağlı olarak astar rengi ve kalınlığı değişmektedir. Bu nedenle her bir form grubu için astar özellikleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Zeugma'dan ele geçen ARS formları (MS 2. yy'a tarihlenen ve en erken tarihli örnek olan Form 8 haricinde) MS 3. yy ile 7 yy arasına tarihlenir ve bu tarih aralığında üretim gerçekleştiren en önemli Afrika atölyeleri El Mahrine, Henchir el-Gellal

Djilma, Oudhna, Sidi Marzouk To-nsi'dir⁶⁹.

Makale kapsamında incelenen alandan MS 2. yy'ın ilk yarısı ile 7. yy'ın ilk yarısı arasına tarihlenen 23 adet örnek ele geçmiştir. Kâse ve tabak parçalarından oluşan örnekler Hayes'in tipolojisine göre 8, 50, 67, 84, 91, 97, 107 formlarına aittir.

ARS Form 8 (KÂSE)

Dragendorff'un İtalya Sigillatoları arasında Form 29'a karşılık gelen kaburgalı kâse formudur⁷⁰. A ve B olmak üzere 2 alt tipi olan formun, A tipi MS 80/90-160 yılları arasına tarihlenir. Ağız çapları 12.5 cm - 23 cm arasında değişmekle birlikte Hayes bu alt tipin genellikle 16 cm - 18 cm arasında olduğunu belirtir. Formun A tipinde ağız kenarının kalıplanmış üçgenimsi kısmında ve gövdenin dirsekli geçiş kısmı üzerinde bir ya da iki sıra rulet bezeme yer alır⁷¹.

tarafından ayırt edilmiş ve Diğer Afrika Kapları başlığı altında tanımlanmıştır. Hayes 1972, 300-309; İhraç edilen seramikler kuzeyde yer alan kıyı atölyeleri tarafından üretilirken iç pazara yönelik ürünler ise iç kesim atölyeleri tarafından üretilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bonifay 2013, 540-547, Atölyeleri gösteren harita için bkz. Bonifay 2017, 330, Fig. 11. 1. Bölgesel kullanım için gerçekleştirilen yerel üretim ve üretimi gerçekleştiren atölyeler için bkz. Carandini ve diğ. 1981, 137-41.

⁶² İtalya ve Güney Galya sigillatalarının taklidi erken üretimler keskin hatlara sahip çanaklar ve ağız kenarı dışı çekik kâselerden oluşur Hayes 1972, 292-293; ARS atölyeleri Akdeniz'de en yüksek kalitede kırmızı astarlı seramik ticaretini gerçekleştiren ana tedarikçi olmasının yanı sıra, bezeme stillerinin ve kap formları modasının oluşturulduğu yerdir Bonifay 2005, 568, 577, 578.

⁶³ ARS'ler ilk defa MS 160-180 yılları civarında Ostia ve Roma'da diğer kaliteli seramik gruplarından daha fazla sayıya ulaşır Bonifay 2003, 115.

⁶⁴ Hayes 1972, 317. ARS'ler Peloponnesos'un güney kıyıları üzerinden Doğu Akdeniz ve Karadeniz Bölgesine deniz ticareti yoluyla ihraç edilmiştir Bonifay 2005, 571.

⁶⁵ Bonifay 2003, 121, 122; Mackensen 1998, 32.

⁶⁶ Hayes 1972, 18-211; Hayes 1980, 484-523.

⁶⁷ Mackensen 1993, 494; Bonifay 2004, 155-210; Hayes 2008, 67-82.

⁶⁸ Hayes 1972, 288-292.

⁶⁹ Bonifay 2007, 147, 150, 153, 154.

⁷⁰ Dragendorff 1895, Lev. 2. No. 29.

⁷¹ Hayes 1972, 33-35; Res. 4. 1, 3, 4, 30. Formun MS 2. yy'daki dağılım alanı için bkz. Hayes 1972, 454, Harita 3; Hayes Atina Agorası'ndan ele geçen Form 8A örneğini erken-orta ya da geç MS 2. yy'a tarihler Hayes 2008, 218, Res. 30. 954.

Zeugma'dan bu formun A tipine ait tek bir örnek ele geçmiştir⁷² (Res. 1/1).

Kuzey Afrika'da Kartaca, Puppüt, Sidi Khrebish'den⁷³ Form 8'in örnekleri bilinmektedir⁷⁴.

Kuzey Levant kıyı kesimlerinde yer alan Antiokheia'dan⁷⁵; Güney Levant kıyı yerleşimlerinden Jiyeh ve Chhim'den⁷⁶ formun paralelleri ele geçmiştir.

ARS Form 50 (GENİŞ TABAK)

Form 50'nin Tip A ve B olmak üzere iki alt tipi bulunmaktadır. Tip A'nın ince ve kaliteli erken örnekleri MS 230/240-325'e tarihlenirken, daha geç örnekleri MS 300-360'a tarihlenir. Tip B ise MS 350-400

yılları arasına tarihlenmektedir. Ağız çapları 20 cm - 40 cm arasındadır⁷⁷.

Zeugma'dan ince cidarlı ve yarı parlak astarlı A tipine ait 22 cm - 23.4 cm ağız çapına sahip 2 örnek (Res. 1/2) ve gövdesi daha dışa doğru açılan, pürüzlü ve mat astarlı ağız kenarında biten, 27 cm ağız çapına sahip B tipine ait 1 örnek (Res. 1/3) ele geçmiştir⁷⁸.

Formun **A alt tipine** ait örnekleri Kuzey Afrika'da Kartaca, Djilma, Sidi Khrebish, Sidi Marzouk, Leptis Magna, Sidi Jdidi'den⁷⁹ bilinmektedir⁸⁰.

Kilikya'da Kelenderis, Tarsus, Gözlü Kule'den⁸¹; Kuzey Levant kıyılarında Epiphania (Hama), Apamea'dan⁸²; Güney

⁷² Ağız ve gövdenin üst kısmına ait profil veren parçanın ağız çapı alınamamıştır. Orta kalınlıkta cidara sahip parça, sert ve taneli bir hamur dokusua sahiptir. Kil orta boyutlu kuvartz, kireç ve az mika katkılıdır. Kil rengi açık kırmızıdır 10 R 6/8. Tüm yüzeye kalın uygulanmış açık kırmızı renkli 2.5 YR 6/8, parlak bir astara sahiptir.

⁷³ **Kartaca:** Mackensen – Schneider 2006, 180, 181, Res. 9. 7; **Puppüt:** Bonifay 2004, 156, 154, Res. 84. 1, 2 (Tip 3); Bonifay 2016, 555, Res. 2.1.1. 91; Res. 2.1.2. 93; **Sidi Khrebish:** Kenrick 1985, 344, 342, Res. 64. 605. 1.

⁷⁴ A1 grubuna ait Hayes Form 8A kâselerinin üretildiği atölyeler Merkezi Tunus'ta saptanmıştır. Mackensen – Schneider, 2006, 173; Mackensen 2009, 19. Cau ve diğ. 2011, 4.

⁷⁵ Waagé 1948, 49, Lev. IX. 843.

⁷⁶ Domzalski 2013, 31, 35, 32, Res. 8. 7.

⁷⁷ Hayes 1972, 69, Res. 12. 7, 8, 46 (Form 50A), 55 (Form 50A/B), 56, 60, (Form 50B). Formun MS 4. yy'daki dağılım alanı için bkz. Hayes 1972, 455, Harita 6; Atina Agorası'nda Form 50A'nın en erken örnekleri MS 220-250'ye tarihlenen kontekstlerden, formun çoğunluğunun MS 3. yy'ın 3. çeyreğine tarihlenen kontekstlerden geldiğini, ancak MS 4. yy'ın 2. çeyreğine ait kontekstlerde de görüldüğü form kataloğunda belirtilmektedir. Hayes tarafından Form 50'nin A ve B alt tipleri arasında geçiş tipi olarak belirtilen Form 50A/B örnekleri MS 4. yy'ın 2. çeyreğine tarihlenen kontekstlerden ele geçmiştir. 50B alt tipi ise MS geç 4. yy - erken 5. yy kontekstlerinden

gelmektedir Hayes 2008, 220, 221, Res. 31. 985-990, Res. 32. 991, 992 (Form 50A), 993, 994 (Form 50A/B), 995-998 (Form 50B).

⁷⁸ İnce cidarlı kaplar, sert ve ince dokulu hamur yapısına sahiptir. Kili az ve küçük kireç, mika ve çok az kum katkılıdır. Örneklerin kil rengi kırmızı ya da açık kırmızıdır 2.5 YR 5/8 - 6/8. Astar rengi kırmızı ya da açık kırmızıdır 2.5 YR 4/8, 10R 5/8 - 6/8.

⁷⁹ **Kartaca:** Mackensen – Schneider 2006, 184, Res. 11. 8; 153, 154, Res. 24. 8, 9; **Djilma:** Mackensen – Schneider 2006, 187, 186, Res. 12. 12; **Sidi Khrebish:** Kenrick 1985, 356, 354, Res. 66. 632. 1, 2, 3; **Sidi Marzouk:** Mackensen 2006, 113, 112, Res. 5. 8; **Leptis Magna:** Bonifay – Capelli 2013, 75, 79, Res. 6. 51; Bonifay 2016, 556, Res. 2.3. 105 (Bonifay tarafından Form 50 A/B ara tipi olarak belirtilmiştir.); Bonifay – Capelli 2013, 86, 90, Res. 11. 51-55, 58; 96, 100, Res. 16. 40, 41; 107, 111, Res. 21. 40. (Bonifay tarafından Form 50 A/B ara tipi olarak belirtilmiştir.); **Sidi Jdidi:** Bonifay – Reynaud 2004, 265, 264, Res. 153. 3. 2.

⁸⁰ C1 grubuna ait Hayes Form 50A, Sidi Marzouk Tounsi, Djilma yakınındaki Henchir el-Guellal atölyeleri üretimidir Mackensen – Schneider, 2006, 174, 175, 177, 183.

⁸¹ **Kelenderis:** Tekocak 2006, 52, Lev. 5. 38, 39; **Tarsus:** Adak-Adıbelli 2006, 46, Lev. 1. 8; **Gözlü Kule:** Jones 1950, 276, Lev. 207. 812, 813

⁸² **Hama:** Christensen 1986, 13, 14, Res. 4. B./Kat. No. 12; Lund 1995, 140, 152, Lev. 2. 20, 21; **Apamea:** Vokaer 2014, 40, Res. 2. 1-3; Vokaer 2013a, 573, Res. 2. 1; Viviers – Vokaer 2007, 150, Pl. XI. 1.

Levant kıyılarında Chhim, Samaria, Ashkelon, Beyrut'tan⁸³; Güney Levant iç kesimlerinde Hippos'tan⁸⁴ ve Kuzey Levant iç kesimlerinde Dura-Europos⁸⁵ ve Zeugma'dan ele geçmiştir.

Gschwind, Zeugma Form 50A örneklerini MS 3. yy'a tarihler⁸⁶. Kenrick formun MS 253'e tarihlenen Sasani tahrip tabaklarında yaygın görüldüğünü belirtir⁸⁷. Abide-Reynal Form 50A örneklerini MS 3. yy'ın ikinci çeyreğine tarihler ve Sasani yangın tabakalarında görülmekle birlikte, MS 4. yy başına kadar gittiğini belirtir⁸⁸. Form 50 A/B olarak tanımlanan örneklerin ise genellikle MS 300-360 yılları arasına tarihlendirildiğini, ancak MS 3. yy ikinci yarısına kadar giden örneklerin görülebildiğini ve MS 4. yy sonuna kadar kullanımında kaldığını belirtir⁸⁹.

Formun **B alt tipine** ait örnekleri Kuzey Afrika Sidi Zahruni, Sidi Khrebish, Nabeul'den⁹⁰ bilinmektedir⁹¹.

Kilikya'da Anemurium, Kelenderis, Küçük Burnaz, Tarsus, Diokaisareia'dan⁹²; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia, Hama'dan⁹³; Güney Levant kıyılarında Jiyeh ve Chhim, Ashkelon, Jalame, Caesarea Maritima'dan⁹⁴; Güney Levant iç kesimlerinde Horbat-Uza'dan⁹⁵ ve Kuzey Levant iç kesimlerinde bulunan Zeugma'dan ele geçmiştir.

Abide-Reynal, Zeugma'dan ele geçen Afrika 50 B formunun özellikle MS 4. yy'da görüldüğünü belirtir⁹⁶.

ARS Form 67 (GENİŞ KÂSE)

Form, MS 360-470 yılları arasına tarihlendirilmektedir⁹⁷. MS 4. yy'a ait erken örnekler ince cidarlı, yuvarlatılmış ağız profiline sahipken, 5. yy örnekleri ise daha kalın cidarlı olup, üst kısmı yivli olan ağızın

⁸³ **Chhim:** Domzalski 2002, 79, 80, Lev. 15. 51; **Samaria:** Crowfoot 1957, 358, 359, Res. 84. 2; **Ashkelon:** Johnson 2008, 42, Kat. No. 134; Israel-Erickson-Gini 2013, 206, 207, Res. 34. 1; **Beyrut:** Reynolds 2010, 104, Res. 1. d, e.

⁸⁴ Mlynarczyk 2008, 90, Res. 9. 171.

⁸⁵ Cox 1949, 15, No. 90.

⁸⁶ Gschwind 2006, 59, dn. 30, Res. 10. 6, 7.

⁸⁷ Kenrick 2009, 265, 267, Res. 18. 2. PT 327; Kenrick 2013, Lev. 18. PT 327.

⁸⁸ Abadie-Reynal 2005, 524, 544, Kat. No. 2, 3, 5.

⁸⁹ Abadie-Reynal ve diğ. 2005, 183, Res. 1; Abadie-Reynal 2005, 526, 544, Kat. No. 8, 10; 10 nolu örnek kaide parçasına aittir.

⁹⁰ **Sidi Zahruni:** Bonifay 2004, 57, Res. 26. 1. 2; 2 nolu örnek kaide parçasına aittir (Tip 65); Ghaliya ve diğ. 2005, 496, 504, Res. 5. 29, 30; 30 nolu örnek kaide parçasına aittir; **Sidi Khrebish:** Kenrick 1985, 356, 354, Res. 66. 632. 4; **Nabeul:** Bonifay 2016, 561, Res. 2.14. 151.

⁹¹ C grubuna ait Hayes Form 50A/B ve 50B, Merkezi Tunus atölyelerinin üretimidir Bonifay 2004, 57, 197; Bonifay 2016, 556.

⁹² **Anamurium:** Williams 1989, 39, Res. 18, 219, 220; **Kelenderis:** Tekocak 2006, 52, Lev. 5. 40; **Küçük**

Burnaz: Tobin 2004, 67, 66, Res. 83. P46; **Tarsus:** Adak-Adıbelli 2006, 46, Lev. 1. 9-14; **Diokaisareia:** Kramer 2012, 18, Lev. 19. 138, 139; Wannagat 2005, 127, Res. 9. PQ. 1, 23.

⁹³ **Antiokheia:** Waagé 1948, 49, Lev. IX. 836 p, u, w, x; **Hama:** Lund 1995, 140, 152, Lev. 2. 22, 23; 153, Lev. 3. 24.

⁹⁴ **Jiyeh ve Chhim:** Domzalski 2013, 35, 34, Res. 10. 1; **Ashkelon:** Johnson 2008, 43, Kat. No. 135-138; 44, Kat. No. 139; **Jalame:** Johnson 1988, 146, 145, Res. 7-6. No. 92-100; **Caesarea Maritima:** Riley 1975, 41, 42, Kat. No. 69.

⁹⁵ Avshalom-Gorni 2009, 73, Res. 2.46. 8.

⁹⁶ Abadie-Reynal ve diğ. 2005, 183, Res. 2-4; Res. 5 nolu örnek ise bir kaide parçasına aittir; Abadie-Reynal 2005, 527, 544, Kat. No. 20-22, 24, 28, 29, 33, 38, 39, 47; 38, 39, 47 Kat. nolu örnele kaide parçasına aittir.

⁹⁷ Hayes 1972, 112, 116. Hayes, Atina Agorasından ele geçen Form 67 örneklerini MS geç 4. yy – erken 5. yy arasına tarihler. Hayes'in form için verdiği tarih ile formun ele geçtiği kontekstler genelde kronolojik uyum göstermektedir Hayes 2008, 226, 227, Res. 34. 1081-1090; Formun kronolojik değerlendirmesi için bkz. Cau ve diğ 2011, 5.

ucu sivriltilmiştir. Daha geç örneklerde ise cidarın iyice kalınlaşmasıyla hantal bir form ortaya çıkmaktadır. Ağız çapları 20 cm - 45 cm arasındadır⁹⁸.

Zeugma'dan ağız çapları 22.2 cm - 35.2 cm arasında değişen 4 adet örnek (Res. 1/4) ele geçmiştir⁹⁹.

Formun örnekleri Kuzey Afrika'da (Apollonia-Cyrenaica, Sidi Jdidi¹⁰⁰, Kartaca¹⁰¹, Thuburbo Majus, Oudhna)¹⁰², Sidi Khrebish, El Mahrine, Bordj el Djerbi, Leptis Magna'dan¹⁰³ bilinmektedir¹⁰⁴.

Kilikya'da Anemurium, Kelenderis, Küçük Burnaz, Alahan, Tarsus, Gözlü Kule, Diokaisareia'dan¹⁰⁵; Kuzey Levant kıyılarında Gindaros, Antaiocheia, Burdj

Baqırha, Hama, Apamea'dan¹⁰⁶; Güney Levant kıyılarında Caesarea Maritima, Jiyeh ve Chhim, Ashkelon, Jalame, Beyrut'tan¹⁰⁷; Güney Levant iç kesimlerinde Ammata, Jarusalem, Ophel, Hippos, Khirbat Adasa, Callirrhoe'den (Ain Ez-Zara)¹⁰⁸; Kuzey Levant iç kesimlerinde Sergiopolis (Resafa), Tall ar Rum¹⁰⁹ ve Zeugma'dan örnekler ele geçmiştir.

Gschwind Zeugma'dan ele geçen Form 67 örneklerini Akdeniz'de ortaya çıkan buluntularla aynı zaman aralığına, MS 4. yy'ın ikinci yarısı ile MS 5. yy'ın ilk yarısı

⁹⁸ Hayes 1972, 112, 115, Res. 19. 1, 4-6, 9, 17, 28.

⁹⁹ Kapların hamuru orta sertlikte, küçük gözenekli ve taneçikli bir dokuya sahiptir. Kireç, az mika, kuartz ve kum katkıdır. Örneklerin bazılarında kireç daha yoğundur. Astar rengi: 2.5 YR 6/8, 10 R 5/8-5/6, Hamur Rengi: 2.5 YR 6/8- 6/6, 10 R 6/8; Örneklerden biri ise fırınlanmaya bağlı olarak gri renk almıştır. Hamur rengi grimsi kahverengi 10 YR 5/2, Astar rengi ise koyu gridir 10 YR 4/1.

¹⁰⁰ Sidi Jdidi örnekleri için ayrıca bkz. Bonifay – Reynaud 2004, 271, 270, Res. 156. 9. 1, 2; 273, 272, Res. 157. 12. 4.

¹⁰¹ Kartaca örnekleri için ayrıca bkz Hayes 1976, 50, 51, Res. 1. III. 1; 70, 71, Res.10. 1; Munoz ve diğ. 2005, 4, 27, Res. 3. 4.

¹⁰² Bonifay 2004, 171, 173, 172, Res. 92. 1-5, 8 (Tip 41); Bonifay ve diğ. 2004, 225, 223, Res. 2. 8.

¹⁰³ **Sidi Khrebish**: Kenrick 1985, 359, 354, Res. 66. 639; **El Mahrine**: Mackensen 1993, 325-327, 403-405, 595, 596, Lev. 56. 6-9, Lev. 57. 1-6. (Form 9); 332, 600, Lev. 60. 1-5. (Form 14); Mackensen 2009, 29, 32, 31, Res. 7. 1-3; Mackensen – Schneider 2002, 146, Res. 19. 11-13; 148, Res. 20. 7, 8; Bonifay 2016, 557, Res. 2.6.1. 119; **Bordj el Djerbi**: Mackensen – Schneider 2002, 124, Res. 2. 7; **Leptis Magna**: Bonifay – Capelli 2013, 107, 111, Res. 21. 49, 50.

¹⁰⁴ D1 grubuna ait Hayes Form 67, El Mahrine atölyeleri üretimidir. Bonifay 2004, 171; Bonifay 2016, 524, 557; Mackensen 2009, 29; Mackensen 1993, 465;

¹⁰⁵ **Anemurium**: Williams 1989, 40, Res. 18. 225, 226; **Kelenderis**: Tekocak 2006, 53, Lev. 6. 44-48, Lev. 7. 49-53; Tekocak 2009, 133, 140, Res. 7. 7-11; **Küçük**

Burnaz: Tobin 2004, 67, 66, Res. 83. P47; **Alahan**: Williams 1985, 37, Res. 3. 2; **Tarsus**: Adak-Adıbelli 2006, 54, 55, Lev. 3. 29-54, Lev. 4. 55-62; **Gözlü Kule**: Jones 1950, 276, Lev. 207. 818, A, B; **Diokaisareia**: Kramer 2012, 18, Lev. 19. 142.

¹⁰⁶ **Gindaros**: Kramer 2004, 206, Lev. 95. ARS. 2; **Antiocheia**: Waagé 1948, 49, 50, Lev. IX. 869 f, p, 870 a, k, 871 a, f, p; **Hama**: Lund 1995, 141, 153, Lev. 3. 30-32; 154, Lev. 4. 33, 34; **Apamea**: Vokaer 2013a, 573, Res. 2. 2; **Burdj Baqırha**: Rousset 1999, 4, Fig. 1.

¹⁰⁷ **Caesarea Maritima**: Tomber 1999, 305, 306, Res. 1. 8; **Jiyeh ve Chhim**: Domzalski 2013, 35, 34, Res. 10. 5; **Ashkelon**: Johnson 2008, 47, Kat. No. 148, 149; Israel-Erickson-Gini 2013, 206, 207, Res. 34. 2; **Jalame**: Johnson 1988, 147, Res. 7-7. No. 115, 116; **Beyrut**: Reynolds 2010, 107, Res. 4. n.

¹⁰⁸ **Ammata**: Kaptijn 2009, 216, 217, Res. 4.157. 13; **Jarusalem**: Hayes 1985, 193, Res. 61. No. 7-14; **Ophel**: Fleitman – Mazar 2015, 286, 288, Res. I.5.1. 205, 206; **Hippos**: Mlynarczyk 2002, 8, Res. 4. 1; 2003, 58, 75, Res. 1. 6; 2005, 135, Res. 10. 129; 2006, 107, Res. 5. 65, 111, Res. 7. 92, 93; 2007, 127, Res. 7. 112; 2008, 94, Res. 11. 215; **Khirbat Adasa**: Khalaily – Avissar 2008, 100, Res. 6. 3; **Ain Ez-Zara**: Clamer – Magness 1997, 82, 144, 145, Lev. 16. 3-5. Clamer – Magness tarafından 4 ve 5 nolu örneklerin formun yerel üretimi olduğu belirtilmiştir.

¹⁰⁹ **Resafa**: Mackensen 1984, 40, Lev. 32. 12; **Tall ar Rum**: Gschwind – Hasan 2006, 326, 327, 374, 333, Abb. 4. 6.

arasına tarihler¹¹⁰. Abide-Reynal da form için aynı zaman aralığını belirtir¹¹¹.

ARS Form 84 (DERİN TABAK)

Form 82 ile benzer hamur ve dekorasyona sahip derin bir tabaktır. Formun geç tarihli varyantları eğimli bir dip ve dışa daha eğik gövdeye sahiptir. MS 440-500 yılları arasına tarihlendirilen formun ağız çapı 20 cm - 35 cm arasında değişmektedir¹¹². Form MS 460-475 yıllarına tarihlenen Atina Agorası kontekstlerinde en çok rastlanan tiptir¹¹³.

Zeugma'dan bu forma ait tek bir kaide parçası (Res. 1/5) ele geçmiştir¹¹⁴.

Formun örnekleri Kuzey Afrika'da Kartaca, Sidi Khrebish, Sidi Marzouk, Nag el Hagar'dan¹¹⁵ bilinmektedir¹¹⁶.

Güney Levant kıyılarında Jiyeh ve Chhim, Ashkelon'dan¹¹⁷; Güney Levant iç kesimlerinde Jerusalem, Hippos'tan¹¹⁸ formun paralelleri ele geçmiştir.

ARS Form 91 (KÂSE)

Kabın iç yüzeyinde dipten gövdeye doğru açılan rulet bezeme görülmektedir.

Form MS 5. yy'ın ortasından, 7. yy'ın ortasına kadar üretilmiştir¹¹⁹. Hayes tarafından A, B, C ve D olmak üzere dört alt tipe ayrılan formun Zeugma'dan A, B ve C alt tipleri ele geçmiştir. A ve C alt tipinin orta boyutlu kâseler olduğunu belirten Hayes, B alt tipinin ağız çapının ise 28 cm'e kadar arttığını belirtir¹²⁰.

Zeugma'dan A/B ve C alt tiplerine ait 9 ağız kenarı, 1 gövde ve 1 dip parçası olmak üzere 11 parça ele geçmiştir.

A alt tipinde ağız kenar çıkıntısı geniş ve hafif köşeli, sıg gövdeli ve ince cidarlıdır. Gövdenin iç kısmı, kuştüyü motifi oluşturan rulet bezemeli ve çift sıra yivlidir¹²¹. MS 380 ile MS 5 yy sonu arasındaki tabakalardan ele geçmiştir¹²². B tipi A tipine göre daha derin ve daha alçak kaidelidir. Gövdenin iç kısmında kuştüyü motifi oluşturan rulet bezeme görülürken, çift sıra yiv bulunmaz. Hayes formun 450-530 tarihleri arasında görüldüğünü belirtir¹²³.

Zeugma'dan ele geçen ağız çapları 18.8 cm - 23.8 cm arasında olan 7 ağız kenarı parçası A ile B tipi arasında geçiş formu olan A/B alt tipine aittir (Res. 1/8). Diğer örnekler A alt tipine ait kuş tüyü

¹¹⁰ Gschwind 2006, 62, 63, Res. 20. 1, 2.

¹¹¹ Abadie-Reynal ve diğ. 2005, 183, Res. 2-4; Res. 5 nolu örnek ise bir kaide parçasına aittir; Abadie-Reynal 2005, 528, 545, Kat. No. 63-68, 70-73.

¹¹² Hayes 1972, 132, 133, 130, Res. 23. 1, 2. Formun dağılımını gösteren harita için bkz. Hayes 1972, 457, Harita 10.

¹¹³ Hayes 2008, 229, 230, Res. 35. 1120-1123.

¹¹⁴ Hamur sert, ince dokulu ve çok küçük gözeneklidir. Kil, kireç, az mika ve kum katkılıdır. Hamur rengi açık kırmızıdır 2.5 YR 6/8. Astar ince, mat ve kırmızıdır 10 R 5/8.

¹¹⁵ **Kartaca:** Fulford 1984, 57, 56, Res. 14. 27. 1, 2; **Sidi Khrebish:** Kenrick 1985, 362, 360, Res. 67. 649. 1, 2; **Sidi Marzouk:** Mackensen 1998, 27, 28, Res. 3. 2-6; **Nag el Hagar:** Mackensen 2006, 222, 218, Res. 9.4. 11-15.

¹¹⁶ C5 grubuna ait Hayes Form 84, merkezi Tunus atölyelerinin üretimidir Bonifay 2004, 165.

¹¹⁷ **Jiyeh ve Chhim:** Domzalski 2013, 35, 34, Res. 10. 6; **Ashkelon:** Johnson 2008, 48, Kat. No. 152.

¹¹⁸ **Jerusalem:** Hayes 1985, 193, Res. 61. No. 15-18; **Hippos:** Mlynarczyk 2006, 112, Res. 8. 109.

¹¹⁹ Bonifay formun başlangıç tarihinin Hayes'in önerisinden farklı olarak MS 4. yy'ın 2. yarısına kadar geriye gittiğine dair önerilere katılmaktadır Bonifay 2004, 177.

¹²⁰ Hayes 1972, 140, 141, 144.

¹²¹ Hayes 1972, 140, 144.

¹²² Riley 1981, 89.

¹²³ Hayes 1972, 140, 144, Res. 26. 1, 2 (Form 91A), 3 (Form 91B). Atina Agorasından ele geçen Form 91B örneği MS 5. yy'ın 3. çeyreğine ya da daha erken bir tarihe verilmektedir Hayes 2008, 231, Res. 36. 1140.

motifli bir gövde parçası (Res. 1/6) ve 8.4 cm kaide çapı olan B tipine ait kuş tüyü motifli bezemeye sahip bir kaide (Res. 1/7) parçasıdır¹²⁴.

Formun daha yaygın olan **A/B alt tipine** ait örnekleri Kuzey Afrika'da Kartaca, Oudhna, Sidi Khrebish, El Mahrine, Sidi Jdidi'den¹²⁵ bilinmektedir¹²⁶.

Kilikya'da Anemurium, Tarsus'tan¹²⁷; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia, Hama, Gindaros, Apamea'dan¹²⁸; Güney Levant kıyılarında Jiyeh ve Chhim, Samaria, Shiqmona, Jalame, Tel Keisan, Beyrut'tan¹²⁹; Güney Levant iç kesimlerinde Hippos, Jusalalem, Ophel, Gadara, Hammat Gader, Ain Ez-Zara/Cal-

lirrhoe'den¹³⁰; Kuzey Levant iç kesimlerinde Resafa, Tel Rifa'at, Tell Fakhariyah, Tall ar Rum, Jabbul, Androna (Al Andarin)¹³¹ ve Zeugma'dan örnekler ele geçmiştir.

Gschwind, Zeugma'dan ele geçen Form 91A örneklerini formun başlangıç tarihi olan MS 400 civarına tarihler¹³². Abide-Reynal formun Zeugma'da MS 5. yy'da görüldüğünü belirtir¹³³.

C alt tipinde daha derinleşen formun ağzı yükselmiştir. Çıkıntılı kısım daha daralmış ve uç kısmı yuvarlatılmıştır. Dip kısmı basıklaşmıştır. Tondodaki rulet sırası daralmış bir bant biçimini almıştır. Hayes tarafından C tipi için MS 530-600 tarihleri önerilmiştir¹³⁴.

¹²⁴ Örneklerin hamuru orta sertlikte, çok küçük gözenekli ve ince bir dokuya sahiptir. Kil, kireç, az mika ve kum katkıdır. Hamur rengi açık kırmızı ya da kırmızıdır 2.5 YR 6/8- 5/6, 10 R 5/6-6/8. Astar uygulaması bazı örneklerde kalın ve parlakken, bazılarında ince ve yarı parlak olabilmektedir. Astar rengi kırmızı ya da açık kırmızıdır 2.5 YR 4/8-5/8, 10 R 5/8-6/8.

¹²⁵ **Kartaca:** Bonifay 2004, 179, 178, Res. 95. 1. (Tip 50); Fulford 1984, 65, 64, Res. 17. 47. 1; Hayes 1976, 56, 55, Res. 3. 15; 70, 71, Res. 10. 8; Munoz ve diğ. 2005, 4, 27, Res. 3. 7, 8; **Oudhna:** Bonifay 2004, 179, 178, Res. 95. 1. (Tip 51); Mackensen – Schneider 2002, 129, Res. 4. 9; Bonifay ve diğ. 2004, 225, 224, Res. 3. 14; **Sidi Khrebish:** Kenrick 1985, 364, 360, Res. 67. 654. 1; **El Mahrine:** Mackensen 1993, 360, 361, 430-432, 619, 620, Lev. 75. 1-5. (Form 52); Mackensen – Schneider 2002, 147, 146, Res. 19. 18; Bonifay 2016, 557, Res. 2.6.1. 120; **Sidi Jdidi:** Bonifay–Reynaud 2004, 271, 272, Res. 157. 10. 1; 282, 283, Res. 164. 16. 1; Ben Abed ve diğ. 1997, 13, 14, 15, Res. 2. 1, 6.

¹²⁶ D1 grubuna ait Hayes Form 91A, 91B El Mahrine; D2 grubuna ait 91C ise Oudhna atölyeleri üretimidir Bonifay 2016, 557, 558.

¹²⁷ **Anemurium:** Williams 1989, 40, Res. 18. 227; **Tarsus:** Adak-Adibelli 2006, 64, Lev. 6. 86-89.

¹²⁸ **Antiokheia:** Waagé 1948, 50, Lev. X. 883 f, k, m; **Hama:** Christensen 1986, 15, 14, Res. 4. D./Kat. No. 58; Lund, 1995, 141, 154, Lev. 4. 41-43 Kaide örnekleri için bkz. Lund, 1995, 141, 155, Lev. 5. 45, 46; **Gindaros:** Kramer 2004, 206, Lev. 95. ARS. 5; **Apamea:** Vokaer 2013a, 573, Res. 2. 3.

¹²⁹ **Jiyeh ve Chhim:** Domzalski 2013, 35, 34, Res. 10. 7; **Samaria:** Crowfoot 1957, 358, 360, 359, Res. 84. 5, 6; **Shiqmona:** Amir 2006, 146, Res. 1. 5; **Jalame:** Johnson 1988, 148, 147, Res. 7-7. No. 118, 119; **Tel Keisan:** Landgraf 1980, 60, Res. 16. 1; **Beyrut:** Reynolds 2010, 107, Res. 4. m.

¹³⁰ **Hippos:** Mlynarczyk 2003, 58, 75, Res. 1. 7; 2004, 150, Res. 1. 11; 2005, 135, Res. 9. 121; 2006, 101, Res. 2. 20; 111, Res. 7. 94; 2008, 73, 93, 95, Res. 1. 10 (Kaide örneği), Res. 2. 15, Res. 10. 201, Res. 11. 216; **Jusalalem:** Hayes 1985, 193, Res. 62. No. 1-5; **Ophel:** Fleitman – Mazar 2015, 286, 288, Res. I.5.1. 207; **Gadara:** El-Khoury 2014, 132, 133, Res. 7. 4, 5; **Hammat Gader:** Ben-Arieh 1997, 356, 360, Lev. V. 26; **Ain Ez-Zara:** Clamer–Magness 1997, 82, 144, 145, Lev. 16. 2. Clamer–Magness tarafından Formun yerel üretim olduğu belirtmiştir.

¹³¹ **Resafa:** Konrad 1992, 356, Res. 5. 2-4; Kaide örneği için bkz. Mackensen 1984, 81, Lev. 22. 31; **Tel Rifa'at:** Kenrick 1981, 448, 449, 458, Res. 243. IX/54; **Tell Fakhariyah:** Kantor 1958, 35, Lev. 42. 70; **Tall ar Rum:** Gschwind – Hasan 2006, 327, 374, 333, Abb. 4. 10; **Jabbul:** Schwartz ve diğ. 2000, 457, Fig. 26. 6; **Androna:** Strube 2003, 96, 97, Abb. 1, 1.

¹³² Gschwind 2006, 63, Res. 20. 3. Dip parçasına ait bir örnektir.

¹³³ Abadie-Reynal 2005, 530, 545, Kat. No. 78-81, 83.

¹³⁴ Hayes 1972, 144. 21, 23. Atina Agorası'nda Form 91C örnekleri MS 6. yy ya da MS 6. yy'ın 2. çeyreği ile ortasına tarihlenen kontekstlerden ele geçmiştir Hayes 2008, 231, Res. 36. 1141, 1142.

Zeugma'dan 2 adet ağız kenarı parçası ele geçmiş olup (Res. 1/9), ağız çapları 23 cm - 24.4 cm'dir.¹³⁵

Formun daha az görülen **C alt tipine** ait örnekleri Kuzey Afrika'da Oudhna, Sidi Khrebish Kartaca, Tocra, El Mahrine'den¹³⁶ bilinmektedir.

Kilikya'da Gözlü Kule, Diocaesarea, Tarsus'tan¹³⁷; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia, Gindaros, Hama'dan¹³⁸; Güney Levant kıyılarında Magen, Horbat Qastra'dan¹³⁹; Güney Levant iç kesimlerinde Jariusalem'den¹⁴⁰; Kuzey Levant iç kesimlerinde Zeugma'dan bilinmektedir.

Zeugma örnekleri Abide-Reynal tarafından MS 5. yy'a tarihlendirilmiştir¹⁴¹.

ARS Form 97 (KÂSE)

Ağız kenarı birbirini izleyen konkav kavislerle biçimlendirilmiş olup, içte ve dışta birer yivle sınırlandırılmıştır. MS 490-550 yılları arasına tarihlendirilen formun ağız çapı 18 cm - 23.5 cm arasında değişmektedir¹⁴².

Zeugma'dan ağız-gövde profili veren 2 parça (Res. 1/10) ele geçmiştir¹⁴³. Parçaların ağız kenarı üzerinde çift yiv sırası görülmektedir. Ağız çapları 14.4 cm - 15.4 cm'dir.

Formun örnekleri Kuzey Afrika'da Sidi Khrebish, Kartaca, Oudhna'dan¹⁴⁴ bilinmektedir¹⁴⁵.

Kilikya'da Anemurium, Tarsus, Elaeussa Sebaste, Diokaisareia'dan¹⁴⁶; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia,

¹³⁵ C alt tipine ait Res. 1/9 sunulan örnek hamur yapısı yönünden A/B alt tipindeki örneklerle aynı olmakla beraber fırınlanmaya bağlı olarak gri renk almıştır. Hamur rengi koyu gri 10 YR 4/1, Astar rengi ise çok koyu gridir 10 YR 3/1. ARS'ler saggar kullanılarak fırımlandığından kırmızı rengini kaybetmezler. Bonifay 2010, 42. Zeugma örneğinin renginin farklılık göstermesi, saggar kullanımındaki bir problemle ilişkili(?) ya da ikinci kalite bir ürün olmasından kaynaklanabilir. Benzer bir hatalı üretim için bkz. Mackensen – Schneider 2006, 168. Zeugma'dan ele geçen C tipine ait diğer örnek katkı yönünden aynı özellikleri göstermekle birlikte fırınlanmaya bağlı olarak hamur çekirdeği gri renk almıştır. Mat olan astar rengi kırmızıdır 10 R 5/8.

¹³⁶ **Oudhna:** Bonifay 2004, 179, 178, Res. 95. 1. (Tip 52); Bonifay 2016, 558, Res. 2.7. 124; **Sidi Khrebish:** Kenrick 1985, 364, 360, Res. 67. 654. 2, 3 (3 nolu örnek kaide parçasına aittir); **Kartaca:** Fulford 1984, 65, 64, Res. 17. 47. 2, 4-6; Hayes 1976, 56, 55, Res. 3. 40; Munoz ve diğ. 2005, 15, 34, Res. 10. 2; **Tocra:** Hayes 1973, 113, 112, Res. 50. 2496; **El Mahrine:** Mackensen 1993, 360, 361, 430-432, 619, 620, Lev. 75. 6-8. (Form 52).

¹³⁷ **Gözlü Kule:** Jones 1950, 276, Lev. 207. G; **Diocaesarea:** Kramer 2012, 18, Lev. 19. 144, 145; Wannagat 2005, 127, Res. 9. PQ. 22,8; **Tarsus:** Adak-Adibelli 2006, 65, Lev. 7. 91-93.

¹³⁸ **Antiokheia:** Waagé 1948, 50, Lev. X. 883 p, u; **Gindaros:** Kramer 2004, 206, Lev. 95. ARS. 3, 4; **Hama:** Lund, 1995, 141, 155, Lev. 5. 44.

¹³⁹ **Magen:** Feig 1985, 35, 34, Res. 1. 11; **Horbat Qastra:** Van Den Brink ve diğ. 2013, 84, 85, 82, Res. 15. 11.

¹⁴⁰ Hayes 1985, 193, Res. 62. No. 6, 7.

¹⁴¹ Abadie-Reynal 2005, 530, 545, Kat No. 85-87.

¹⁴² Hayes 1972, 150, 151, Res. 27. 7; Atina Agorası'nda forma ait örnekler MS erken 6. yy'a tarihlenen kontekstlerden ele geçmiştir Hayes 2008, 232, Lev. 56. 1149, Res. 36. 1150.

¹⁴³ Örneklerin hamuru orta sertlikte, tanecikli ve gevşek bir dokuya sahiptir. Hamur rengi açık kırmızı ve kırmızıdır 10 R 5/8-6/8. Kil, kireç, yoğun mika ve kum katkıdır. Astar uygulaması bir örnekte kalın ve parlak, diğerinde ise yarı parlaktır. Astar kırmızıdır 10 R 4/8-5/8.

¹⁴⁴ **Sidi Khrebish:** Kenrick 1985, 367, 360, Res. 67. 657; **Kartaca:** Fulford 1984, 69, 68, Res. 19. 56; Hayes 1976, 56, 55, Res. 3. 29; Munoz ve diğ. 2005, 15, 34, Res. 10. 5; **Oudhna:** Mackensen – Schneider 2002, 129, Res. 4. 8; Bonifay 2016, 558, Res. 2.7. 126.

¹⁴⁵ D2 grubuna ait Hayes Form 97 Oudhna atölyeleri üretimidir Bonifay 2016, 524, 558.

¹⁴⁶ **Anemurium:** Williams 1989, 41, Res. 19. 234; **Tarsus:** Adak-Adibelli 2006, 68, Lev. 8. 111, Lev. 9. 112-119; **Elaeussa Sebaste:** Ferrazzoli – Ricci 2010, 221; **Diokaisareia:** Kramer 2012, 18, Lev. 20. 148.

Hama'dan¹⁴⁷; Kuzey Levant iç kesimlerinde Dıbsi Faraj'dan¹⁴⁸; Güney Levant kıyılarında Ashkelon, Shiqmona, Horbat Qastra'dan¹⁴⁹; Güney Levant iç kesimlerinde Tiberias'tan¹⁵⁰ örnekler ele geçmiştir.

ARS Form 107 (GENİŞ KÂSE)

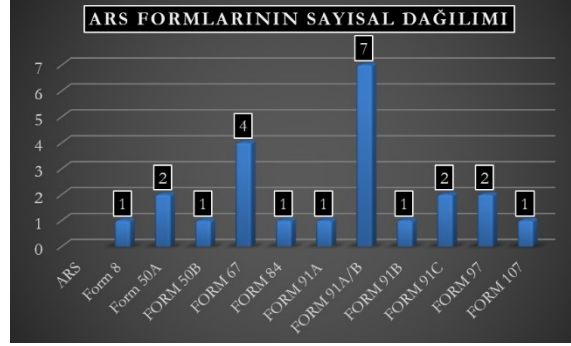
Form 93'ün geç versiyonudur. MS 600-650 yıllarına tarihlenen formun ağız çapı 27 cm - 30 cm arasındadır¹⁵¹.

Zeugma'dan tek bir örnek (Res. 1/11) ele geçmiştir¹⁵². Ağız çapı 20.4 cm'dir.

Formun örnekleri Kuzey Afrika'da (Sidi Jdidi, Nabeul), Sidi Khrebish, Kartaca, El Mahrine, Tokra'dan¹⁵³ bilinmektedir¹⁵⁴.

Kilikya'da Tarsus, Diokaisareia'dan¹⁵⁵ Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia'dan¹⁵⁶; Güney Levant kıyılarında Bat-Galim, Ashkelon'dan¹⁵⁷; Güney Levant iç kesimlerinde Tiberias'tan¹⁵⁸, Kuzey Levant iç kesimlerinde Dıbsi Faraj, Resafa, Androna¹⁵⁹ ve Zeugma'dan örnekler ele geçmiştir.

Kenrick Zeugma'dan ele geçen Form 107 örneğini MS 7. yy'ın başına tarihler¹⁶⁰.

Anadolu ve Suriye'deki yakın kentlere bakıldığında; form dağılımında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılık kentin ticari ilişkilerinin durumu, kent nüfusunun tercihi, pazar hâkimiyeti ve üretim merkezlerinin iç dinamiklerine göre şekillenmektedir¹⁶¹. Bu durum Zeugma'dan ele geçen Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin yakın coğrafyadaki bölgelerle karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmesini ve bu değerlendirme neticesinde Zeugma'nın hangi bölgeyle uyumluluk gösterdiğinin belirlenmesini gerekli kılmaktadır.

¹⁴⁷ **Antiokheia:** Waagé 1948, 49, Lev. IX. 856 f, k; **Hama:** Lund 1995, 141, 155, Lev. 5. 50.

¹⁴⁸ Harper 1980, 331, 333, 332, Res. B. 20, 21.

¹⁴⁹ **Ashkelon:** Johnson 2008, 48, Kat. No. 153-154; **Shiqmona:** Amir 2006, 145, 146, Res. 1. 3; **Horbat Qastra:** Van Den Brink ve diğ. 2013, 83, 85, 82, Res. 15. 9.

¹⁵⁰ Zingboym ve diğ. 2018, 80, 79, Res. 20. 10, 11.

¹⁵¹ Hayes 1972, 171, Res. 33. 1, 2.

¹⁵² Orta sertlikte çok küçük gözenekli bir hamur dokusuna sahiptir. Hamur rengi açık kırmızıdır 10 R 6/8. Kil kireç, yoğun ve ince mika ve kum katkıdır Astar iç kısmından itibaren ağız ucuna kadar parlak ağız kenarında mattır. Astar kırmızıdır 10 R 5/8.

¹⁵³ **Sidi Jdidi, Nabeul:** Bonifay 2004, 179, 210, Res. 110. 1, 2 (Tip 92); **Sidi Khrebish:** Kenrick 1985, 370, 371, 366, Res. 68. 666. 1, 2; **Kartaca:** Fulford 1984, 74, 75, 72, Res. 21. 69; **El Mahrine:** Mackensen

1993, 342, 425, 606, Lev. 65. 8, 9. (Form 23); Bonifay 2016, 558, Res. 2.6.2. 123; **Tokra:** Hayes 1973, 110, 111, Res. 49. 2469.

¹⁵⁴ D1 grubuna ait Hayes Form 107, El Mahrine atölyeleri üretimidir Bonifay 2016, 524, 558.

¹⁵⁵ **Tarsus:** Adak-Adıbelli 2006, 81, Lev. 21. 194-198; **Diokaisareia:** Kramer 2012, 18, 19, Lev. 21. 159.

¹⁵⁶ Waagé 1948, 49, Lev. IX. 852 a, k, p.

¹⁵⁷ **Bat-Galim:** Oren-Paskal 2008, 33, 34, Res. 1. 5; **Ashkelon:** Johnson 2008, 50, Kat. No. 160.

¹⁵⁸ Zingboym ve diğ. 2018, 80, 79, Res. 20. 14.

¹⁵⁹ **Dıbsi Faraj:** Harper 1980, 333, 332, Res. B. 22; **Resafa:** Mackensen 1984, 78, 85, Lev. 20. 29, Lev. 27. 13; **Androna:** Strube 2003, 96, 97, Abb. 1, 5.

¹⁶⁰ Kenrick 2009, 267, 268, Res. 18. 3. PT 515; Kenrick 2013, Lev. 33. PT 515.

¹⁶¹ Zoroğlu 2005, 246, Res. 3.

Zeugma-Yakın Coğrafya Karşılaştırması

Kuzey Levant iç kesimlerinden ele geçen kırmızı astarlı seramiklerin oranlarına bakıldığında % 70.4 ile PHRS'lerin ilk sırayı aldığı, bunu % 28.1'lik payla ARS'lerin takip ettiği ve LRD'lerin ise % 1.5'le buluntu yoğunluğu açısından sonuncu sırayı aldığı görülmektedir¹⁶².

ARS'ler MS 3. yy ortasında görülmeye başlar ve MS 4. yy'ın ikinci yarısında sayısal olarak yüksek olmayan bir artış gösterir. Bu tarihten itibaren MS 7. yy sonuna kadar küçük iniş ve çıkışlar göstererek devam eder. Bu düşüşlerden en önemlisi PHRS formlarının MS 6. yy ilk çeyreğindeki kayda değer yükselişi olup, bu durum Afrika seramiğindeki iniş ve çıkış göstergelelerine en önemli kanıt olarak sunulur¹⁶³.

Zeugma A, B evlerine ait ve geç dönem duvarlarının oluşturduğu mekânlardan ele geçen Afrika formlarının kronolojik olarak artış-azalış ve diğer kırmızı astarlı kaplara göre sayısal çoğunluk oranları; Kilikya, Kuzey ve Güney Levant iç ve kıyı kesimleriyle karşılaştırıldığında, kentin içinde yer aldığı Kuzey Levant iç kesimleri ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Ele geçen ARS'ler içinde en erken örnek olan ve MS 1. yy son çeyreği ile MS 2. yy ortası arasına tarihlenen Form 8, Afrika seramiklerinin bölgeye ulaşması ve dolayısıyla ticari ilişkilerin başlangıç noktasını

belirlemesi açısından önemlidir. Zeugma civarında en erken ticari ilişkileri gösteren diğer örnekler de eş zamanlı ya da yakın tarih aralığını vermektedir¹⁶⁴. Kente ulaşan Afrika formları MS 7. yy'ın ilk yarısına tarihlenen Form 107 ile birlikte sona ermektedir. Bölgede yaygın olan ve kentteki diğer evlerden ele geçen Form 104 gibi örneklerle, A ve B evlerinde rastlanmamıştır.

Zeugma'dan ele geçen parçaların çoğunluğu Form 91'in A/B alt tiplerine aittir. MS 4. yy sonunda Zeugma'da seramik sayısında nispeten bir artış olduğu görülmektedir. Form 50 ile başlayan form sayısındaki artış, Form 67 ile biraz yükseliş gösterir ve Form 91 ile zirve yapar. Form 91'i takip eden Form 97 ile Afrika seramiklerinde azalış başlamış ve tek bir örnekle temsil edilen Form 107 ile sona ermiştir¹⁶⁵. MS 4 yy sonu - 5. yy'ın ilk yarısında Form 67 ve 91 ile başlayan artış, Form 91'in B ve C alt tipleri ile 5. yy'ın ilk yarısından sonra düşüş gösterir. Form yoğunluğu üzerinden Afrika seramiklerinin diğer kırmızı astarlı gruplara göre az sayıda oldukları ve pazar hâkimiyetinde son sırayı aldıkları görülmektedir.

Formların sayısal dağılımını gösteren yukarıda sunulan grafiğe bakıldığında, ARS formları içinde form 91'in en çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte PHRS ve LRD grubuna ait seramiklerin oranlarına göre sayısal olarak daha az oldukları gözlenmektedir. ARS'lerin daha

¹⁶² Bu oranlar bölge kentlerinden gelen seramiklerin toplam oranını yansıtmaktadır. Dolayısıyla kentlerin kendi içerisinde her bir formun oranlarının diğer kentlerle farklılık gösterebildiği göz önünde bulundurulmalıdır Bes 2015, 111, Res. 83.

¹⁶³ Bes 2015, 112, Res. 85.

¹⁶⁴ Antiokheia'dan da Form 8'e ait örnekler ele geçmiştir Waagé 1948, 49, Lev. IX. 843; .Elaeussa Sebaste'den

ele geçen en erken örnek Form 9A'dır Ferrazzoli – Ricci 2010, 189, 213.

¹⁶⁵ Kentin kazısı yapılan diğer alanlarında Afrika kırmızı astarlı seramiklerine ait Form 104 ve 105 gibi farklı formlar ele geçmiştir. Fakat makale kapsamına alınan alanda bu formlara ait örnekler görülmemektedir.

çok kıyı şeridinde yer alan kentlerde tercih edildiği görülmektedir.

PHRS FORMLARI

Langtoz, Atina Agorası'ndan ele geçen ve Waagé'nin LRC olarak adlandırdığı¹⁶⁶ kırmızı astarlı seramiklerin üretim yerinin, ele geçen üretim atıkları üzerinden Phokaia olduğu sonucunu ortaya koymuştur¹⁶⁷. Hayes 1972 yılı yayınında (Late Roman Pottery)¹⁶⁸ LRC tanımını kullanmış, aynı ada sahip 1980 yılı yayınında ise Phokaia kırmızı astarlı seramiği tanımını tercih etmiştir¹⁶⁹. Phokaia kazılarında tespit edilen fırın ve seramik çöplükleri üretim merkezinin kesin olarak Phokaia olduğunu göstermiştir¹⁷⁰. Bununla birlikte bu kapların Gryneion atölyelerinde de üretildiği belirlenmiştir¹⁷¹. Batı ve Doğu Akdeniz'deki tüketim bölgelerinde analiz edilen kaplar arasında Gryneion üretimi örneklerle rastlanmamış, bunların Phokaia ithali

olduğu anlaşılmıştır¹⁷². Bu sebeple makalede Phokaia kırmızı astarlı seramikleri/PHRS tanımı tercih edilmiştir¹⁷³.

MS 4. yy sonu ile MS 7. yy'ın ikinci yarısına kadar üretilen bu seramikler¹⁷⁴ Hayes tarafından 10 ana form altında değerlendirilmiştir¹⁷⁵. MS 4. yy sonu ile MS 5. yy başında görülmeye başlanan ilk örnekler, Çandarlı seramiklerinin ardılları veya taklitleri olarak üretilen ağız kenarı hafif içe dönük kâseler ve Afrika atölyelerinin etkisi ile üretilen dışa çekik, geniş ağız kenarlı kâselerden oluşur¹⁷⁶.

Makale kapsamında incelenen alandan 103 adet örnek ele geçmiştir. MS 4. yy'ın sonu ile 7. yy'ın ortası arasına tarihlenen 5 ana form tespit edilmiş olup, formların tamamı sofraya kabı olarak kullanılan tabak ve kâselerden oluşmaktadır¹⁷⁷.

PHRS Form 1 (KÂSE/TABAK)

DSC Form 4'ten etkilenen, benzer profile sahip kâse/tabak formudur¹⁷⁸. Ancak Çandarlı sigillataları daha ince cidarlı,

¹⁶⁶ Waagé 1933, 298.

¹⁶⁷ Langtoz 1969, 377-385.

¹⁶⁸ Hayes 1972, 323.

¹⁶⁹ Hayes 1980, 525.

¹⁷⁰ Phokaia kentinin kuzeydoğusunda bulunan bir kuyunun 3. yapı katında yürütülen çalışmalarda, MS 4. yy sonunda kuyunun fırına dönüştürüldüğü tespit edilmiştir. Kuyunun birkaç metre ilerisinde ise MS 4 yy sonu ile MS 6. yy sonu arasında PHRS üretimi yapan atölye tespit edilmiştir Uğuz 2015, 33-35; Ayrıca kentin A3 sit alanı kazıları kapsamında ortaya çıkan seramik çöplüğünden ele geçen formlar, kentte üretim gerçekleştirildiğini göstermektedir Fırat 2015, 163-165.

¹⁷¹ Empereur – Picon 1986, 144, 146, Tab. 1;

¹⁷² Mayet – Picon 1986, 132, 133, Res. 3; 135, Tab. 1.

¹⁷³ Mayet – Picon analiz sonuçlarının ithal seramiklerin Phokaia kökenli olduğu sonucunu ortaya koyması üzerine LRC tanımlamasının terk edilmesi gerektiği görüşündedir Mayet – Picon 1986, 133.

¹⁷⁴ Hayes 2008, 84-86.

¹⁷⁵ Hayes 1972, 325-346, Res. 65-71; Hayes 1980, 525-527.

¹⁷⁶ Hayes 1972, 325-328, 369; Hayes 2008, 83.

¹⁷⁷ Hamuru genelde küçük gözenekli ve orta sert ya da sert dokuludur. Kil, kalker ve az mika katkılıdır. Bazı örneklerde kum katkı da görülmektedir. Kum katkısı diğer katkılara oranla daha azdır. Kil rengi ağırlıklı olarak (10 YR 6/6, 6/8) kırmızıdır; astarı ince, mat, açık kırmızı (10 YR 6/8) ve kırmızı (10 YR 5/8; 2.5 YR 5/8) renklidir. Ancak pişme derecesi daha düşük olan mallarda ise portakal rengi ya da turuncumsu kırmızı renkli (2.5 YR 7/8-6/8) kil, daha yumuşak ve tozsuz dokuludur. İnce bir tabaka halinde uygulanan mat astar, hamurla aynı renkte ya da biraz daha koyu renklidir Schrunck 1986, 351; Kapların fırına yerleştirilmesinden kaynaklanan ağız kenarında koyu kahverengi, siyah ve kremi beyaz bir renk oluşur. Kıbrıs örnekleri gibi bunlar da fırınlamaya bağlı olarak alacalı görünüm ve ağız kısımlarında renk farklılaşmalarına uğramaktadır Hayes 1972, 323, 324; Hayes 2008, 84.

¹⁷⁸ Schrunck 1986, 360.

daha kaliteli ve kalın astara sahiptir¹⁷⁹. Hayes, Form 1'i Atina Agora'sı ve Thessaloniki'den (Selanik) ele geçen buluntulara dayanarak MS geç 4. yy - 5. yy'ın üçüncü çeyreği arasında tarihler¹⁸⁰ ve A, B, C, D olmak üzere dört alt tipe ayırır¹⁸¹.

C alt tipinin genel form özelliği, A ve B alt tiplerine oranla daha kalınlaştırılmış bir ağıza sahip olmasıdır. Ağız kenarından gövdeye geçiş hafif bir dirseklerle vurgulanır. Gövde kaideye doğru daralarak iner. Formun Phokaia kazılarında ele geçen örnekleri, Hayes'in Atina Agorası'nda MS 5. yy'ın ilk yarısına tarihlenen kontekstleriyle paralellik gösterir¹⁸².

Zeugma'dan C alt tipine ait tek bir örnek (Res. 2/1) ele geçmiş olup, ağız çapı 30 cm'dir¹⁸³.

Phokaia'dan formun örnekleri, kentin kuzeydoğusunda bulunan fırın ve atölyeden ve ayrıca A3 sit alanında bulunan seramik çöplüğünden ele geçmiştir¹⁸⁴.

Benzer örnekler Kuzey Levant kıyılarında yer alan Gindaros'tan¹⁸⁵, Kuzey Levant iç kesimlerinde Zeugma'dan¹⁸⁶ bilinmektedir.

PHRS Form 3 (TABAK/KÂSE)

Form 3, alt gruplarıyla birlikte PHRS'ler arasında en yaygın formdur. Formun alt tiplerinin profil ve yükseklikleri değişkenlik göstermekte¹⁸⁷ ve ağız profilleri alt grupları belirlemede en önemli kriter olarak kullanılmaktadır¹⁸⁸. MS 5. yy başında şekillenmeye başlayan form, 150 yıllık bir gelişim sürecine sahiptir¹⁸⁹.

Hayes tarafından formun 3A-3H arası 8 alt tipi saptanmıştır. Formun ağız çapı 19 cm - 36 cm arasında değişir. 32 cm ve üstü örnekler büyük, 10 cm - 18 cm arası örnekler küçük boyutludur¹⁹⁰.

Zeugma A ve B evlerinden ele geçen Form 3'e ait alt tipler: B, C, E, F, G, H olmak üzere altı gruptan oluşmaktadır¹⁹¹.

B alt tipi¹⁹², Hayes, B ve C tiplerinin, Atina Agorasında MS 460-475 yılları arasında tarihlenen kaplar içinde standart tip olduğunu ve bu kapların MS 5. yy'ın 2. yarısının başlarına kadar gidebileceğini belirtmiştir¹⁹³. Phokaia'dan ele geçen formun alt tipi MS 5. yy ortasına verilmiştir¹⁹⁴.

Zeugma'dan formun B alt tipine ait ağız çapı 27.4 cm - 30.6 cm arasında 3 örnek (Res. 2/2), geçiş formu olan B/C alt

¹⁷⁹ Hayes 2008, 201, Res. 25, No. 807.

¹⁸⁰ Hayes 1972, 327.

¹⁸¹ Hayes 1972, 325-327, Res. 65.

¹⁸² Uğuz 2015, 38; Hayes 1972, 326, Res. 65. 6, Hayes 2008, 237, Res. 37. 1233.

¹⁸³ Ele geçen örnek sert dokulu ve iyi fırınlanmıştır. Kil, kireç ve az mika katkılıdır. Astar dışta mat görümlü, pürüzlü ve ince sürülmüştür. İçte daha kalın ve yarı parlaktır.

¹⁸⁴ Uğuz 2015, 38, Çiz. 2. 7; Fırat 2015, 166, 178, Res. 1. 1C.

¹⁸⁵ Kramer 2004, 207, Lev. 96. PRS. 1.

¹⁸⁶ Zeugma'da Poseidon ve Euphrates Villa'sından bir örnek ele geçmiş fakat çizimi yayımlanmamıştır Gschwind 2006, 63.

¹⁸⁷ Fırat 2015, 167.

¹⁸⁸ Uğuz 2015, 46.

¹⁸⁹ Hayes 1972, 329, 337, 338.

¹⁹⁰ Hayes 1972, 329-338.

¹⁹¹ Zeugma Mousalar Evi'nden ele geçen Form 3'e ait 2 örnek lisans tezi kapsamında değerlendirmeye alınmıştır Erbil 2015, 111, Kat. No. 82; 113, Kat. No. 90.

¹⁹² Hayes 1972, 329, 330, Res. 67. 1, 2, 4, 5.

¹⁹³ Hayes 1972, 337. Form Atina Agorası'nda MS 5. yy'ın ortası ile 3. çeyreği arasında tarihlenen kontekstlerde yoğunluk gösterir Hayes 2008, 239, 240, Res. 38. 1255-1265.

¹⁹⁴ Uğuz 2015, 51. Formun örnekleri için bkz. Uğuz 2015, 48-51, Çiz. 7, 8. 32-34; kaide parçaları: Çiz. 8-10. 35-42; Fırat 2015, 167, 178, Res. 3.3B.

tipine¹⁹⁵ ait ağız çapı 24.4 cm - 30.8 cm olan 2 örnek (Res. 2/3) olmak üzere toplam 5 örnek ele geçmiştir. Örnekler uzaltılmış ağız kenarına sahip olup, tüm örneklerde kenarın üst yüzeyi çukurlaştırılmıştır¹⁹⁶.

Kilikya'da Tarsus, Diocaesarea'dan¹⁹⁷; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia, Dêhês'ten¹⁹⁸, Güney Levant kıyılarında Beyrut, Samaria, Ashkelon'dan¹⁹⁹, Güney Levant iç kesimlerinde Gadara'dan²⁰⁰, Kuzey Levant iç kesimlerinde Resafa²⁰¹ ve Zeugma'dan örnekler ele geçmiştir.

Gschwind, Zeugma'dan ele geçen Form 3B/C örneğini MS 4. yy sonu ile 5. yy ortası arasına tarihler. Ancak formun MS 5. yy'ın ikinci yarısında da yoğun görüldüğünü belirtir²⁰².

C alt tipi²⁰³, B tipine göre daha derinleşen kapların cidarları incelmıştır. Form,

Hayes tarafından MS 5. yy'ın 3. çeyreğine tarihlendirilmiştir²⁰⁴. Phokaia'da bu form MS 5. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilir²⁰⁵.

Zeugmadan C alt tipine ait ağız çapları 18.6 cm - 30.4 cm arasında değişen 29 örnek (Res. 2/4) ele geçmiştir. F alt tipinden sonra en çok ele geçen alt tiptir. Genelde uzun bir ağız kenarına sahip örnekler; yuvarlatılmış, düz ya da hafif dışa çekik ağızlı olmak üzere farklı ağız form özellikleri gösterir²⁰⁶.

Kilikya'da Tarsus, Anemurium, Kelenderis, Küçük Burnaz, Diocaesarea, Kilise Tepe'den²⁰⁷; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia, Tell Kazel, Gindaros, Hama'dan²⁰⁸; Güney Levant kıyılarında Jiyeh ve Chhim, Nahf, Beyrut, Samaria, Caesarea, Ashkelon'dan²⁰⁹; Güney Levant iç kesimlerinde Hippos, Jarusalem, Gadara,

¹⁹⁵ Hayes Atina Agorası'ndan gelen Form 3 B/C ara formunu MS 5. yy'ın 2. yarısına tarihler. MS 530-550 arasına tarihlenen bir konteksten de aynı form ele geçmiştir Hayes 2008, 240, Res. 38. 1263, 1264.

¹⁹⁶ Sert dokulu kaplar çok az gözenekli ve iyi fırınlanmıştır. Kireç ve çok az mika katkılı kile sahiptir. Kapların tüm yüzeyine ince biçimde uygulanan astar mat ve pürüzlü yüzeye sahiptir.

¹⁹⁷ **Tarsus:** Adak-Adıbelli 2006, 106, 107, Lev. 23. 226, 227; **Diocaesarea:** Kramer 2012, 19, Lev. 21. 161.

¹⁹⁸ **Antiokheia:** Waagé 1948, Lev. XI. 940; **Dêhês:** Sordini ve diğ. 1980, 108, 105, Res. 128. 20.

¹⁹⁹ **Beyrut:** Reynolds 2011b, 225, 210, Res. 2. 21; 226, 213, Res. 5. 59; **Samaria:** Crowfoot 1957, 360, 359, Res. 84. 14; **Ashkelon:** Johnson 2008, 64, Kat. No. 192.

²⁰⁰ El-Khouri 2014, 124, 125, 128, Res. 3. 4, 7, 13-15.

²⁰¹ Mackensen 1984, 64, Lev. 11. 15, 16.

²⁰² Gschwind 2006, 63, Res. 20. 7.

²⁰³ Hayes 1972, 329, 330, Res. 67. 7, 9; 332, Res. 68. 10.

²⁰⁴ Hayes 2008, 240, 241, Res. 39. 1266- 1273.

²⁰⁵ Uğuz 2015, 57. Formun örnekleri için bkz. Uğuz 2015, 51-56, Çiz. 10-16. 43-66 kaide parçaları: Çiz. 16, 17. 67-72; Fırat 2015, 167, 178, Res. 3. 3C.

²⁰⁶ Kapların hamuru sert, çok az veya az gözenekli ya da nadiren gözeneksizdir. Kireç katkılı kilin, bazı örneklerde çok az mika ve kum katkısı içerdiği görülmektedir. Bütün yüzeye çok ince uygulanan astar, mat ve pürüzlüdür.

²⁰⁷ **Tarsus:** Adak-Adıbelli 2006, 107, Lev. 23. 228-233; **Anemurium:** Williams 1989, 48, Res. 22. 269, 270; **Kelenderis:** Tekocak 2006, 58, Lev. 11. 70-73; Tekocak 2013, 162, 167, Res. 6. 7-10; **Küçük Burnaz:** Tobin 2004, 69, Res. 85. P57(?); **Diocaesarea:** Kramer 2012, 19, Lev. 21. 162, 163; **Kilise Tepe:** Jackson 2007, 396, 397, Res. 413. 1008.

²⁰⁸ **Antiokheia:** Waagé 1948, Lev. XI. 941 f-k; **Tell Kazel:** Gubel 1990, 29, Res. 6. c; Al-Maqdissi 1990, 91, Res. 47. c; **Gindaros:** Kramer 2004, 207, Lev. 96. PRS. 2-4; **Hama:** Lund 1995, 142, 156, Lev. 6. 66-68.

²⁰⁹ **Jiyeh ve Chhim:** Domzalski 2013, 41, 38, Res. 14. 8; **Nahf:** Smithline 2008, 91, 90, Res. 4. 10; 98, 97, Res. 8. 1; **Beyrut:** Reynolds 2011b, 225, 210, Res. 2. 22, 33; 225, 211, Res. 3. 41; 225, 212, Res. 4. 47, 48; 226, 213, Res. 5. 60, 61; 226, 214, Res. 6. 75, 84; **Samaria:** Crowfoot 1957, 360, 359, Res. 84. 13; **Caesarea:** Adan-Bayewitz 1986, 112, 128, Res. 5. 6; **Ashkelon:** Johnson 2008, 65, Kat. No. 193, 194.

Horbat Uza, Beer Sheva, Herodium'dan²¹⁰, Kuzey Levant iç kesimlerinde bulunan Lidar Höyük, Tell Fakhariyah, Tell Rifa'at, Resafa, Jabbul²¹¹ ve Zeugma'dan örnekler ele geçmiştir.

Kenrick, Zeugma Form 3C örneklerinin MS erken 6. yy'a tarihlenen kontektstlerden ele geçtiğini belirtir²¹².

E alt tipi²¹³, C tipinin varyasyonudur. Form, Atina Agorası'ndan MS geç 5. yy ve MS 6. yy'ın ilk yarısı boyunca görülen kontektstlerden ele geçmiştir²¹⁴. Phokaia'dan ele geçen formun alt tipi aynı tarih aralığına verilmiştir²¹⁵.

Zeugma'dan ağız çapları 22.4 cm - 28.4 cm arasında değişen 5 örnek (Res. 2/5) ele geçmiştir²¹⁶.

Kilikya'da Tarsus, Anemurium, Kelenderis, Domuztepe, Diocaesarea'dan²¹⁷; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia, Gindaros'tan²¹⁸; Güney Levant kıyılarında Beyrut, Shiqmona, Jiyeh ve Chhim, Caeserea, Ashkelon'dan²¹⁹; Güney Levant iç kesimlerinde Hippos, Ammata, Jerusalem (Kudüs), Gadara, Khirbet Abu Rish, Ain Ez-Zara; Tiberias, Horbat Uza'dan²²⁰; Kuzey Levant iç kesimlerinde Juwal, Androna, Resafa'dan²²¹ örnekler ele geçmiştir.

F alt tipi²²², D ve E alt tiplerinde görülen ağız kenarı gelişimini devam ettir-

²¹⁰ **Hippos**: Mlynarczyk 2005, 122, Res. 1. 6; 135, Res. 9. 122; 135, Res. 10. 131; 2007, 127, Res. 5. 107; Res. 7. 113; 129, Res. 9. 134; 131, Res. 10. 155; 2008, 75, Res. 2. 30; 2014, 197, Lev. 1. 4; 198, Lev. 2. 38; 199, Lev. 3. 51, 55; **Jarusalem**: Weksler-Bdolah 2006, 100, 99, Res. 3. 2, 3; Hayes 1985, 193, Res. 63. 8-10; Res. 64. 5; **Gadara**: El-Khoury 2014, 126, 128, Res. 3. 17, 18, 23; **Horbat Uza**: Avshalom-Gorni 2009, 72, 73, Res. 2.46. 4; **Beer Sheva**: Israel ve diğ. 2013, 54, Res. 3. 3; **Herodium**: Birger 1981, 76, 131, Lev. 13. 13.

²¹¹ **Lidar Höyük**: Gerber 1996, 306, 315, Res. 1. 15; **Tell Fakhariyah**: Kantor 1958, 41, Lev. 42. 126; **Tell Rifa'at**: Matthers 1978, 154, 155, Res. 13. 41; Kenrick 1981, 447, 458, Res. 243. VIII/41; **Resafa**: Mackensen 1984, 64, Lev. 11. 1; 79, Lev. 21. 8; 85, Lev. 27. 1; **Jabbul**: Schwartz ve diğ. 2000, 457, Fig. 26. 1.

²¹² Kenrick, Zeugma Form 3C örneklerini Hayes'in tarihlemesi üzerinden MS 5. yy'ın 3. çeyreğine ve Prötel'in tarihlemesi üzerinden MS 450-500'e verir Kenrick 2013, 52, 53, Lev. 30. PT 471, PT 472.

²¹³ Hayes 1972, 331, 332, Res. 68. 14-16.

²¹⁴ Hayes 2008, 241, Res. 39. 1275- 1279.

²¹⁵ Uğuz 2015, 60. Formun örnekleri için bkz. Uğuz 2015, 58, 60, Çiz. 17-19. 73-80; kaide parçaları: Çiz. 19. 81; Fırat 2015, 167, 178, Res. 3. 3E.

²¹⁶ İyi fırınlanan kapların hamuru çok az gözenekli ya da sıkı dokuludur. Kilde az veya yoğun kalker katkısı ve bazı örneklerde çok az mika görülmektedir. İnce uygulanan astar mat ve pürüzlüdür.

²¹⁷ **Tarsus**: Adak-Adıbelli 2006, 107, Lev. 24. 236; **Anemurium**: Williams 1989, 48, Res. 22. 271, 273; **Kelenderis**: Tekocak 2006, 58, Lev. 12. 76-82; Tekocak 2013, 162, 167, Res. 6. 13-18; 168, Res. 7. 19; **Domuztepe**: Rossiter – Freed 1991, 164, 162, Res. 7. 6, 7; **Diocaesarea**: Kramer 2012, 19, Lev. 21. 164.

²¹⁸ **Antiokheia**: Waagé 1948, Lev. XI. 943; **Gindaros**: Kramer 2004, 207, Lev. 96. PRS. 5-7.

²¹⁹ **Beyrut**: Reynolds 2011b, 225, 210, Res. 2. 24; 225, 212, Res. 4. 49, 50; 226, 213, Res. 5. 62; 226, 214, Res. 6. 76, 85; **Shiqmona**: Calderon 2010, 199, 201, Res. 10. 102; **Jiyeh ve Chhim**: Domzalski 2002, 80, 81, Lev. 16. 70, 1145; Domzalski 2013, 41, 38, Res. 14. 9, 10; **Caeserea**: Magness 1992, 145, 144, Res. 63. 12; **Ashkelon**: Johnson 2008, 66, Kat. No. 197.

²²⁰ **Hippos**: Mlynarczyk 2005, 133, Res. 8. 104 (kaide parçası); 2007, 131, Res. 9. 147; 2008, 82, Res. 6. 97; 2014, 197, Lev. 1. 6, 13, 14; **Ammata**: Kaptijn 2009, 233, Res. 4.173. 2; **Jarusalem**: Hayes 1985, 193, Res. 63. 12, 13; **Gadara**: El-Khoury 2014, 125, 128, Res. 3. 5, 6, 9-11; **Khirbet Abu Rish**: Magen – Baruch 1997, 349, 350, Res. 7. 7; **Ain Ez-Zara**: Clamer – Magness 1997, 81, 145, Lev. 16. 1; **Tiberias**: Zingboym ve diğ. 2018, 80, 79, Res. 20. 1; **Horbat Uza**: Avshalom-Gorni 2009, 72, 73, Res. 2.46. 5.

²²¹ Mackensen 1984, 66, Lev. 13. 10; 79, Lev. 21. 9; 80, Lev. 22. 25; 84, Lev. 25. 1, 2; 85, Lev. 27. 2; Konrad 1992, 356, 357, Res. 5. 7-11; Res. 6. 1-3; **Juwal**: Taha 1991, 63, Pl. 1. 2; **Androna**: Strube 2003, 96, 97, Abb. 1, 8.

²²² Hayes 1972, 331, 334, Res. 69. 17, 19, 23-25.

mekle birlikte, ağız kenarının daha kısılmasıyla oluşmuştur. Form, Atina Agorası'nda MS 6. yy'ın ilk ve ikinci çeyreğine tarihlenen kontekstlerden ele geçmiştir²²³. Phokaia'dan ele geçen örnekler aynı tarih aralığına verilmiştir²²⁴.

Zeugma'dan ele geçen ağız çapları 19.3 cm – 29.6 cm arasında değişen 39 örnekle (Res. 2/6) en yoğun görülen alt tip olması nedeniyle kil ve hamur yapısı da çeşitlilik göstermektedir²²⁵.

Phokaia'dan F alt tipine ait örnekler ele geçmiştir²²⁶.

Kilikya'da Tarsus, Anemurium, Alahan, Kelenderis, Küçük Burnaz, Domuztepe, Diocaesarea, Kilise Tepe'den²²⁷; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia, Tell Kazel, Gindaros, Hama, Apamea, Burdj Baqirha'dan²²⁸; Güney Levant kıyılarında Jiyeh ve Chhim, Shiqmona, Horbat Gannim, Tamra ez-Zu'bi, Nahf, Tel Keisan, Horbat Illin, Horbat Qastra, Beyrut, Samaria, Caeserea, Ashkelon'dan²²⁹; Güney Levant iç kesimlerinde Hippos, Ammata, Jarusalem, Gadara, Hammat Gader, Ramot Nof, Tiberias, Bet She'an, Beer Sheva, Tel Shunem, Herodium'dan²³⁰; Kuzey Levant iç kesimlerinde Lidar Höyük, Dibsi Faraj, Doliche (Dülük Baba),

²²³ Hayes 2008, 241, 242, Res. 39. 1280, 1281, Res. 40. 1282-1291.

²²⁴ Uğuz 2015, 72.

²²⁵ Örneklerin bazıları sıkı dokulu iken, bazı parçalar ise az ya da yoğun gözeneklidir. Hamur sertliği fırınlamaya bağlı farklılık göstermektedir. Kil bütün örneklerde kalker katkılıdır. Bazı örneklerde kum ve mika katkısı da görülmektedir. Genelde ince, mat ve pürüzlü astar görülürken, yarı parlak, daha kalın astar uygulamalı kaplar da görülmektedir. Astar uygulaması dalgalı olabildiği gibi, yüzeye eşit dağılmış örnekler de bulunmaktadır.

²²⁶ Uğuz 2015, 61-71, Çiz. 19-31. 82-133; Çiz 34. 145; kaide parçaları: Çiz. 31-34. 134-144; Fırat 2015, 167, 168, 178, Res. 3. 3F.

²²⁷ **Tarsus**: Adak-Adibelli 2006, 107, 108, Lev. 24. 238-253, Lev. 25. 254-256; **Anemurium**: Williams 1989, 48, Res. 22. 274, 275; **Alahan**: Williams 1985, 38, Res. 3. 10; **Kelenderis**: Tekocak 2006, 59, Lev. 13. 83; Tekocak 2013, 163, 168, Res. 7. 20; **Küçük Burnaz**: Tobin 2004, 69, Res. 85. P60(?); **Domuztepe**: Rossiter – Freed 1991, 161, 164, 162, Res. 7. 1, 8; **Diocaesarea**: Kramer 2012, 19, Lev. 22, 165, 166, 167; **Kilise Tepe**: Jackson 2007, 396- 397, Res. 413. 1009, 1010.

²²⁸ **Antiokheia**: Waagé 1948, Lev. XI. 944, 946; **Tell Kazel**: Gubel 1990, 29, Res. 6. A; **Gindaros**: Kramer 2004, 208, Lev. 96. PRS. 8, 9; Lev. 97. PRS. 10-16 (16 nolu örnek kaide parçasıdır.); **Hama**: Lund 1995, 142, 157, Lev. 7. 71- 76; **Apamea**: Viviers – Vokaer 2007, 152, Pl. XII. 1, 3; **Burdj Baqirha**: Rousset 1999, 8, Fig. 2.

²²⁹ **Jiyeh ve Chhim**: Domzalski 2002, 80, 81, Lev. 16. 41, 455; Domzalski 2013, 41, 39, Res. 15. 1, 2;

Shiqmona: Calderon 2010, 185, 186, Res. 2. 17-20; Amir 2006, 146, Res. 1. 9-11; **Horbat Gannim**: Rapuano 2017, 3, Res. 2. 6; **Tamra ez-Zu'bi**: Porat 2008, 54, 53, Res. 6. 8; **Nahf**: Smithline 2008, 93, Res. 5. 8; 98, 97, Res. 8. 2, 3; **Tel Keisan**: Landgraf 1980, 53, Res. 14a. F1-31; **Horbat Illin**: Weksler-Bdolah 2012, 45, Res. 26. 1; 51, 50, Res. 32. 1-3; 53, 54, Res. 35. 1; 71, 70, Res. 52. 1; **Horbat Qastra**: Van Den Brink ve diğ. 2013, 84, 85, 82, Res. 15. 12; **Beyrut**: Reynolds 2011b, 227, 228, 216, Res. 7. 93, 100-102, 108; 228, 217, Res. 8. 121, 131; **Samaria**: Crowfoot 1957, 360, 359, Res. 84. 11, 16; **Caeserea**: Adan-Bayewitz 1986, 112, 128, Res. 5. 1; Magness 1992, 148, Res. 65. 1; **Ashkelon**: Johnson 2008, 67, Kat. No. 198.

²³⁰ **Hippos**: Mlynarczyk 2002, 9, Res. 5. 2; 15, Res. 8. 13; 2003, 72, 87, Res. 13. 5, 6; 2004, 155, Res. 4. 6; 2005, 137, Res. 11. 152; 2006, 100, Res. 1. 6; 110, Res. 7. 90; 2007, 115, Res. 1. 6; 129, Res. 9. 128, 132; 2008, 76, Res. 3. 42; 83, Res. 7. 112; 85, Res. 7. 129; 2014, 197, Lev. 1. 7, 16, 17, 23; **Ammata**: Kaptijn 2009, 216, 217, Res. 4.157. 2, 4, 5, 6; 233, Res. 4.173. 3; 247, Res. 4.188. 1-3; **Jarusalem**: Weksler-Bdolah 2006, 104, 103, Res. 6. 2, 3; Hayes 1985, 193, Res. 63. 14, 15; Res. 64. 1, 2, 4, 6-8; **Gadara**: El-Khoury 2014, 126, 128, Res. 3. 16; **Hammat Gader**: Ben-Arieh 1997, 356, 360, Lev. V. 16-20; **Ramot Nof**: Ustinova – Nahshoni 1994, 162, 167, Res. 7. 3-7; **Tiberias**: Zingboym ve diğ. 2018, 80, 79, Res. 20. 2; Vitto 2008b, 24, Res. 25. 1; **Bet She'an**: Avissar 2014, 67, 68, Res. 2. 4, 5; **Beer Sheva**: Israel ve diğ. 2013, 61, 60, Res. 12. 5, 6; **Tel Shunem**: Covello-Paran – Arie 2016, 56, Res. 30. 1-3; **Herodium**: Birger 1981, 76, 131, Lev. 13. 14 -16.

Dura Europos, Tell Rifa'at, Resafa, Androna, Jabbul, Nabgha al-Kebira, Juwal, Kurban Höyük²³¹ ve Zeugma'dan örnekler ele geçmiştir.

Kenrick Form 3F örneklerinin MS erken 6. yy'a tarihlenen kontekstlerden ele geçtiğini belirtir²³².

F alt tipine benzeyen **G alt tipinin**²³³ geç örneklerinde Form 10'a geçişin izlerini görmek mümkündür. Ayrıca ağız-gövde geçişinde bulunan ince çıkıntı gövdeye doğru indirilerek ağız kenarı biraz daha uzatılmış bir biçim kazanmıştır. Bu özellik Form 10'un B ve C tiplerinde görülen bir özelliktir²³⁴.

Form, Hayes tarafından MS 6. yy'ın ortalarına tarihlenmektedir²³⁵. Phokaia'da

formun alt tipi aynı tarih aralığına verilmiştir²³⁶.

Zeugma'dan ağız çapı 18.2 cm - 25.6 cm arasında değişen 5 örnek (Res. 2/7) bulunmaktadır²³⁷.

Kilikya'da Tarsus'tan²³⁸; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia'dan²³⁹; Güney Levant kıyılarında Jiyeh ve Chhim, Shiqmona, Tel Keisan, Beyrut, Samaria'dan²⁴⁰; Güney Levant iç kesimlerinde Hippos, Jerusalem'den²⁴¹; Kuzey Levant iç kesimlerinde Doliche (Dülük Baba), Resafa²⁴² ve Zeugma'dan örnekler ele geçmiştir.

Kenrick Form 3G örneklerinin MS erken 6. yy ve MS erken 7. yy'a tarihlenen kontekstlerden ele geçtiğini belirtir²⁴³.

²³¹ **Lidar Höyük:** Gerber 1996, 306, 315, Res. 1. 14; **Dıbsi Faraj:** Harper 1980, 333, 332, Res. B. 24, 25; **Doliche (Dülük Baba):** Höpken ve diğ. 2008, 143, 144, Res. 4. 28, 29; **Dura Europos:** Cox 1949, 16, Lev. V. 95; **Tell Rifa'at:** Matthers 1978, 154, 155, Res. 13. 42; Kenrick 1981, 447, 458, Res. 243. VIII/42; **Resafa:** Mackensen 1984, 64, Lev. 11. 2, 3; 73, 74, Lev. 16. 7, 29; 74, 75, Lev. 17. 10, 14-17; 76, Lev. 19. 3, 8, 9; 78, 79, Lev. 21. 1, 10-12; 80, Lev. 22. 8, 9, 26; 81, 82, Lev. 23. 10, 19, 22-24; 83, Lev. 24. 15, 16, 20; 84, Lev. 25. 3-9; 85, Lev. 27. 3, 4; 86, Lev. 29. 2, 10; 87, Lev. 30. 5, 6; 88, Lev. 31. 1; 89, Lev. 32. 1-4; Konrad 1992, 357, 358, Res. 6. 4-14; **Androna:** Mundell-Mango 2002, 314, Fig. 19. 2; Strube 2003, 96, 97, Abb. 1, 9; **Jabbul:** Schwartz ve diğ. 2000, 457, Fig. 26. 2, 3; **Nabgha al-Kebira:** Sabbagh – Ayash 2008, Pl. 3. Fig. 6. 1; **Juwal:** Taha 1991, 63, Pl. 1. 3; **Kurban Höyük:** Wilkinson 1990, 242, 245, 244, Res. B.15. 36, 37.

²³² Kenrick, Zeugma Form 3F örneklerini Hayes'in tarihlenmesi üzerinden MS 6. yy'ın ilk yarısına verir Kenrick 2013, 52, 53, 56-58, Lev. 30. PT 473; Lev. 33. PT 517-519; Kenrick 2009, 265, 268, Res. 18.3. PT 517-519.

²³³ Hayes 1972, 331.

²³⁴ Adak-Adıbelli 2006, 104, 105.

²³⁵ Hayes 2008, 242, Res. 40. 1292, 1293.

²³⁶ Uğuz 2015, 73. Formun örnekleri için bkz. Uğuz 2015, 72, 73, Çiz. 34, 35. 146, 147; Fırat 2015, 168, 179, Res. 4. 3G.

²³⁷ Örnekler sert ve sıkı ya da yumuşak ve gözenekli farklı hamur özellikleri gösterir. Parçaların kili kireç katkılı olup, bazılarında çok az mika ve kum katkısı da görülmektedir. Astar ince ve mattır.

²³⁸ Adak-Adıbelli 2006, 108, 109, Lev. 25. 260-270.

²³⁹ Waagé 1948, Lev. XI. 947 a-u.

²⁴⁰ **Jiyeh ve Chhim:** Domzalski 2002, 80, 81, Lev. 16. 8, 423; Domzalski 2013, 41, 39, Res. 15. 3; **Shiqmona:** Calderon 2010, 191, 192, 190, Res. 4. 48, 49; **Tel Keisan:** Landgraf 1980, 53, Res. 14a. G1-13; **Beyrut:** Reynolds 2011b, 227, 228, 216, Res. 7. 94, 103-107; 228, 217, Res. 8. 125, 130, 132; **Samaria:** Crowfoot 1957, 360, 359, Res. 84. 17.

²⁴¹ **Hippos:** Mlynarczyk 2007, 131, Res. 10. 148; 2008, 76, Res. 3. 43; **Jerusalem:** Hayes 1985, 193, Res. 64. 3, 9.

²⁴² **Doliche (Dülük Baba):** Höpken ve diğ. 2008, 143, 144, Res. 4. 30, 31; **Resafa:** Mackensen 1984, 64, Lev. 11. 4; 69, Lev. 13. 22; 73, 74, Lev. 16. 9, 25, 27; 75, Lev. 17. 18-22, 24; 76, 77, Lev. 19. 1, 2, 4, 5, 10; 77, 78, Lev. 20. 1, 2, 10, 17; 79, Lev. 21. 13-17; 80, 81, Lev. 22. 10-13, 27, 28; 82, Lev. 23. 11, 25, 27; 82, 83, Lev. 24. 1, 14; 84, Lev. 25. 10-12; 87, Lev. 29. 12-14; 88, Lev. 31. 2; 89, Lev. 32. 5; Konrad 1992, 358, Res. 7. 1-4.

²⁴³ Kenrick, Zeugma Form 3G örneklerini Hayes'in tarihlenmesi üzerinden MS 500-560 tarihleri arasına verir Kenrick 2013, 56-58, Lev. 33. PT 520; Kenrick 2009, 265, 268, Res. 18.3. PT 520.

H alt tipi²⁴⁴, Hamuru diğer tiplere göre daha kaba ve cidarı daha kalındır. Atina Agorası'ndan ele geçen örnekler Hayes tarafından MS 5. yy sonu ile MS 6. yy ortaları arasına tarihlendirilmiştir²⁴⁵.

Phokaia örnekleri de aynı tarih aralığına verilmiştir²⁴⁶.

Zeugma'dan ağız çapları 20 cm - 30.2 cm arasında değişen 4 parça (Res. 2/8) bulunmuştur²⁴⁷.

Kilikya'da Tarsus, Anemurium, Kelenderis, Küçük Burnaz, Diocaesarea, Kilise Tepe'den²⁴⁸; Güney Levant kıyılarında Shiqmona, Horbat Illin, Bat Galim, Beyrut, Ashkelon'dan²⁴⁹; Kuzey Levant iç kesimlerinde Lidar Höyük, Juwal, Nabgha al-Kebira'dan²⁵⁰; Güney Levant iç kesimlerinde Hippos, Jerusalem, Gadara, Hammat Gader, Beer Sheva'dan²⁵¹ örnekler ele geçmiştir.

PHRS Form 5 (TABAK)

Form 3 ile paralel gelişim gösterdiği belirtilen form, Hayes tarafından ağız kenarının biçimine göre farklı tiplere ayrıl-

mıştır. MS 460-500 yılları arasına tarihlenen A tipi ve MS 6. yy'ın ilk yarısına tarihlenen B tipi olmak üzere iki alt tip gösterir. B alt tipinde gövde A'ya göre daha derindir. Kapların büyüklükleri değişkenlik gösterir. Formun çaplarına göre 23 cm - 38 cm arası büyük ve 15 cm - 20 cm arası küçük boyutlu örnekleri bulunmaktadır²⁵².

Formun A alt tipine ait örnekler Hayes tarafından MS 460-500 yılları arasına tarihlendirilmiştir²⁵³. Phokaia'dan ele geçen formun alt tipi MS 5. yy'ın ikinci yarısına verilmiştir²⁵⁴.

A alt tipine ait kapların tümünde ağız kenarının üst kısmı konkavdır. Kısa ve kalınlaştırılmış ağız kenarının uç kısmı yuvarlatılmıştır. Zeugma'dan ele geçen 2 ağız kenarı-gövde parçası²⁵⁵ 15.2 ve 17 cm'lik çaplarıyla küçük boyutlu örneklerdir (Res. 2/9). Üst yüzeyi iç bükey ve bezemesiz bırakılan ağız kenarının uç kısmı kalınlaştırılmış ve yuvarlatılmıştır. Gösterdikleri form özellikleriyle Zeugma'dan ele geçen parçaların A alt tipine ait olduğu anlaşılmaktadır.

²⁴⁴ Hayes 1972, 331, 332, Res. 68. 28, 29.

²⁴⁵ Hayes 2008, 242, 243, Res. 40. 1294-1297.

²⁴⁶ Uğuz 2015, 74-78. Formun örnekleri için bkz. Uğuz 2015, 73-78, Çiz. 35-38. 148-162; kaide parçaları Çiz. 38- 41. 163-171; Fırat 2015, 168, 179, Res. 4. 3H.

²⁴⁷ Parçalar kalker ve kum katkılı killi, mat ve pürüzlü astarlıdır.

²⁴⁸ **Tarsus:** Adak-Adıbelli 2006, 109, Lev. 25. 271-273; **Anemurium:** Williams 1989, 49, Res. 22. 276; Res. 23. 277, 278; **Kelenderis:** Tekocak 2006, 59, Lev. 13. 84-86; Tekocak 2013, 163, 168, Res. 7. 21-23; **Küçük Burnaz:** Tobin 2004, 69, Res. 85. P59(?); **Diocaesarea:** Kramer 2012, 19, Lev. 22. 168; **Kilise Tepe:** Jackson 2007, 396- 397, Res. 413. 1011-1014(?).

²⁴⁹ **Shiqmona:** Amir 2006, 146, Res. 1. 7, 8; **Horbat Illin:** Weksler-Bdolah 2012, 48, Res. 30. 2; 71, 70, Res. 52. 2; **Bat Galim:** Oren-Paskal 2008, 33, 34, Res. 1. 7; **Beyrut:** Reynolds 2011b, 225, 212, Res. 4. 46; **Ashkelon:** Johnson 2008, 67, Kat. No. 199.

²⁵⁰ **Lidar Höyük:** Gerber 1996, 306, 319, Res. 5. 1; **Nabgha al-Kebira:** Sabbagh – Ayash 2008, Pl. 2. Fig. 4; **Juwal:** Taha 1991, 63, Pl. 1. 1, 4 (?).

²⁵¹ **Hippos:** Mlynarczyk 2002, 10, Res. 5. 7; 2005, 137, Res. 11. 147; 2007, 129, Res. 9. 133; 2008, 83, Res. 7. 115; 2014, 197, Lev. 1. 8; **Jerusalem:** Weksler-Bdolah 2006, 113, Res. 12. 6; **Gadara:** El-Khoury 2014, 126, 128, Res. 3. 25; **Hammat Gader:** Ben-Arieh 1997, 356, 360, Lev. V. 14, 15, 21; **Beer Sheva:** Israel ve diğ. 2013, 61, 60, Res. 12. 7.

²⁵² Hayes 1972, 339, 340, Res. 70. 1-3.

²⁵³ Hayes 2008, 243, Res. 41. 1300, 1301.

²⁵⁴ Uğuz 2015, 83. Formun örnekleri için bkz. Uğuz 2015, 83, Çiz. 42. 179; Fırat 2015, 168, 179, Res. 5. 5A

²⁵⁵ Parçaların kil yapısı oldukça ince, çok seyrek ve küçük gözeneklidir. Kili katkısız, temiz bir yapıdadır. Astar yüzeye eşit dağılmış, yarı parlak ve biraz daha kalın uygulanmıştır.

Kilikya'da Tarsus'tan²⁵⁶; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia'dan²⁵⁷; Güney Levant kıyılarında Tel Keisan, Caeserea, Ashkelon'dan²⁵⁸ örnekler bilinmektedir.

PHRS Form 8 (KÂSE)

Hayes bu kapları²⁵⁹, MS 5. yy'ın ikinci yarısı ve biraz sonrasına tarihler. Form, 12 cm - 20 cm arasında değişir²⁶⁰. Atina Agorası örnekleri MS 5. yy'ın 3. çeyreğine tarihlenen kontektlerden gelmektedir²⁶¹. Phokaia'dan ele geçen formun alt tipi MS 5. yy'ın ikinci yarısı ile MS 6. yy'ın başları arasında tarihlenir²⁶².

Zeugma'dan ağız çapları 12 cm - 16 cm arasında değişen, ağız kenarının üst yüzeyi yivli ve yivsiz 4 örnek ele geçmiştir. Formun tam profil veren bir örneği, aşağı ve dışa çekik, uca doğru incelenerek yuvarlatılmış ağız kenarına sahiptir. Üstü hafif konkav ve yivsizdir. Gövdeden kaideye keskin geçişlidir²⁶³ (Res. 2/10).

Kilikya'da Tarsus'tan²⁶⁴, Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia'dan²⁶⁵; Güney Levant kıyılarında Beyrut, Jalame'den²⁶⁶;

Güney Levant iç kesimlerinde Hippos, Ammata'dan²⁶⁷; Kuzey Levant iç kesimlerinde Tell Rifa'at'tan²⁶⁸ örnekler ele geçmiştir.

PHRS Form 10 (TABAK/KÂSE)

Ağız kenarı erken örneklerde daha kalın iken, geç örneklerde inceltmiş ve uzatılmıştır. Gövde hafif konveks bir profil çizirken, geç örneklerde ise konik bir form belirginleşmiştir²⁶⁹. Geç örneklerin, erken örneklerle göre daha alçak ve ince kaideye sahip oldukları görülmektedir. Form 3'lerin ardılları olarak üretilen bu kaplar, ağız biçimlerine göre Hayes tarafından A, B ve C olmak üzere üç alt tipte incelenmiştir. Sözü edilen kapların çapı 20 cm - 30 cm arasında olmakla birlikte, az sayıda da olsa 15 cm - 20 cm arasında daha küçük çaplı örnekleri de bulunmaktadır²⁷⁰.

Zeugma'da Form 10'un üç alt tipi de görülmekte olup, 5 örnek ele geçmiştir²⁷¹.

A alt tipine²⁷² ait örnekler MS 6. yy sonları - MS 7. yy başlarına tarihlendirilir²⁷³.

²⁵⁶ Adak-Adıbelli 2006, 111, Lev. 27. 301.

²⁵⁷ Waagé 1948, Lev. X. 913 u.

²⁵⁸ **Tel Keisan:** Landgraf 1980, 53, Res. 14a. Form 5; **Caeserea:** Bar-Nathan – Adato 1986, 133, 136, Res. 2. 14; Magness 1992, 151, Res. 67. 15; **Ashkelon:** Johnson 2008, 69, Kat. No. 208.

²⁵⁹ Hayes 1972, 342, 340, Res. 70. 1, 2 (Form 8).

²⁶⁰ Hayes 1972, 342.

²⁶¹ Hayes 2008, 244, Res. 41. 1315-1317.

²⁶² Uğuz 2015, 87. Formun örnekleri için bkz. Uğuz 2015, 86, 87, Çiz. 43, 44. 182-185; kaide parçası Çiz. 44. 186; Fırat 2015, 169, 179, Res. 8.

²⁶³ Parçaların hamuru küçük gözeneklere sahip olup, orta sertliktedir. Kilde çok az mika ve kalker katkısı görülmektedir. Tüm yüzeye uygulanmış ince ve mat astarlıdır.

²⁶⁴ Adak-Adıbelli 2006, 112, Lev. 29. 332-334.

²⁶⁵ Waagé 1948, Lev. X. 918.

²⁶⁶ **Beyrut:** Reynolds 2011b, 225, 210, Res. 2. 29; 225, 211, Res. 3. 42; 227, 216, Res. 7. 95; **Jalame:** Johnson 1988, 152, Res. 7-10. No. 176.

²⁶⁷ **Hippos:** Mlynarczyk 2003, 73, 87, Res. 13. 8 (Kaide parçası); **Ammata:** Kaptijn 2009, 233, Res. 4.173. 1.

²⁶⁸ Kenrick 1981, 448, 458, Res. 243. VIII/53.

²⁶⁹ Hayes, 1972, 345.

²⁷⁰ Hayes 1972, 343.

²⁷¹ Örnekler ince, küçük gözenekli sert ya da orta sertlikte hamur yapısına sahiptir. Kilde az veya yoğun kalker katkısı ve çok az mika bulunmaktadır. Bazı örneklerde az kum görülmektedir. İnce, mat ve pürüzlü yapıdaki astarın bazı örneklerde kapların iç kısmında kalın uygulandığı ve yarı parlak olduğu görülmektedir. C alt tipinde ise astar kalitesi ve yoğunluğu iyice azalmıştır.

²⁷² Hayes 1972, 343, 344, Res. 71. 1, 2, 4, 6.

²⁷³ Uğuz 2015, 91. Formun örnekleri için bkz. Uğuz 2015, 90, Çiz. 45, 46. 191, 192; Fırat 2015, 169, 170, 180, Res. 10. 10A.

Zeugma'dan ağız çapları 22 cm - 29.3 cm arasında değişen 3 örnek ele geçmiştir (Res. 3/1).

Kilikya'da Tarsus, Anemurium, Alahan, Kelenderis, Diocaesarea'dan²⁷⁴; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia, Déhès, Gindaros, Hama, Apamea'dan²⁷⁵; Güney Levant kıyılarında Jiyeh ve Chhim, Tell Keisan, Tamra ez-Zu'bi, Khirbet Es-Suyyagh, Horbat Illin, Qiryat Ata, Samaria, Caeserea, Ashkelon'dan²⁷⁶; Güney Levant iç kesimlerinde Hippos, Ammata, Jerusalem, Gadara, Hammat Gader, Tiberias, Khirbat 'Adasa'dan²⁷⁷; Kuzey Levant iç kesimlerinde Doliche (Dülük Baba), Tell Rifa'at, Resafa, Al Hadir, Jabbul, Juwal, Androna²⁷⁸ ve Zeugma'dan örnekler ele geçmiştir.

Kenrick Zeugma Form 10A örneklerinin MS erken 7. yy'a tarihlenen kontekstlerden ele geçtiğini belirtir²⁷⁹.

B alt tipi; A tipine göre ağız incelmıştır. Dışa doğru uzatılan ağız yayvanlaşmıştır²⁸⁰. Kesin tarihleme yapılan Atina Agorası'ndan bir örnek MS 6. yy'ın son çeyreğine verilmiştir²⁸¹.

Zeugma'dan ağız çapları 22 cm - 26.2 cm arasında değişen 3 örnek bulunmaktadır (Res. 3/2).

Formun örnekleri Phokaiia'dan ele geçmiştir²⁸².

²⁷⁴ **Tarsus:** Adak-Adıbelli 2006, 114, Lev. 30. 335-352, Lev. 31. 353-363; **Anemurium:** Williams 1989, 49, Res. 23. 279; **Alahan:** Williams 1985, 38, Res. 3. 11; **Kelenderis:** Tekocak 2006, 59, Lev. 14. 90, 91; Tekocak 2013, 163, 168, Res. 7. 27, 28; **Diocaesarea:** Kramer 2012, 19, Lev. 22. 170-173.

²⁷⁵ **Antiokheia:** Waagé 1948, Lev. XI. 949 a-p; **Déhès:** Sodini ve diğ. 1980, 108, 105, Res. 128. 21, 22; **Gindaros:** Kramer 2004, 208, Lev. 97. PRS. 17- 19; **Hama:** Lund 1995, 142, 157, Lev. 7. 78-81; **Apamea:** Viviers – Vokaer 2007, 152, Pl. XII. 2.

²⁷⁶ **Jiyeh ve Chhim:** Domzalski 2002, 80, 81, Lev. 16. 6, 1390; Domzalski 2013, 41, 39, Res. 15. 4; **Tell Keisan:** Landgraf 1980, 53, Res. 14a. A1-4; **Tamra ez-Zu'bi:** Porat 2008, 54, 53, Res. 6. 7; **Khirbet Es-Suyyagh:** Taxel 2009, 99, Res. 3.6. 6, 7; Res. 3.9. 8; Res. 3.14. 12; **Horbat Illin:** Weksler-Bdolah 2012, 53, 54, Res. 35. 2; **Qiryat Ata:** Vitto 2008a, 170, 169, Res. 4. 1, 2; **Samaria:** Crowfoot 1957, 360, 359, Res. 84. 23; **Caeserea:** Adan-Bayewitz 1986, 112, 128, Res. 5. 2, 3; **Magness 1994,** 140, 141, Res. 1. 2; **Ashkelon:** Johnson 2008, 70, Kat. No. 210, 211.

²⁷⁷ **Hippos:** Mlynarczyk 2002, 6, Res. 1. 6; 2003, 58, 75, Res. 1. 9 (kaide parçası), 10; 72, 87, Res. 13. 2, 4; 2004, 150, Res. 1. 12; 155, Res. 4. 5; 2006, 100, Res. 1. 7; 109, Res. 6. 76; 2007, 120, Res. 3. 44; 124, Res. 4. 48; 131, Res. 10. 149; 133, Res. 11. 173; 2008, 75, Res. 2. 36; 78, Res. 4. 59, 60; 83, Res. 7. 113, 114; 94, Res. 11. 209; 2014, 197, Lev. 1. 10, 19, 21; 198, Lev. 2. 25,

26, 39; 199, Lev. 3. 43; 200, Lev. 4. 63, 75; **Ammata:** Kaptijn 2009, 216, 217, Res. 4.157. 3; 233, Res. 4.173. 4, 5; **Jarusalem:** Hayes 1985, 193, Res. 64. 14, 15; **Gadara:** El-Khoury 2014, 126-128, Res. 3. 26, 28-35; **Hammat Gader:** Ben-Arieh 1997, 359, 364, Lev. VII. 1, 2; **Tiberias:** Zingboym ve diğ. 2018, 80, 79, Res. 20. 3; **Khirbat 'Adasa:** Khalailiy – Avissar 2008, 100, Res. 6. 1.

²⁷⁸ **Doliche (Dülük Baba):** Höpken ve diğ. 2008, 143, 144, Res. 4. 32, 33; **Tell Rifa'at:** Matthers 1978, 154, 155, Res. 13. 43; Kenrick 1981, 447, 458, Res. 243. VIII/43; **Resafa:** Mackensen 1984, 64, Lev. 11. 5-7; 73, Lev. 16. 1, 10, 11; 74, 75, Lev. 17. 2, 3, 23, 25-27; 75, Lev. 18. 1; 77, Lev. 19. 6, 7, 18, 19; 77, 78, Lev. 20. 3, 4, 11-13; 79, Lev. 21. 18, 20; 80, Lev. 22. 14, 15, 29; 82, Lev. 23. 26, 28; 83, 84, Lev. 24. 10, 12, 17; 85, Lev. 27. 5, 8; 86, 87, Lev. 29. 3, 15; 88, Lev. 31. 3-5; Konrad 1992, 358, Res. 7. 5, 6; **Al Hadir:** Rousset 2012, 74, Fig. 1. 1; **Jabbul:** Schwartz ve diğ. 2000, 457, Fig. 26. 5; **Juwal:** Taha 1991, 63, Pl. 1. 9; **Androna:** Strube 2003, 96, 97, Abb. 1, 10.

²⁷⁹ Kenrick, Zeugma Form 10A örneklerini Pröttel'in tarihlenmesi üzerinden yaklaşık MS 550 ile MS erken 7. yy arasına verir. Kenrick 2013, 56-58, Lev. 33. PT 522-524; Kenrick 2009, 265, 268, Res. 18.3. PT 522-524.

²⁸⁰ Hayes 1972, 343.

²⁸¹ Hayes 1972, 343, 344, Res. 71. 7.

²⁸² Fırat 2015, 169, 170, 180, Res. 10. 10B.

Kilikya'da Tarsus'tan²⁸³, Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia, Hama'dan²⁸⁴; Güney Levant kıyılarında Jiyeh ve Chhim, Shiqmona, Horbat Illin, Tell Keisan, Beyrut, Caeserea, Ashkelon'dan²⁸⁵; Güney Levant iç kesimlerinde Hippos, Ammata, Jariusalem, Hammat Gader, Tel Shunem'den²⁸⁶; Kuzey Levant iç kesimlerinde bulunan Doliche (Dülük Baba), Resafa, Jabbul, Androna²⁸⁷ ve Zeugma'dan örnekler bulunmaktadır.

Kenrick Form 10B örneklerinin MS erken 7. yy'a tarihlenen kontekstlerden ele geçtiğini belirtir²⁸⁸.

C alt tipi; iyice yassılaştıran ve incelen ağız kenarı, keskin hatlı bir profil çizer. Üst yüzeyi düz ya da konkavdır²⁸⁹. Hayes bu tipe ait kapları ele geçen sikkeler yardımıyla

MS 7. yy başları - ortaları arasına tarihlenen MS 575-600 yılları arasına tarihlenen bir kontekstten ele geçmiştir²⁹¹. Phokaia'da bu alt tip, A ve B alt tiplerine göre daha geç bir döneme MS 7. yy'ın ilk yarısına tarihlenir²⁹².

Zeugma'dan ağız çapı 16 cm olan küçük boyutlu tek bir örnek (Res. 3/3) bulunmaktadır.

Kilikya'da Tarsus, Anemurium, Alahan, Kelenderis, Diocaesarea'dan²⁹³, Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia, Gindaros, Hama'dan²⁹⁴; Güney Levant kıyılarında Jiyeh ve Chhim, Shiqmona, Khirbet Es-Suyyagh, Horbat Illin, Tell Keisan; Tamra ez-Zu'bi, Yavneh-Yam, Horbat Qastra, Beyrut, Caeserea, Ashkelon'dan²⁹⁵; Güney Levant iç kesimlerinde Hippos,

²⁸³ Adak-Adıbelli 2006, 115, Lev. 31, 364-371.

²⁸⁴ **Antiokheia:** Waagé 1948, Lev. XI. 949 s; **Hama:** Lund 1995, 142, 157, Lev. 7. 82; 158, Lev. 8. 83.

²⁸⁵ **Jiyeh ve Chhim:** Domzalski 2002, 82, 81, Lev. 16. 730, 781; Domzalski 2013, 41, 40, Res. 16. 1; **Shiqmona:** Amir 2006, 146, Res. 1. 12; **Horbat Illin:** Weksler-Bdolah 2012, 51, 50, Res. 32. 4; 62, Res. 43. 1; 63, Res. 44. 1; **Tell Keisan:** Landgraf 1980, 53, Res. 14a. B5-7; **Beyrut:** Reynolds 2011b, 229, 222, Res. 12. 179, 180, 181, 182, 184-186; **Caeserea:** Adan-Bayewitz 1986, 112, 128, Res. 5. 4; **Ashkelon:** Johnson 2008, 71, Kat. No. 212.

²⁸⁶ **Hippos:** Mlynarczyk 2002, 8, Res. 4. 6; 2006, 109, Res. 6. 77; 2008, 78, Res. 4. 61; 2014, 197, Lev. 1. 11; 198, Lev. 2. 27, 28; 199, Lev. 3. 44; 200, Lev. 4. 64; **Ammata:** Kaptijn 2009, 216, 217, Res. 4.157. 9; **Jariusalem:** Hayes 1985, 193, Res. 64. 16, 17; **Hammat Gader:** Ben-Arieh 1997, 359, 364, Lev. VII. 3, 4; **Tel Shunem:** Covello-Paran – Arie 2016, 56, Res. 30. 4.

²⁸⁷ **Doliche (Dülük Baba):** Höpken ve diğ. 2008, 143, 144, Res. 4. 34; **Resafa:** Mackensen 1984, 64, Lev. 11. 8; 73, Lev. 16. 12; 74, 75, Lev. 17. 4, 28; 75, Lev. 18. 3; 77, Lev. 19. 20; 78, Lev. 20. 14; 78, Lev. 21. 2; 79, Lev. 21. 19; 80, Lev. 23. 2, 12; **Jabbul:** Schwartz ve diğ. 2000, 457, Fig. 26. 4; **Androna:** Strube 2003, 96, 97, Abb. 1, 12.

²⁸⁸ Kenrick, Zeugma Form 10B örneklerini Pröttel'in tarihlenmesi üzerinden yaklaşık MS 550 ile MS erken 7. yy arasına verir Kenrick 2013, 56-58, Lev. 33. PT

525-526; Kenrick 2009, 265, 268, Res. 18.3. PT 525-526.

²⁸⁹ Hayes 1972, 343, 344, Res. 71. 11-15.

²⁹⁰ Hayes 1972, 345, 346.

²⁹¹ Hayes 2008, 245, Res. 42. 1328.

²⁹² Uğuz 2015, 93. Formun örnekleri için bkz. Uğuz 2015, 91-94, Çiz. 46, 47. 193-199.

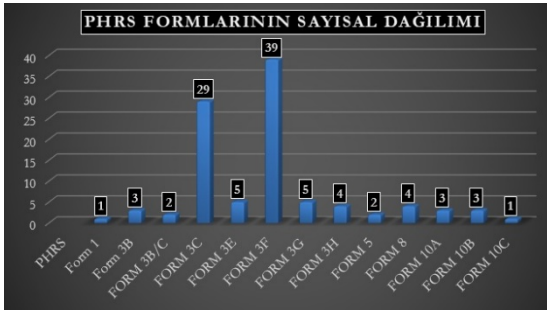
²⁹³ **Tarsus:** Adak-Adıbelli 2006, 115, Lev. 32. 372-380; **Anemurium:** Williams 1989, 49, Res. 23. 280; **Alahan:** Williams 1985, 38, Res. 3. 12; **Kelenderis:** Tekocak 2006, 59, Lev. 14. 92, 93; Tekocak 2013, 163, 168, Res. 7. 29, 30; **Diocaesarea:** Kramer 2012, 19, Lev. 22. 174.

²⁹⁴ **Antiokheia:** Waagé 1948, Lev. XI. 949 u, y; **Gindaros:** Kramer 2004, 208, 209, Lev. 98. PRS. 20- 24; **Hama:** Lund 1995, 142, 158, Lev. 8. 84- 86.

²⁹⁵ **Jiyeh ve Chhim:** Domzalski 2002, 82, 81, Lev. 16. 10, 720; Domzalski 2013, 41, 40, Res. 16. 2, 3; **Shiqmona:** Calderon 2010, 185, 186, Res. 2. 14-16; 199, 201, Res. 10. 101; **Khirbet Es-Suyyagh:** Taxel 2009, 99, Res. 3.6. 8; Res. 3.7. 14, 17; Res. 3.13. 1; **Horbat Illin:** Weksler-Bdolah 2012, 47, 46, Res. 28. 1; **Tell Keisan:** Landgraf 1980, 53, Res. 14a. C8-15; **Tamra ez-Zu'bi:** Porat 2008, 54, 53, Res. 6. 6; **Yavneh-Yam:** Fischer – Taxel 2014, 217, 219, Res. 7. 2; **Horbat Qastra:** Van Den Brink ve diğ. 2013, 84, 85, 82, Res. 15. 13; **Beyrut:** Reynolds 2011b, 229, 222, Res. 12. 183; **Caeserea:** Bar-Nathan – Adato 1986, 168, 175, Res. 4. 9; Magness 1994, 140, 141, Res. 1.

Ammata, Jarusalem, Tiberias, Khirbat Adasa'dan²⁹⁶; Kuzey Levant iç kesimlerinde Doliche (Dülük Baba), Tell Rifa'at, Resafa, Jabbul, Nabgha al-Kebira, Juwal, Androna²⁹⁷ ve Zeugma'dan örnekler ele geçmiştir.

Kenrick Form 10C örneklerinin MS erken 7. yy'a tarihlenen kontekstlerden ele geçtiğini belirtir²⁹⁸.

Zeugma-Yakın Coğrafya Karşılaştırması

Zeugma'dan ele geçen PHRS'lerin dağılımını kronoloji ve yoğunluk açısından yakın bölgelerle karşılaştırdığımızda, Zeugma'nın da içinde bulunduğu Kuzey Levant iç kesimi ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Kuzey Levant iç kesimlerinden ele geçen kırmızı astarlı seramiklerin oranlarına bakıldığında % 70.4 ile PHRS'lerin ilk sırayı aldığı, bunu %28.1'lik payla ARS'lerin takip ettiği ve LRD'lerin ise % 1.5'le buluntu yoğunluğu açısından sonuncu sırayı aldığı görülmektedir²⁹⁹.

PHRS'ler MS 4. yy'ın sonunda görülmeye başlar ve MS 5. yy'ın ilk çeyreğinde artış gösterir. MS 6. yy'ın ilk çeyreğine gelindiğinde sert, hızlı bir yükseliş yaşayarak, aynı yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar devam eden süreçte aynı sertlikte bir düşüşle neredeyse tamamen pazardan kaybolur. MS 6. yy'ın son çeyreği ile MS 7. yy'ın ilk çeyreği arasında yeniden hızlı bir yükseliş yaşayarak aynı yy'ın ortasına doğru tekrar düşüşe geçer ve yy'ın son çeyreğinde sona erer³⁰⁰.

PHRS'lere ait ilk örneğin Form 1C alt tipi ile birlikte MS 5. yy'ın ilk yarısında Zeugma'ya ulaştığı anlaşılmaktadır. Zeugma'da pazar hâkimiyetini Form 3'lerin elinde tuttuğu ve formun sevilerek kullanıldığını buluntu yoğunluğu göstermektedir. Formun ele geçen alt tiplerinin (B, C, E, F, G, H) MS 5. yy'ın başından MS 6. yy

3; Magness 1992, 151, Res. 67. 16; **Ashkelon**: Johnson 2008, 71, Kat. No. 213.

²⁹⁶ **Hippos**: Mlynarczyk 2006, 100, Res. 1. 8, 9; 109, Res. 6. 78; 2007, 124, Res. 5. 85; 2008, 78, Res. 4. 62, 63; 87, Res. 8. 150; 91, Res. 10. 184; 2014, 197, Lev. 1. 12; 198, Lev. 2. 29; 199, Lev. 3. 45, 46; 200, Lev. 4. 65, 76; **Ammata**: Kaptijn 2009, 216, 217, Res. 4.157. 10; **Jarusalem**: Weksler-Bdolah 2006, 106, 105, Res. 7. 1; **Tiberias**: Zingboym ve diğ. 2018, 80, 79, Res. 20. 4; **Khirbat 'Adasa**: Khalailiy – Avissar 2008, 100, Res. 6. 2.

²⁹⁷ **Doliche (Dülük Baba)**: Höpken ve diğ. 2008, 143, 144, Res. 4. 35-38; **Tell Rifa'at**: Matthers 1978, 154, 155, Res. 13. 44; Kenrick 1981, 447, 458, Res. 243. VIII/44; **Resafa**: Mackensen 1984, 64, Lev. 11. 9, 10; 69, Lev. 13. 27; 72, Lev. 15. 14-16; 73, Lev. 16. 2, 13-15; 74, Lev. 17. 5, 11, 12; 75, Lev. 18. 4, 5; 77, Lev. 19. 21; 77, 78, Lev. 20. 5-7, 15, 16, 18, 24, 27; 78, 79,

Lev. 21. 3, 21; 80, Lev. 22. 16, 20; 81, 82, Lev. 23. 1, 14, 15, 20; 85, Lev. 27. 9-12; 87, Lev. 29. 16; 87, Lev. 30. 7; 88, Lev. 31. 6; 89, Lev. 32. 11; **Jabbul**: Schwartz ve diğ. 2000, 457, Fig. 26. 9; **Nabgha al-Kebira**: Sabbagh – Ayash 2008, Pl. 3. Fig. 6. 2; ; **Juwal**: Taha 1991, 63, Pl. 1. 7; **Androna**: Strube 2003, 96, 97, Abb. 1, 11.

²⁹⁸ Kenrick, Zeugma Form 10C örneklerini Pröttel'in tarihlenmesi üzerinden yaklaşık MS 580 ile 660 arasında verir. Kenrick 2013, 56-58, Lev. 33. PT 527-528; Kenrick 2009, 265, 268, Res. 18.3. PT 527-528.

²⁹⁹ Bu oranlar bölge kentlerinden gelen seramiklerin toplam oranını yansıtmaktadır. Dolayısıyla kentlerin kendi içerisinde her bir formun oranlarının diğer kentlerle farklılık gösterebildiği göz önünde bulundurulmalıdır Bes 2015, 111, Res. 83.

³⁰⁰ Bes 2015, 112, Res. 85.

ortasına kadar pazar hâkimiyetini sürdürdüğü ve kent halkı tarafından tercih edildiği, formların sayısal dağılımını gösteren grafikte izlenebilmektedir. Zeugma’da en fazla karşımıza çıkan grup olması söz konusu tarihlerde kentin ilişkileriyle alakalı ipuçları vermektedir. Form 3’ün ardından üretilen Form 5 ve Form 8, Form 3’ün F ve G alt tipleriyle çağdaştır. Ancak Form 5 ve Form 8’e ait sınırlı sayıda örneğin ele geçmesi, sözü edilen formların fazla tercih edilmediğine işaret etmektedir. Phokaia seramiğinin Form 3F ile birlikte MS 6. yy ortasında en yoğun kullanıma ulaştığı ve bu yüzyılın sonundan itibaren yerini grubun son formu olan Form 10’a bıraktığı ve talebin azalarak kaybolduğu gözlenmektedir.

BEZEMELİ PHRS KAİDELERİ

PHRS’lerin erken tiplerinde görülmeye başlayan bezemeler, MS 600’den önce sona erer. PHRS’lerin motif tercihi ve motiflerin düzenlenmesinde ARS’lerle yakın benzerlik görülmektedir. Motifler yiv ya da ruletlerle sınırlandırılmıştır. Hayes tarafından motiflerin oluşturduğu ana kompozisyona göre 3 gruba ayrılarak incelenmiştir³⁰¹.

Zeugma’dan PHRS grubuna ait kaide-ler içerisinde beş örneğin tondosunda

damga kullanılarak baskı tekniği ile yapılmış ve MS 5. yy ortalarından MS 6. yy’a kadar yaygınlaşan geometrik simge (haç), stilize bitki (palmye dalı) ve hayvan motifleri (yaban tavşanı ve geyik) görülmektedir³⁰².

Koşan Geyik Motifi: Koşar vaziyetteki figür farklı pozisyonlarda betimlenmiştir. Kafa bazen arkaya dönük vaziyette verilmekte birlikte Zeugma örneğinde (Res. 3/4) baş ileri doğru betimlenmiş, gövde üzerinde noktalarla doldurulmuş bir alan mevcuttur. Zeugma örneği morfolojik özellikleriyle Hayes tarafından oluşturulan III. grubun geç versiyonudur³⁰³.

Koşan Yaban Tavşanı Motifi: Motif genelde Grup II içerisinde görülür. Bütün örnekleri koşar vaziyette, ön ayaklarının biri, arka ayaklarının ise ikisi birden gösterilmiş vaziyettedir. Erken örneklerde gövde küçük ve baş arkaya dönük, kuyruk kıvrık ve ağız açıktır. Motif MS 500’lerde kullanımdan kalkmıştır. Zeugma örneği morfolojik özellikleriyle Hayes tarafından oluşturulan III. grubun erken örnekleriyle paraleldir³⁰⁴. Zeugma’dan ele geçen dip parçasında (Res. 3/5) motif tondonun ortasına yerleştirilmiş, etrafı yivlerle çevrilmiştir. Baş ileri dönük, ön ayaklardan biri,

³⁰¹ Hayes 1972, 346. MS 360-450 yılları arasına tarihlenen Grup P’in ana kompozisyonunu küçük yardımcı motiflerle kombine edilmiş hurma dallarının yivlerle sınırlandırılması oluşturur. MS 440-490 arasına tarihlenen Grup II’nin ana kompozisyonu, yiv ve rulet kombine edilmiş küçük hayvan ve bitkisel motiflerin bir ya da birkaç kez tekrarlanmasıyla oluşur. Bu grup A, B ve C olmak üzere üç alt gruptan oluşan süsleme kompozisyonuna sahiptir. Bu süsleme grupları Form 3’ün erken alt tipleri olan A-C’lerde görülür. Grup III ise MS 470-580 arasına tarihlendirilmiştir. Merkezde tek bir motifin, bazen örneklerde ise birkaç motifin

yer aldığı ve bu motif haricinde rulet ve yiv süslemesinin görülmediği bir kompozisyondan oluşur. Grup III’de yer alan motifler, Grup II motiflerine göre daha büyük boyutludur. Form 3’ün C-H alt tiplerinde yer alırlar Hayes 1972, 346, 347, 349.

³⁰² Hayvan motifleri Afrika kökenli olmakla birlikte PHRS’lerde ARS’lerden çok daha yaygın hale gelir Hayes 1972, 347.

³⁰³ Hayes 1972, 359, 358, Res. 76. 41-B.

³⁰⁴ Hayes 1972, 357, 354, Res. 74. 35-W.

arka ayakların ikisi birleşik olarak çizilmiştir. Kulak uçları küt ve yan yana, kuyruk top halinde, karın ise hafif alta sarkık, gövdenin üstü ise düz çizilmiştir.

Çift Konturlu Haç Motifi: Haçların erken örnekleri Afrika etkiliyken, süreç içerisinde doğu etkili haç tipleri tercih edilmiştir³⁰⁵. Çift konturlu haç motifinde, genelde haçın kolları düz olup, bazı örneklerde genişleyen kollar da görülebilir. PHRS grubu içerisinde en yaygın görülen motiftir. Çoğunlukla Grup III içerisinde görülmekte ve MS geç 5. yy ile MS erken 6. yy'a tarihlenmektedir. Bununla birlikte nadiren Grup IIA ve C'de de örneklerine rastlanmaktadır³⁰⁶. Zeugma örneğinde (Res. 4/1) çift konturlu haçın kolları düz verilmiştir.

Palmiye Dalı Motifi: Grup I'in ana motifidir. Yardımcı motiflerle birlikte kullanılan palmiye dalları tondonun etrafında birkaç grup halindedir. Genellikle motifin uç kısmı dışa doğru verilmiştir. ARS tip 3 baskılarında olduğu gibi tek bir merkezi damarlı, genellikle oval biçimlidir. Motifin biçimsel farklılık gösteren varyantları

Grup I ve IIA'da kullanılmaktadır. Zeugma örneği ile aynı morfolojik özelliklere sahip Atina Agorası'nda benzer örnekler MS 400 yılı civarına tarihlenen kontekstten ele geçmiştir³⁰⁷. Zeugma örneğinde (Res. 4/2) palmiye dalı tek bir merkezi damarlı ve uç kısmı hafif sivriltilmiştir.

Damla Motifi: Su damlası motifleri tondo etrafında uçları dışa doğru ya da merkeze dönük olarak küçük bir daire etrafına dizilmiş bir kompozisyona sahiptirler. Hayes motifin Grup IIA, IIB ve sonrasında görüldüğünü belirtir³⁰⁸. Zeugma örneği (Res. 4/3) küçük bir parça olduğundan su damlarının yivlerle sınırlandırıldığı, uç kısımlarının dönüş yönü ve oluşturdukları kompozisyon ise belirsizdir³⁰⁹.

LRD FORMLARI

Waagé'nin Geç Roma D (LRD) olarak adlandırdığı³¹⁰ bu grup, Hayes tarafından Kıbrıs kökenli olabileceği önerilerek³¹¹, Geç Roma Kıbrıs kırmızı astarlı seramiği olarak adlandırılmış ve MS 4. yy sonlarından MS 7. yy sonlarına kadar üretilen³¹² 12 ana form³¹³ altında değerlendirilmiştir³¹⁴. LRD terimi, bu gruba ait seramiklerin

³⁰⁵ Hayes 1972, 348.

³⁰⁶ Hayes 1972, 365, 366, Res. 79. 71-C.

³⁰⁷ Hayes 1972, 349, 350, Res. 72. 1-f.

³⁰⁸ Hayes 1972, 353, 352, Fig. 73. 14.

³⁰⁹ Formun oluşturduğu süsleme kompozisyonu örnekleri için bkz. Erol 2011,444, Kat. No. K-365, 366.

³¹⁰ Waagé 1948, 52.

³¹¹ Analiz sonuçları bu seramik grubunun üretim merkezinin Kıbrıs adası olduğunu ortaya koymuştur Rautman ve diğ. 1993, 233-264; Poblome – Fırat 2011, 50, 51; Gomez ve diğ. 1996, 69-79; Kıbrıs Sigillatları ile arasında kronolojik boşluk bulunmasına rağmen, form benzerlikleri göstermektedir Kenkel 2007, 142; Olasılıkla Kıbrıs Sigillatları'nın üretildiği fırınlarda üretilmişlerdir Williams 1989, 28; Meyza 2002, 24; Ayrıca Kıbrıs üretiminin belirtisi olan kısa dalga süsleri ağız kenarında yer almaktadır Hayes 1972, 372.

³¹² LRD'ler 300 yıllık üretim süreci içerisinde diğer kırmızı astarlı seramiklerle giriştiği ticari rekabet sebebiyle pazar payına sahip olma noktasında yükseliş ve düşüşler yaşamıştır MS 6. yy başında yakalamış olduğu pazar hâkimiyeti oranlarındaki yükseliş yerini yy'in ortasında ciddi bir düşüşe bırakır. MS 7. yy başında tekrardan yükselişe geçer ve aynı yy'in sonunda ortadan kalkar Bes 2015, 107, 109, Res. 79.

³¹³ Hayes'in belirlediği formlar dışında yeni formlar saptanmıştır. Perge'de ele geçen formlar için bkz. Fırat 1999, 60-64, Lev. 104-115, Kat. No. 459-506; Anemurium'dan ele geçen formlar için bkz. Williams 1989, 33, 34, Res. 14. 181-184; Res. 15. 191-194; Pednelissos'dan ele geçen formlar için bkz. Kenkel 2007, 140-142, Res. 10. B-H.

³¹⁴ Hayes 1972, 371-385; Hayes'ten farklı olarak Armstrong bu grubun MS 8 yy boyunca üretimin devam ettiği görüşündedir Armstrong 2009, 178.

Kıbrıs dışındaki merkezlerde de üretiminin gerçekleştiğinin kanıtlanmasıyla, yeneden kullanılmaya başlanmıştır³¹⁵. Gruba ait örnekler Kıbrıs'taki tüm kentlerde yoğun bir şekilde görülmektedir³¹⁶.

Zeugma'da makale kapsamında incelenen alandan sadece tek bir forma ait örnekler ele geçmiştir.

LRD Form 2 (TABAK)

Form ve bezeme özellikleriyle ARS form 84'le benzer özellik gösterir³¹⁷. Form ağız çapı 22 cm - 29.5 cm arasında değişen büyük ve 15.5 cm - 19 cm arasında değişen daha küçük örnekler olmak üzere iki versiyonda üretilmiştir. Formun geç örneklerinde gövde sığlaşır, ağız kenarı daha kaba

hale gelir. MS 6. yy sonrasında Form 2'nin yerini Form 9 alır³¹⁸. MS 5. yy'ın ortalarında üretimine başlanmış olan bu kapların yoğun olarak üretildikleri dönem MS 5. yy sonları ve MS 6. yy'ın başlarıdır³¹⁹.

Oldukça yaygın olan bu kapların örnekleri Kilikya'da Anemurium, Kelenderis, Alahan, Tarsus, Gözlü Kule, Diokaisareia, Elaiussa Sebaste'den³²⁰; Kuzey Levant kıyılarında Antiokheia, Hama, Tell Kazel, Gindaros, Apamea'dan³²¹; Güney Levant kıyılarında Caesarea, Jiyeh ve Chhim, Samaria, Beyrut, Bat-Galim, Ashkelon, Shiqmona, Horbat Yagur, Jalame, Tel Keisan³²²dan; Güney Levant iç kesim-

³¹⁵ Güneybatı Anadolu'daki birçok yerleşimde benzer formulu seramiklerin bulunması tek bir üretim merkezi düşüncesinin değişmesine neden olmuş ve benzer forma sahip kapların Anadolu'da da üretildiği görüşüne yol açmıştır Vandeput 2009, 15; Vandeput – Köse 2010, 186; Vandeput ve diğ 2011, 79, 80; Vandeput – Köse 2013, 231, 233, 234, 236; Jackson ve diğ. 2012, 89-96, 109-111; Kenkel 2007, 142-144; Meyza 2007, 20; Poblome ve diğ 2001, 120; Poblome – Firat 2011, 49-51, 53, 54.

³¹⁶ **Ayios Philon:** Taylor – Megaw 1981, 221, 239, 240; **Kavalassos-Kopetra:** Rautman – McClellan 1987, 53; **Amathous:** Touma 1989, 875; **Palaepaphos:** Lund 1993, 111-116; **Salamis:** Diederichs 1980, 60, 61; **Paphos:** Giudice ve diğ. 2010, 450, 454-459, 462, 464, 466; **Dhiorios:** Catling 1972, 13, 73, 74.

³¹⁷ Reynolds, Bonifay'ın merkezi Tunus atölyelerinin üretimi olan 83 nolu formun eğimli gövdesi, düz ve yivli ağız formuyla LRD 2 formuna daha yakın olduğunu belirttiğini ifade eder. Bu görüşle birlikte Reynolds, 83 nolu formun MS 5. yy'ın 2. yarısında daha yaygın olmasına rağmen, 83, 84, 86 nolu formları ya da bunların metal örneklerinin her üçünü de yansıtan LRD 2 varyantlarının olduğunu belirtir Reynolds 2011a, 57.

³¹⁸ Hayes 1972, 373-376.

³¹⁹ Hayes 1972, 375; Poblome 1999, 297; Williams 1989, 30; Kenrick 1981, 448; Birger 1981, 76; Antiokheia örnekleri 526 depremi ve öncesine ait tabakalardan sikke buluntularıyla desteklenen kontekstlerden ele geçmesiyle önemlidir Waagé 1948, 56, 57. Bir üretim merkezi olan Pednelissos Form 2 örneklerini

tarihlendirirken Hayes'in 5. yy sonları ve 6. yy'ın başları olarak belirttiği tarihlendirmenin yanı sıra, Suriye örneklerinin 6. yy sonuna tarihlendirilebileceğini dipnotlarla örnek vermeden belirtmiştir. Kenkel 2007, 136. Meyza Hayes'in tarihlemesinin genel olarak kabul edilebilir olduğunu ancak kronolojinin dışına çıkan örneklerin Form 2'nin varyantlarının bulunduğunu belirtir ve MS 5. yy'ın başı 6. yy ortaları/6. yy 3. çeyreği arasını önerir Meyza 2007, 53. Reynolds LRD 2 formlarının Beyrut'ta MS 5. yy'ın üçüncü çeyreği ve aynı yy'ın sonuna tarihlenen iki kontekstten geldiğini belirtir Reynolds 2011b, 208, 215; Atina Agorası örnekleri MS 460-475 arasına tarihlenen kontekstlerden gelmektedir Hayes 2008, 249, Res. 42. 1422, 1423.

³²⁰ **Anemurium:** Williams 1989, 30, 31, Res. 11. 158-164; **Kelenderis:** Tekocak 2007, 18, 24, Lev. 1. 8-11; Tekocak 2009, 135, 141, Res. 8. 10-15; **Alahan:** Williams 1985, 38, 54, Res. 3. 13; **Tarsus:** Adak-Adıbelli 2006, 130, Lev. 33. Kat. No. 394-396; Lev. 34. Kat. No. 397-403; **Gözlü Kule:** Jones 1950, 206, Lev. 165. J, K, Lev. 208. 822, U, W; **Diokaisareia:** Kramer 2012, 20, Lev. 23. 178, 179; **Elaiussa Sebaste:** Kızırlarlanoğlu 2018, 475, Res. 7-9; 476, Res. 10-12.

³²¹ **Antiokheia:** Waagé 1948, 53, Lev. XI. 930 f, k; **Hama:** Christensen 1986, 19, 14, Res. 4. G./Kat. No. 164; Lund 1995, 143, 158, Lev. 8. 94, 95; 159, Lev. 9. 96-100; **Tell Kazel:** Gubel 1990, 28, 29, Res. 6. B; **Gindaros:** Kramer 2004, 209, Lev. 98. CRS. 1-4; **Apamea:** Viviers – Vokaer 2007, 152, Pl. XII. 4.

³²² **Caesarea:** Bar-Nathan – Adato 1986, 133, 136, Res. 2. 2, 3; Riley 1975, 37, 38, Kat. No. 46; **Jiyeh ve**

lerinde Ammata, Jerusalem, Hippos, Herodium, Gadara, Horbat-Uza'dan³²³; Kuzey Levant iç kesimlerinde Dibsi Faraj, Resafa, Tell Rifa'at, Tell Fakhariyah, Juwal (El Kowm), Androna³²⁴ ve Zeugma'dan örnekler ele geçmiştir.

Zeugma'dan ele geçen LRD Form 2 örnekleri Kenrick tarafından Hayes'in tarihlendirmesi ile aynı tarih aralığına MS geç 5. yy – MS erken 6. yy'a tarihlendirilmiştir³²⁵. Gschwind aynı forma ait ağır parçalarını MS 5. yy'ın 2. yarısına tarihlen-dirmiş, damgalı bir dip parçasını ise MS erken 6. yy'dan daha geç bir tarihe verilemeyeceğini belirtmiştir³²⁶.

Zeugma-Yakın Coğrafya Karşılaştırması

Zeugma'dan ele geçen LRD seramiklerinin dağılımını kronoloji ve yoğunluk

açısından civar bölgelerle karşılaştırdığımızda Güney Levant kıyı kesimleri ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Güney Levant kıyı kesimlerinden ele geçen kırmızı astarlı seramiklerin oranlarına bakıldığında PHRS'lerin ardından %40'lık payla LRD'lerin ikinci sırayı aldığı görülmektedir³²⁷. LRD'ler MS 4. yy son çeyreğinde görülmeye başlar ve stabil olarak MS 5. yy'ın ortasına kadar devam eder. Bu tarihten MS 6. yy ilk çeyreğine kadar görülen yükselişi bir düşüş takip eder ve MS 6. yy ortasından, aynı yüzyılın sonuna kadar tekrar yükselerek zirve yapar. Bu tarihten itibaren hızlı bir düşüş göstererek MS 7. yy sonunda kaybolur³²⁸.

Zeugma'da makale kapsamında incelenen alandan 48 parça (Res. 4/4, 5) ele geçmiştir³²⁹. 9 kaide parçasının çapı

Chhim: Domzalski 2013, 45, 44, Res. 18. 2, 3; **Samaría:** Crowfoot 1957, 360, 359, Res. 84. 9, 10; Reynolds 2011b, 208, 215, 209, Res. 1. 6-14; 210, Res. 2. 30-32; 211, Res. 3. 43, 44; 212, Res. 4. 52-55; 213, Res. 5. 64-69; 214, Res. 6. 77,78, 88-90; **Bat-Galim:** Oren-Paskal 2008, 35, 34, Res. 1. 9, 10; **Ashkelon:** Johnson 2008, 55, Kat. No. 167-169; **Shiqmona:** Amir 2006, 147, 146, Res. 1. 14-16; Calderon 2010, 192, 191, Res. 4. 56; Torge – Ad 2012, 118, 119, Res. 21. 3; 121, Res. 22. 1, 5; **Horbat Yagur:** Sa'id 2013, 85, Res. 9. 4; **Jalame:** Johnson 1988, 156, 157, Res. 7-12. No. 223, 224, 226-232, 234, 237, 239; 159, 158, Res. 7-13. No. 241-250; **Tel Keisan:** Landgraf 1980, 55, 62, 59, Res. 15. 1, 2.

³²³ **Ammata:** Kaptijn 2009, 216, 217, Res. 4.157. 1; **Jerusalem:** Hayes 1985, 194, Res. 65. No. 2; **Hippos:** Mlynarczyk 2002, 6, Res. 1. 3; 2003, 58, Res. 1. 3; 2004, 150, Res. 1. 13; 2006, 100, 101, 108, 110, Res. 1. 10-12, Res. 5. 71, Res. 7. 91; 2007, 127, 131, Res. 7. 115, Res. 10. 150, 151; 2008, 82, Res. 6. 98; **Herodium:** Birger 1981, 76, 131, Lev. 13. 11, 12; **Gadara:** El-Khoury 2014, 128, 129, 131, Res. 5. 1-4; **Horbat-Uza:** Avshalom-Gorni 2009, 73, Res. 2.46. 3.

³²⁴ **Dibsi Faraj:** Harper 1980, 334, 332, Res. B. 50; **Resafa:** Mackensen 1984, 42, 45, 48, Lev. 11. 11, 12; Lev. 13. 11; Lev. 29. 17; **Tell Rifa'at:** Kenrick 1981, 448, 449, 458, Res. 243. X/55; **Tell Fakhariyah:**

Kantor 1958, 36, Lev. 42. 71; **Juwal:** Taha 1991, 63, Pl. 1. 5; **Androna:** Strube 2003, 96, 97, Abb. 1, 7.

³²⁵ Kenrick 2013, 53, Lev. 30. PT 475-477.

³²⁶ Gschwind 2006, 63, Res. 20. 4, 5, 6.

³²⁷ Bes 2015, 113, Res. 86.

³²⁸ Bes 2015, 114, Res. 88.

³²⁹ Formun Zeugma'da ele geçen örnekleri ince ve sert, genelde küçük gözenekli bir hamur dokusuna sahiptir. Nadir olmakla birlikte gözeneksiz örneklerde mevcuttur. Pişme derecesi farklılıklar gösterdiğinden hamur renginde de farklılıklar oluşmaktadır. Kapların hamur rengi sarıdan turuncuya, kırmızıdan bordoya ve kahverengimsi renk tonlarına kadar çeşitlilik gösterir. Ele geçen örneklerin hamur rengi; kırmızı 2.5 YR 5/6, 2.5 YR 5/8, 10 R 5/8; açık kırmızı 2.5 YR 6/6, 2.5 YR 6/8, 10 R 6/6, 10 R 6/8; kırmızımsı kahverengi 2.5 YR 4/4; açık kırmızımsı kahverengi 5 YR 6/4; kırmızımsı sarı 5 YR 6/6, 7.5 YR 7/6, 7.5 YR 6/6; sarımsı kırmızıdır 5 YR 4/6. Kil; az ve ince kum ve mika, bazı örneklerde az, bazılarında yoğun görülen ince kireç katkıdır. Astar içte daha kalın uygulanmış olup bazı örneklerde yüksek ısıda pişmeden kaynaklanan yarı parlak, iyi fırınlanmamış parçalarda ise mattır. Dış yüzeyde ise ince ve mattır. Astar fırınlamaya bağlı olarak alacalı bir görünüm alır. Tüm yüzeyi kaplayan astarın rengi, pembemsi kahverengi, kırmızının tonları ve bordomsu renge kadar farklı

11.6 cm - 18 cm arasında değişmektedir. Ağız çapları 14 cm - 19 cm arasında değişen 6 ağız parçası küçük boyutlu örneklerdir. Çapları 19.6 cm - 30 cm arasında değişen 33 ağız parçası büyük boyutlu örneklerdir.

Ele geçen parçalar MS 5. yy son çeyreği ile MS 6. yy'ın ilk çeyreği arasına tarihlendirilmektedir. Zeugma'dan ele geçen parçaların çoğunluğu Form 2'nin erken örneklerine aittir. Dolayısıyla MS 5. yy sonu 6. yy başında Zeugma'dan sadece tek bir formun ele geçmesi, bu seramiğin kentte pazar payının taleple birlikte şekillendiğini göstermektedir³³⁰. Sözü edilen tarih aralığında formun yoğunluk oluşması, PHRS'lerden sonra LRD'lerin pazar hâkimiyetinde ikici sırayı aldığını göstermektedir. Form 2'lerde görülen bu yoğunluğun nedeni Kıbrıs ile ticari bağları kuvvetli bir bölgeyle gerçekleştirilen ticaretin yansımalarıdır. Bu kapsamda Kıbrıs Adası'nın tam karşısında yer almanın getirdiği coğrafi avantajdan faydalanan Beyrut Limanı, MS geç 4. yy'dan itibaren Kıbrıs seramikleri için büyük bir pazar haline gelmiştir. Beyrut'ta MS 5. yy sonunda görülen PHRS formlarındaki artışa bağlı olarak görülen Form 2 yoğunluğu ile Zeugma'nın paralellik oluşturduğu gözlenmektedir.

renklere sahip olduğu görülmektedir. Ele geçen örneklerin hamur rengi; kırmızımsı kahverengi 2.5 YR 5/4; kırmızı 2.5 YR 5/8, 10 R 5/6, 10 R 5/8; açık kırmızımsı kahverengi 2.5 YR 6/4; açık kırmızı 2.5 YR 6/6, 2.5 YR 6/8, 10 R 6/8, 10 R 5/4, 10 R 6/6; kırmızımsı kahverengi 5 YR 4/4; kırmızımsı sarı 5 YR 6/6; sarımsı kırmızı 5 YR 4/6. Gibi kırmızının tonlarından oluşur.

³³⁰ Bu değerlendirme sadece makale kapsamında değerlendirilen alandan ele geçen seramikler üzerinden yapılmaktadır. Kentin kazısı yapılan diğer alanlarında

Geç Antik Dönem'de Suriye ve Zeugma

Geç Antik Dönem'de Suriye Bölgesi'nde oluşturulan yerleşimlerin çoğunluğu, yakın zaman önce ortaya çıkmış, MS 5. yy ya da 6. yy'ın sonlarına kadar kullanılmış kalelerdir³³¹.

Bu kentlerin oluşturulmasından önce, Kuzey Suriye'nin siyasi haritası daha sadedir³³². Jones, Plinius'un Suriye kent listesinin kapsadığı alanla karşılaştırıldığında yeni eklenen birkaç kent ve Suriye'nin kıyı ve iç kesimlerdeki eski kentlere kısmen de az sayıda yeni kurulan kentlere, kent etrafında kalan köylerin de dâhil edildiği geniş bir bölge verilmesiyle oluşturulan bir düzenlenmeye gidildiğini belirtir³³³.

Çiftlikler, küçük ve büyük köyler ile küçük kentler arasındaki temel farklılık yasal düzenlemelerdir. Suriye Bölgesi'nde oluşturulan büyük köy yerleşimlerinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda kamusal yapıların bulunmadığı anlaşılmıştır. Fakat bu yerleşimlerde deniz ürünleri ve zeytinyağı, şarap gibi³³⁴ tarım ürünleri ile seramik, cam, metal atölyelerinin yer aldığı görülmüştür. Böylece bu köyler bölgenin ekonomik organizasyonunda etkili olan

LRD'lere ait farklı formlar ele geçmiştir. Ancak bunların sayıları Form 2'lere göre oldukça azdır.

³³¹ Jones 1971, 267, 268.

³³² MS 4. yy'da Codex Theodosianus'da ıssız topraklarda çiftlik kurmak isteyen emekli askerlere güvence verilmiştir 7. 20. 3. <http://ancientrome.ru/ius/library/codex/theod/iber07.htm#20>

³³³ Jones 1971, 268, Ayrıntılı bilgi için bkz. Butcher 2003, 142-156.

³³⁴ Butcher 2003, 148; Tate 1992, 254.

bir üretim merkezi haline dönüşmüşlerdir³³⁵.

Etrafında savunma duvarı olmayan kırsal yerleşimlerde, evlerin bitişik nizamda inşa edilmesiyle bir dış savunma hattı oluşturulduğu görülmektedir. Su kuyularına sahip evler düzenli bir plan göstermezler ve caddelerin bulunmadığı dar yollar bulunur. Oluşturulan boş alanların ise ticari ya da sosyal aktiviteler için kullanıldığı düşünülmektedir. Fakat düzenli bir pazar yeri ve dükkân görülmemesi ürünlerin yakınlardaki büyük şehir pazarlarına aktarıldığına işaret etmektedir. Kırsal bölgelerin tamamı şehirlerle bağlantılı olup ürünler tüccarlar aracılığıyla şehir marketlerine transfer edilmiştir. Bunların çoğunda zeytinyağı presleri görülmesi, zeytinyağının ekonomideki önemini göstermektedir³³⁶.

MS 5. yy'ın ilk yarısında gerçekleşen bu dönüşüm, Cyrrhus'lu piskopos Theodoretus'un keşiş listesinde³³⁷ görülmektedir. Suriye'nin tamamının kentler idaresinde bölündüğü anlaşılmaktadır³³⁸.

Bu dönüşümün getirilerini anlamının en önemli yolu popülasyona olan etkisini belirlemektir³³⁹. Kuzey Suriye bölgesinde bu etkilerin görülebileceği tek yer nüfus sayımının gerçekleştirildiği Apamea'dır. Apamea örneği üzerinden Zeugma hakkında da genel bir fikre sahip olunabilir.

MS 1. yy'da Suriye nüfusunun 2-3 milyon civarında olduğu düşünülmektedir³⁴⁰. Kuzey Suriye'nin Antiocheia, Seleucia ve Laodiceia ile birlikte 4 büyük kenti arasında olan 250 hektarlık bir alanı kaplayan Apamea'da Suriye Eyaleti Legatus pro praetore'u olan Publius Sulpicius Quirinius'un MS 6 yılında³⁴¹ yaptırdığı nüfus sayımında³⁴² 117. 000 kişi sayılmıştır³⁴³.

³³⁵ Fischer-Genz 2012, 1033; Yapılan yüzey araştırmalarında bu yerleşimlerin Orontes vadisi boyunca, ilk kez MS 100-250 yılları arasında ortaya çıktıkları anlaşılmış ve çoğunlukla MS 4.-6. yy'lar arasında tarihlenen 700 örnek tespit edilmiştir. Tate 1992, 85-188; Fischer-Genz 2012, 1034; Butcher 2003, 146; Evlerin kronolojik olarak sayısal artışı ve eklenen oda sayılarının çoğalması nüfusun giderek arttığını göstermektedir. Bu artış özellikle Kuzey Suriye bölgesinde olmuştur Foss 1995, 218-220.

³³⁶ Foss 1995, 219, 220. Bu büyük köylere en güzel örnek Apamea yakınındaki Dehes'dir. Yaklaşık 7 km²'lik bir teritoriuma sahiptir Foss 1995, 219.

³³⁷ Keşiş gönderilen şehirler, dolayısıyla bu bölünmenin gerçekleştirildiği ve etrafındaki köyleri bünyesine katan şehirler (artık birer bölge haline dönüşmüşlerdir) Chalcis, Apamea, Zeugma, Cyrrhus, Antiocheia'dır Jones 1971, 268.

³³⁸ Theodoret'in Cyrrhus'un Praefectus Praetorio'suna sunduğu mektupta, Cyrrhus'un kırk mil uzunluğunda ve kırk mil genişliğinde olduğu bilgisi ve Ayrıca Gindarus'un Antakya'ya bağlı çok büyük bir köy olduğundan bahsetmesi bağımsız bir kent ve topluluğun

başka bir şehrin topraklarına dahilinin kanıtlarını gösterir Jones 1971, 268.

³³⁹ Antik Dönem nüfusu ile ilgili yapılan çalışmalar süreç içerisinde birbirinden oldukça farklı sonuçlar ortaya koymuş ve konu üzerinde çalışan bilim insanlarının yorumları farklılıklar göstermiştir. Makale kapsamında son dönemde ortaya konulan ve antik kent nüfus yoğunluğunun eski çalışmalarda belirtilenden daha düşük olduğu görüşü benimsenmiş ve son çalışmalara ağırlık verilmiştir.

³⁴⁰ Kennedy 1996, 707, 708; Beloch tarafından Suriye nüfusunun 5-6 milyon civarında olduğu önerisi Beloch 1886, 242-50, Cumont tarafından da kabul edilmiştir Cumont 1934, 189; Frier ise MS 1. yy'da 4.3 milyon, MS 164'de ise 4.8 milyon olduğu görüşündedir Frier 2000, 812, 814.

³⁴¹ Quirinius'un unvanı ve tarihle ilgili tartışmalar için bkz. Rhoads 2011, 65-87; Dabrowa 2011, 137-142.

³⁴² Kişi sayısı ile ilgili farklı görüşler için bkz. Cumont 1934, 189;

³⁴³ CIL III 6687; ILS 2683 <http://ancientrome.ru/art/artworken/img.htm?id=7679> <http://ancientrome.ru/art/artworken/img.htm?id=7323>

MS 5. yy'da Theodoret'in Crryhus'la ilgili verdiği bilgede 800'den az olmayan bölge cemaatine piskoposluk yaptığı anlaşılmaktadır³⁴⁴. Cumont her bir cemaatin 250 kişiden oluştuğunu ve Cyyrhus'un 200.000 Ortodoks nüfusa sahip olduğunu belirtir³⁴⁵. Kennedy Apemea territoriumunun Crryhus'la aynı ölçülerde olduğunu belirterek nüfus miktarının da aynı olması gerektiğini savunur³⁴⁶.

Foss, Apamea'da 700 civarında köy olduğunu belirterek³⁴⁷ her bir köyün ortalama 100 civarında odaya sahip evlerden³⁴⁸ oluştuğunu ve bir odada ortalama 4 kişinin yerleştiğini belirterek kişi sayısının 300.000 civarında olduğu görüşündedir³⁴⁹.

Seramik malzemesi üzerinden değerlendirmeye gidileceği için önemli olan nüfusun rakamsal olarak doğru tespitinden daha çok, Geç Antik Dönem'de Erken İmparatorluk Dönemi'ne oranla düşüş olup olmadığıdır³⁵⁰. Apamea'nın MS 1. yy

ile 5. yy nüfusunda kırsala doğru bir nüfus değişimi olmakla birlikte, nüfusun seyrelmediği anlaşılmaktadır.

Makale kapsamındaki ithal seramiklerle etkileşimli bir diğer önemli veri, MS 6. yy'da kırsal kesim nüfusunun zirve noktasına ulaştığıdır. Fakat MS 550'den sonra önemli değişimler görülür. Arkeolojik veriler bu tarihten sonra ev inşasının azaldığını göstermiştir. Bu durumu tetikleyen sebepler MS 542'de ortaya çıkan veba salgını, Antiocheia ve Apamea'nın 602-630 yılları arasında gerçekleşen savaşta Sasaneler tarafından yıkıma uğramasıdır³⁵¹. Doğayla yoldan seramikle ilişkili bu sonuçlar Zeugma ile karşılaştırıldığında;

1. Kentte makale kapsamında incelenen A ve B evlerinin bulunduğu alanda, Geç Antik Dönem duvarlarından oluşan mekânlar ortaya çıkarılmıştır. Kentin Fırat nehrine bakan yamaçlarında yer alan bu evlerde görülen mimari düzenlemenin,

³⁴⁴ "Bölge Cemaati" olarak Türkçeye çevrilen kavram; tipik olarak kendi kilisesine ve cemaatin başında bir rahibin bulunduğu küçük bir idari köyü (village) tanımlamaktadır. Theodoret *Epist.* 113. Crego 1993, 16; Vranic 2012, 22; <https://www.newadvent.org/fathers/2707113.htm>

³⁴⁵ Cumont 1934, 189.

³⁴⁶ Apemea'da yapılan nüfus sayımı vergi toplanacak kişileri belirlemeye yönelik olduğunu ve yazıttaki civum/vatandaş kelimesi nedeniyle köleler vergi kapsamına girmeyenleri kapsamadığını belirtir Kennedy 2006, 114, 117, 119.

³⁴⁷ D. Meijer tarafından Habur Vadisi'nde yürütülen çalışmalarda 300 den fazla site tespit edilmiştir. Decker bunlardan 53 tanesinin, K. Bartl'in Balikh Vadisi'nde yaptığı yüzey araştırmasında belirlediği 80 sitenin ise 37 tanesinin Erken Bizans Dönemine MS 4.-7. yy'lar arasında tarihlendiğini belirtir. Roma Dönemi'ne göre yerleşim sayısının 3 katına çıktığını gösteren çalışma sonuçları büyük yerleşimlerin yerini küçüklere bıraktığını göstermektedir Decker 2007, 224-229.

³⁴⁸ Evlerin mimarisi ve kullanım amacına yönelik bkz. Foss 1995, 218.

³⁴⁹ Foss 1995, 222. Kennedy Foss'un görüşüne katılmayarak kırsal nüfusun 25000-50000 olabileceğini ve şe-

hir nüfusuyla birlikte toplam nüfusun 117000'e ulaşabileceğini buna yabancılar, göçebeler ve köleler de katıldığında sayının 130000 civarında olabileceği görüşündedir Kennedy 2006, 122.

³⁵⁰ Algaze tarafından Roma/Erken Bizans Dönemi'ni kapsayan Karkamış'tan Halfeti'ye kadar Zeugma ve Samosata'yı da içeren 60 km'lik nehir vadisinde yürütülen araştırmalar, Zeugma çevresinde erken Bizans döneminde Birecik-Karkamış bölgesi nüfusunda önemli bir artış gerçekleştiğini göstermektedir detaylı bilgi için bkz. Algaze ve diğ. 1994, 1-96. Nüfus dağılımının dağınık çiftlik yerleşimlerinde görülmesi, çiftçilerin daha az verimli bölgeleri kolonize ettiği ve güvenlik sorunu yaşanmadığını gösterir. Arap hâkimiyetiyle birlikte kent nüfusunun azaldığı anlaşılmaktadır. Zeugma belgeleri Emevi kaynaklarında yer almaz Decker 2007, 229, 230.

³⁵¹ Foss 1995, 217, 220; 7. ve 10. yy'lar arasında, Erken Bizans Dönemi'ni belirten küçük, yaygın olarak dağılmış yerleşimler ortadan kaybolmuştur. İnsan sayısında gerçek bir düşüş muhtemeldir. Geç Antik Dönem'de oldukça gelişmiş olan Antakya'nın civar yerleşimleri, 7. yy'ın sonuna kadar terk edilmiştir Decker 2007, 237, 238, 252.

kentin farklı noktalarında da gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkması, Zeugma'da Geç Antik Dönem'de kentin sivil mimarisini oluşturan bölgelerde Roma Döneminde görülen genişlikte bir alanda yerleşimin sürdürüldüğünü düşündürmektedir³⁵².

2. Kentin birçok noktasında görülen Geç Dönem mimarisine ilişkin düzenlemeler, Şapur istilasının ardından eski görkemini kaybetmekle birlikte, Greko-Romen kültüründen uzaklaşan kentin Geç Antik Dönem'de farklı bir sosyo-kültürel yapıyla belli düzeyde nüfus yoğunluğunu koruyarak varlığını sürdürdüğünü düşündürmektedir³⁵³.

3. MS 6. yy'ın 2. yarısından itibaren seramik sayısında görülen düşüş, kırsal yerleşimlerde görülen duraklama ile örtüşmektedir³⁵⁴.

Zeugma Form - Kontekst Karşılaştırması

Kırmızı astarlı seramik gruplarına ait formlar ele geçtikleri kontekstlerdeki diğer seramik buluntularla birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda her bir

kontekstte ele geçen Geç Roma kırmızı astarlı seramikleriyle birlikte ele geçen devetüyü hamurlu bölgesel üretim günlük kullanım kapları (Buffware), bölgesel üretim pişirme kapları (Brittle Ware), bölgesel üretim amphoralar (North Syrian Amphora/NSA), ithal amphoralar, Parth-Sasani seramikleri ve sigillatoların görüldükleri tarih aralığına göre kontekstlerin tarih aralığı saptanmıştır.

Bu değerlendirme sonucunda kırmızı astarlı seramiklerin kronoloji-kontekst uyumluluğu ve korunmuş ya da karışık kontekstlerden mi geldiği belirlenerek, kontekst bilgileriyle birlikte aşağıda tablo halinde sunulmuştur. Kontekstlerden ele geçen sikkelerin tarih aralıkları da tabloya eklenmiştir. Sikkelere bakıldığında tarım/yüzey toprağı, erozyon buluntusu ya da karışık kontekstlerden geldiği ve Roma Cumhuriyet Dönemine tarihlendikleri görülmektedir³⁵⁵. Makalede yer alan her bir forma ait bir örneğin resim ve çizimine yer verilmiş, tabloda ise her bir formun ele geçen bütün örnekleri ilişkili oldukları kontekstte gösterilmiştir. Söz konusu tablo genel olarak değerlendirildiğinde;

³⁵² PHI (Packard Humanities Institute) kazılarında şehrin bazı kısımlarında Erken Bizans Dönemi'ne ait inşaa faaliyetlerinin izlerine 1, 5, 7, 9, 10, 11, 12 ve 15 nolu açmalarda rastlanmıştır. Bunlardan bazıları sivil mimari ait konutların kalıntılarıdır. 9. bölge 8 nolu açma kent piskoposluğu ve Hristiyanlıkla bağlantılı bir yapı ve 4. bölge 3 nolu açmada küçük bir kiliseye ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Tobin 2013, 71, 72, 84, 90-93, 96, 98, 101-103, 108, 109, ; Early ve diğ. 2001, 18, 19, 35, 65, 69, 73, 74; Fransız kazı ekibinin Karatepe'nin batısında Fırat nehri kıyısında yer alan 5 nolu açmada ve C mağarasında sürdürülen çalışmalarda Erken Bizans Dönemi'ne ait ışık yerleri açığa çıkarılmıştır. Abadie-Reynal – Ergeç 1998, 411, 413, 418, Plan 3.

³⁵³ Zeugma kentinde kazısı yapılan mekânlarda ortaya çıkarılan mozaikler ışığında kent aristokrasisinin Yunan

kültürüne öykünen atriumlu büyük evlerde ikamet ettiğini ortaya koymuştur Görkay 2015b, 29. Geç Antik Dönem'le birlikte bu üst düzey zümrenin yerini Hristiyanlık inancının şekillendirmesiyle Romalılık bilincini ve kurumlarını yitirmiş ve Diocletianus'un reformlarıyla birlikte toprağı dayalı üretim sistemini oluşturan toplumsal sınıfın hâkimiyeti mimaride görülen değişimi beraberinde getirmiştir Görkay 2015b, 39.

³⁵⁴ Zeugma A ve B evi ile geç dönem duvarlarının oluşturduğu mekânlardan ele geçen seramiklerde gözlenen azalışla benzer sonuçlar 2000 yılı kazılarında ele geçen seramiklerde de görülmüştür. Kazısı yürütülen Teras 7B yapısından ele geçen seramikler MS 636'dan itibaren Zeugma'da seramik yoğunluğunun azalmaya başladığını göstermektedir Kenrick 2013, 75.

³⁵⁵ Ele geçen sikkelerin detaylı bilgileri için bkz. Toumpan 2015.

A Evi'nin kaçak kazı çukurları nedeniyle tabakalarının tahrip edilmesi, bu evden ele geçen seramik buluntularının genelde karışık kontekstlerden gelmesine neden olmuştur. A Evi'nden ele geçen kırmızı astarlı seramiklerin karışık kontekstlerden gelen örneklerinin haricinde ele geçen diğer örnekleri de Roma Dönemi'nde inşa edilen evin kullanım dışı kalmasından sonra oluşmuş erozyon ve dolgu tabakalarından gelmiştir. Diğer buluntular, evin kuzey kısmını kısmen işgal eden geç dönem duvarlarından gelmektedir. Dolayısıyla A Evi'nin Geç Antik Dönem'de yeniden düzenlenerek kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Ancak ARS Form 8 ve diğer örneklerle göre erken tarihli Form 50A'ya ait örneklerin Roma Dönemi'ne ait kontekstlerden geldiği görülmüştür.

MS 3. yy'da düzelenme yapılan B Evi'nde ise korunan birkaç kontekstten ele geçen kırmızı astarlı seramikler bu evin A Evi'nden farklı olarak Geç Antik Dönem'de kullanıldığını göstermektedir³⁵⁶.

Seramiklerin ele geçtiği kontekstlerin çoğunluğu A ve B Evleri'nin güneyinde yer alan geç dönem duvarlarının oluşturduğu mekânlardan ele geçmiştir.

A ve B Evleri'nin güneyinde yer alan geç dönem duvarlarının oluşturduğu

mekânlarda kazısı yapılan dolgu kontekstlerinde karışık malzemenin geldiği görülmüştür. Bu durum mekânlardan ele geçen seramiklerin tamamını korunmuş kontekst malzemesi olarak değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır. Bu durumun sebebini 2000 yılı kazılarının ortaya koyduğu sonuçlar göstermektedir. Erken Bizans Dönemi'nde yapıların duvarları devşirme malzeme ve tuğla kullanılarak inşa edilmiştir³⁵⁷. Yeni inşa edilen yapılar, Sasani yıkımdan etkilenmeyen, Orta İmparatorluk Dönemi'nde boş kalan yerlere ya da inşa faaliyetine hazırlık için boş alan oluşturmaya yönelik olarak eski yapıların tesviye edilmesiyle oluşan yeni kotlara inşa edildiği gibi Roma ya da Hellenistik yapılarının duvarlarının kullanılmasıyla oluşturulan örnekler de bilinmektedir³⁵⁸. A ve B evlerinin güneyine oturan geç dönem duvarları için de bu yorumlar geçerlidir. Duvarların kaldırılması sırasında bazen kesitten erken tarihli seramikler ve diğer mimari parçaların görüldüğünün kazı raporlarında belirtilmesi bu durumun kanıtını oluşturmaktadır³⁵⁹.

Kontekstlerin korunmuşluk durumuna bakıldığında karışık kontekstlerin, korunan kontekstlere göre oranının 2 kat daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

İncelenen yapıların meyilli bir arazi üzerinde yer alması, erozyon dolgusu, ka-

³⁵⁶ Erken Bizans Dönemi'nde görülen sosyo kültürel değişim ve tarımsal üretim ağırlıklı toplumsal dönüşümün izleri Roma Dönemi'nde inşa edilmiş Synaristosai Evi'nde çok net izlenebilmektedir. Roma tabakaları üzerine inşa edilmiş Geç Antik Dönem evlerine ait düzenlemeler ortada bir avlu ve avlunun etrafındaki odalardan oluşan Geç Antik Dönem çiftlik evinin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu düzenlemeler kapsamında oluşturulan bir mekanın (P5) bir tahıl de-

posuna, bir çeşmenin (P4) hayvan kullanımına yönelik olarak yalak fonksiyonu kazanması, Avlu'da oluşturulan ocaklarla işlevsellik kazanması (P12) bu sosyal dönüşümün mimariye yansımalarını göstermektedir Abadie-Reynal 2012, 129-133, Pl. 1.

³⁵⁷ Abadie-Reynal ve diğ. 2005, 192.

³⁵⁸ Tobin 2013, 72; Gschwind 2006, 56; Abadie-Reynal 2012, 129-133.

³⁵⁹ Dilaver 2020, 53-65, 99-104.

çak kazı çukurları, devşirme malzeme kullanımını gibi faktörler kontekstleri etkilemiş ve malzemenin karışmasına neden olarak kontekstlerin büyük çoğunluğunda net bir kronoloji oluşmasına engel olmuştur.

Sonuç

Zeugma'dan ele geçen kırmızı astarlı seramiklerin ithal ürünler olması nedeniyle, ARS, PHRS ve LRD gruplarına ait ilk örneklerin Zeugma'da hangi tarihten itibaren görülmeye başladıklarının tespiti, kent ile kurulan ticari ilişkilerin başlangıcını göstermesi açısından önemlidir.

Zeugma'dan ele geçen ARS kapları içerisinde en erken tarihli örnek olan ve MS 1. yy son çeyreği ile MS 2. yy ortası arasına tarihlenen Form 8, ARS'lerin bölgeye ulaşması ve dolayısıyla ticari ilişkilerin başlangıç noktasını belirlemesi yönünden önemlidir. Bu erken tarihli forma ait örneğin yakın çevrede sadece Antiokheia³⁶⁰ ve Jiyeh-Chhim³⁶¹ gibi Güney Levant kıyı yerleşimlerinde görülmesi, kentin Antiokheia ya da Lübnan gibi bölge limanlarıyla olan bağlantısının sonucudur.

Bir diğer önemli buluntu Form 50'dir. Formun erken örneklerinin Sasani yangın tabakalarından gelmesinin³⁶² yanında formun geç örneklerinin MS 4. yy sonuna kadar görülmesi³⁶³, bu ithal seramikler üzerinden Sasani tahribatından, kentteki imar faaliyetlerinin hız kazandığı Erken Bizans Dönemi'ne (MS geç 4. yy - MS 5. yy) kadar kentin ticari faaliyetlerini sürdürdüğü sonucu ortaya çıkmaktadır. Kentin Sasani işgali sonrası MS 4. yy sonuna kadar sınırlı

bir yerleşim gördüğü yapılan kazılardan bilinmektedir. Ele geçen ARS Form 50B'ler bize, A ve B evlerinin bulunduğu alanın, kentte yerleşimin ve yaşamın sınırlı bir alanda devam ettiği bölgeler içerisinde kaldığını göstermektedir.

³⁶⁰ Waagé 1948, 49, Lev. IX. 843.

³⁶¹ Domzalski 2013, 31, 35, 32, Res. 8. 7.

³⁶² Kenrick 2009, 265.

³⁶³ Abadie-Reynal ve diğ. 2005, 183.

ZEUGMA 2006 YILI 1 NOLU AÇMA KONTEKST BİLGİLERİ									
YIL	AÇMA	KONTEKST	PARÇALARIN ENVANTER NO VE FORMLARI	BULUNTU YERİ	SERAMİK PARÇALARININ ELE GEÇTİĞİ KONTEKSTLERE AİT BİLGİLER	SİKKE BULUNTULARI	KONTEKST/YÜZEY/EROZYON		
							KARIŞIK	KORUNAN	KRONOLOJİ UYUMU
2006	01.	00.	66-A.(PHRS 5)	A Evi-A6	Yüzey topağı konteksti	MS 330-392 arasında tarihlenen 2 Sikke			YÜZEY BULUNTUSU
		01.	2-A.(PHRS 3F)	A Evi-A6	Tarım/yüzey topağı konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi			TARIM/YÜZEY TOPRAĞI BULUNTUSU
		02.	10-B.(PHRS 3E) 10-E.(LRD 2)	A Evi-A6	Moloz taşların görüldüğü erozyon konteksti	MS 137-161 arasında tarihlenen 1 Sikke			EROZYON BULUNTUSU
		03.	15-B.(PHRS 3F)	A Evi-A6	Döküntü taş-yangın izlerinin görüldüğü kontekst	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
		06.	43-D;72-A,(PHRS 3C) 72-C.(PHRS 3G) 43-B;54-A,(PHRS 3F) 54-B.(PHRS 5)	A Evi-A6	Moloz taş-tuğla parçalarının görüldüğü kontekst	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
		09.	83-B.(PHRS 3F)	A Evi-A6	Geç Roma Dönemi tabanı ve alt kotta devam eden Roma tabanının çakak kazı nedeniyle karşığı kontekst	MS 211-375 arasında tarihlenen 5 Sikke	x		UYUMLU (Kontekstin üst kısmı)
		16.	186-K.(PHRS 10A)	A Evi-A2/A3	Tarım/yüzey topağı konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi			TARIM/YÜZEY TOPRAĞI BULUNTUSU
		17.	168-Z.(ARS 97) 168-B.Q.(PHRS 3E)	A Evi-A2/A3	Moloz taşların görüldüğü erozyon konteksti	MS 364-375 arasında tarihlenen 1 Sikke			EROZYON BULUNTUSU
		26.	632-A.(ARS 97)	A Evi-A9/A10	Tarım/yüzey topağı konteksti	MS 222-235 arasında tarihlenen 1 Sikke			TARIM/YÜZEY TOPRAĞI BULUNTUSU
		28.	619-L.(ARS 67)	A Evi-A9	Tarım topağı altındaki erozyon konteksti	MS 238-244 arasında tarihlenen 1 Sikke			EROZYON BULUNTUSU
		45.	668-F.(ARS 8A)	A Evi-A4	Atriumda yer alan yangın dolgununun çakak kazı nedeniyle karşığı kontekst	Okunamayan 1 Sikke	x		UYUMLU
		69.	658-B.C.F.(PHRS 3C) 658-G.(PHRS 3F) 658-D.(LRD 2)	GDD 1/2	Moloz taş ve çan kiremitleriyle karşık erozyon topağı konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi			EROZYON BULUNTUSU
		75.	651-A.(ARS 67)	GDD 2	Moloz taşlı erozyon konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi			EROZYON BULUNTUSU
		77.	666-C (Kaide), (LRD 2)	GDD 4	Moloz taşlı erozyon konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
		79.	649-A.(PHRS 3B)	GDD 2	Çakal taşlı erozyon konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi			EROZYON BULUNTUSU
		82.	667-D.(ARS 91A/B) 667-A.B.C.(LRD 2)	GDD 3	Çakal taşlı erozyon konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi			EROZYON BULUNTUSU
		104.	647-A.(LRD 2)	GDD 2	Geç Dönem tabanı altı konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
115.	643-D.(ARS 91A/B)	A Evi-A1	Roma Dönemi konteksti	MS 238-249 arasında tarihlenen 4 Sikke	x		UYUMSUZ		
117.	645-A.(LRD 2)	A Evi-A8	Roma Dönemi konteksti	MS 193-211 arasında tarihlenen 1 Sikke	x		UYUMSUZ		

ZEUGMA 2006 YILI 2 NOLU AÇMA KONTEKST BİLGİLERİ									
YIL	AÇMA	KONTEKST	PARÇALARIN ENVANTER NO VE FORMLARI	BULUNTU YERİ	SERAMİK PARÇALARININ ELE GEÇTİĞİ KONTEKSTLERE AİT BİLGİLER	SİKKE BULUNTULARI	KONTEKST/YÜZEY/EROZYON		
							KARIŞIK	KORUNAN	KRONOLOJİ UYUMU
2006	02.	02.	6-R.(PHRS 3E) 6-C,K.(PHRS 3F) 6-N.(PHRS 3G) 6-J.(PHRS 10A) 6-I (Kaide),M.(LRD 2)	B Evi-B3	Tarım/yüzey topağı konteksti	MS 395-401 arasında tarihlenen 1 Sikke	x		UYUMLU
		22.	157-A.(PHRS 3G)	A Evi-A7	Kesit konteksti	Okunamayan 1 Sikke			KESİT BULUNTUSU
		29.	159-S.(PHRS 3B/C) 159-F,J,T,3.(PHRS 3C) 159-N.(PHRS 3E) 159-K,O,U,2.(PHRS 3F) 159-I,4.(PHRS 3G) 159-L.(PHRS 3H) 159-C.(PHRS 10A)	GDD 5	Erozyon konteksti	MS 238-244 arasında tarihlenen 1 Sikke			EROZYON BULUNTUSU
		36.	161-G.(ARS 91A/B) 161-L. (PHRS 3B)	GDD 5	Geç dönem dolgu konteksti	Okunamayan 4 Adet Sikkeden biri MS 2-3. yy'a tarihlendirilmiştir.	x		UYUMLU

ZEUGMA 2006 YILI 3 NOLU AÇMA KONTEKST BİLGİLERİ									
YIL	AÇMA	KONTEKST	PARÇALARIN ENVANTER NO VE FORMLARI	BULUNTU YERİ	SERAMİK PARÇALARININ ELE GEÇTİĞİ KONTEKSTLERE AİT BİLGİLER	SİKKE BULUNTULARI	KONTEKST/YÜZEY/EROZYON		
							KARIŞIK	KORUNAN	KRONOLOJİ UYUMU
2006	03.	01.	94-A.(PHRS 3F)	B Evi-B1	Tarım/yüzey topağı konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi			TARIM/YÜZEY TOPRAĞI BULUNTUSU
		06.	20-D.(PHRS 3F)	B Evi-B1	Sert toprak yapılı dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
		18.	3-D.(LRD 2)	B Evi-B1	Çakal taşı ve çan kiremiti içeren dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
		19.	143-J.(ARS 91A/B)	B Evi-B1	Mozaiik taban üstü konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
		25.	176-A.(ARS 50A)	B Evi-B4	Ana kaya üzeri konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
		31.	190-B.(PHRS 3F) 190-D.(PHRS 3C)	B Evi Güneyi B6	Yüzey topağı altında çakal taşı-çan kiremiti içeren dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi			EROZYON BULUNTUSU
		33.	191-C.(PHRS 3C) 191-B.(PHRS 10B)	B Evi Güneyi B6	31 nolu kontekstin altında yer alan çan kiremiti-moloz taşlı kontekst	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
		36.	206-A.(LRD 2)	B Evi Güneyi B6	Yangın konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMSUZ
		37.	214-H.(Kaide).(ARS 91B) 214-J.(PHRS 3B) 214-C.(PHRS 3C) 214-L.(LRD 2)	B Evi Güneyi B6	36 nolu kontekstin altında kalker taşı-çan kiremitli kontekst	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMSUZ

ZEUGMA 2007 YILI 1 NOLU AÇMA KONTEKST BİLGİLERİ									
YIL	AÇMA	KONTEKST	PARÇALARIN ENVANTER NO VE FORMLARI	BULUNTU YERİ	SERAMİK PARÇALARININ ELE GEÇTİĞİ KONTEKSTLERE AİT BİLGİLER	SİKKE BULUNTULARI	KONTEKST/YÜZEY/EROZYON		
							KARIŞIK	KORUNAN	KRONOLOJİ UYUMU
2007	01.	01.	8-11.(ARS 107) 8-1,2,4,6,8.(PHRS 3C) 8-3,5,7.(PHRS 3F) 8-9,10.(PHRS 10B)	A Evi A5 Doğusu	A evinin doğu duvarları dışında kalan dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		x

Zeugma'dan Ele Geçen Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri

ZEUGMA 2009 YILI 1 NOLU AÇMA KONTEKST BİLGİLERİ									
YIL	AÇMA	KONTEKST	PARÇALARIN ENVANTER NO VE FORMLARI	BULUNTU YERİ	SERAMİK PARÇALARININ ELE GEÇTİĞİ KONTEKSTLERE AİT BİLGİLER	SİKKE BULUNTULARI	KONTEKST/YÜZEY/EROZYON		
							KARIŞIK	KORUNAN	KRONOLOJİ UYUMU
2009	01.	01.	283-3,(ARS 90A) 285-2,(ARS 67) 285-1,(ARS 91C) 285-8,(PHRS 3C) 285-6A,6B,6C,(PHRS 3F)	A Evi Güneyi GDD	A Evinin güneyindeki Geç Dönem duvarlarının bulunduğu dolgu konteksti	Bir sikke MS 253-268'e tarihlenmiş, Okunamayan diğer sikke MS 4. yy'a tarihlendirilmiştir.	EROZYON BULUNTUSU		
			287-1,(PHRS 3C)	B Evi Güneyi B6	Moloz taşlı kontekst	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	EROZYON BULUNTUSU		
			312-1,(PHRS 3F)	A Evi Güneyi GDD 4	Geç dönem duvar ile çağdaş moloz taş-çatı kiremiti içeren dolgu konteksti	Okunamayan bir sikke MS 2-3. yy'a tarihlendirilmiştir.	x		UYUMLU
			260-5,(PHRS 3F)	B Evi Güneyi GDD 6	Geç dönem duvar ile çağdaş moloz taş içeren dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
			344-1,(PHRS 3C)	GDD III Evre GDD 3	Geç dönem duvarı ile çağdaş moloz taş içeren dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			256-2,11,12,(PHRS 3F)	B Evi Güneybatısı B6	Moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
			291-3,(ARS 91C)	B Evi B4 batısı	Moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	Okunamayan bir sikke MS 2-3. yy'a tarihlendirilmiştir.	x		UYUMLU
			300-5,(LRD 2)	B Evi B4 batısı	Kerpiç döşümlü dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
			284-1,(ARS 67)	B Evi B4 batı duvarı	Yoğun fresk parçalarının ele geçtiği mekânın batı duvarının oluşturduğu kontekst	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			330-2,(ARS 91A/B) 330-11,(LRD 2)	B Evi Güneyi GDD 6 batısı	Geç dönem duvarı ile çağdaş moloz taş içeren dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
			302-2,(PHRS 10C)	B Evi Güneyi GDD 6 batısı	Geç dönem duvarı ile çağdaş Moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			301-1,(LRD 2)	GDD III Evre GDD 5	09.01.09 nolu duvarın III. Evresine ait döşümlü dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			288-1,(PHRS 3H)	GDD III Evre GDD 4	Moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			296-6,(PHRS 3F) 296-7,(LRD 2)	GDD III Evre GDD 3	Moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	Okunamayan bir sikke MS 4. yy'a tarihlendirilmiştir.	x		UYUMLU
			326-1,(PHRS 3C)	GDD III Evre GDD 3	Moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
			272-1,(PHRS 3C)	GDD III Evre GDD 7	Moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			314-3,(PHRS 3H)	GDD II Evre GDD 5	II. Evreye ait moloz taş konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			316-3,5,(PHRS 3C)	GDD II Evre GDD 7	II. Evreye ait moloz taş konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			303-1,2,(PHRS 3F)	GDD III Evre GDD 3	III. Evreye ait taban konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			268-5,(PHRS 3F) 268-1,2,(Kaide),(LRD 2)	GDD II Evre GDD 3	II. Evreye ait moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	MS 337-347 arasına tarihlenen 1 Sikke		x	UYUMLU
			270-1,(ARS 91A/B)	GDD II Evre GDD 6	II. Evreye ait moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			279-6,(Kaide), (ARS 91A) 279-12,(PHRS 3C) 279-1,2,8,10,11,(LRD 2)	GDD II Evre GDD 4	II. Evreye ait moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
			290-2,3,(PHRS 3F) 290-4,7,(Kaide),(LRD 2)	GDD II Evre GDD 3	II. Evreye ait moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
			274-18 (Kaide),(ARS 84) 274-7,(ARS 91A/B) 274-1,3,24,(PHRS 3C) 274-25,26,(PHRS 3F) 274-5,(PHRS 3H) 247-6,7,(PHRS 8) 274-2,(Kaide),4,8,16,21,22, 23A,23B,(LRD 2)	GDD II Evre GDD 3	II. Evreye ait moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	MS 244-249 arasına tarihlenen 1 Sikke	x		UYUMLU
			311-2,(PHRS 8)	GDD II Evre Duvar	II evre duvarına ait kontekst	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			323-1,(Kaide),3,(LRD 2)	GDD II Evre GDD 4	II evreye ait köklü tabakaya oluşturan kontekst	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
			276-5,(PHRS 3F) 276-1,6,(LRD 2)	GDD II Evre GDD 3	II evreye ait dolgu konteksti	Okunamayan 1 Sikke	x		UYUMLU
			318-5,(ARS 90B) 318-2,(PHRS 8) 318-3,12,(LRD 2) 318-13,14,(PHRS 3F)	GDD III Evre GDD 7 doğusu	III Evreye ait taban konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
			262-1,(Kaide),(LRD 2)	GDD II Evre GDD 7 doğusu	III. Evre tabanının altındaki kalkerli dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
			288-5,(PHRS 3B/C) 288-6,10,(LRD 2)	GDD II Evre GDD 4	III. evre duvarının kaldırılması sonrası alttan gelen kalker-moloz taşlı dolgu konteksti	MS 330-335 arasına tarihlenen 1 Sikke	x		UYUMLU
			342-3,(PHRS 3F)	GDD 3'ün batı duvarı	II. evre duvarını oluşturan kontekst	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU
			327-1,(PHRS 1) 327-4,(PHRS 3F)	GDD 4'ün güney duvarı	II. evre duvarını oluşturan kontekst	MS 253-268 (?) arasına tarihlenen 1 Sikke	x		UYUMLU
342-1,(Kaide),(LRD 2)	GDD 3'ün güney duvarı	II. evre duvarını oluşturan kontekst	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU			
379-8,(PHRS 3C) 379-5,7,(Kaide),9, 10,(Kaide),(LRD 2)	A Evi Güneyi GDD 7 doğusu	III evre duvarının kaldırılması sonrası alttan gelen dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi	x		UYUMLU			

MOTİFLİ PHRS KAİDELERİNE AİT KONTEKST BİLGİLERİ										
YIL	AÇMA	KONTEKST	PARÇALARIN ENVANTER NO VE FORMLARI	BULUNTU YERİ	SERAMİK PARÇALARININ ELE GEÇTİĞİ KONTEKSTLERE AİT BİLGİLER	SİKKE BULUNTULARI	KONTEKST/YÜZEY/EROZYON			
							KARIŞIK	KORUNAN	KRONOLOJİ UYUMU	
2006	02.	36.	161-N.	B Evi GDD 5	Geç dönem dolgu konteksti	Okunamayan 4 Adet Sikkesinden biri MS 2-3. yy'a tarihlendirilmiştir.	x		UYUMLU	
2009	01.	34.	301-2.	GDD III Evre GDD 5	09.01.09 nolu duvarın III. Evresine ait döşümlü dolgu konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU	
		44.	316-1. 274-14 274-20.	316-2. Aynı kabası ait dip.	GDD II Evre GDD 7	II. Evreye ait moloz taş konteksti	Sikke Buluntusu Ele Geçmedi		x	UYUMLU
		58.		GDD II Evre GDD 3	II. Evreye ait moloz taş-çatı kiremitli dolgu konteksti	MS 244-249 arasına tarihlenen 1 Sikke	x		UYUMLU	

Zeugma'dan ele geçen ARS'lerin 7 ana formunun yoğunluğuna bakıldığında; bunların en erken tarihten en geç tarihten kapsayan yaklaşık 500 yıllık bir süreç boyunca keskin artışlar göstermeden, stabil olarak ve az sayıda da olsa devam ettiği görülmektedir.

Bu sonuç, süreç boyunca stabil ve korunmuş bir ticari ilişkiyi yani Zeugma'nın Kuzey Afrika ile düzenli bir mal dolaşımına sahip olan liman kentleriyle Roma İmparatorluk Dönemi'nden başlayarak Erken Bizans Dönemi boyunca ticari ilişkilerini sürdürdüğünü ve bu durumun doğu-batı ve kuzey-güney yönlü ticari yolların kesiştiği bir noktada yer alan kentin konumundan kaynaklandığını göstermektedir.

Zeugma gibi Fırat kıyısında kalan bir iç bölge kentinde diğer Kuzey Levant iç bölge kentlerine oranla çok yoğun miktarda LRD Form 2 örneklerine rastlanması³⁶⁴, MS 5. yy sonu – MS 6. yy başında Güney Levant kıyılarında da görülen artışla paralellik gösterir. Form 2'lerde görülen yoğunluğun nedeni Antiokheia gibi yakın limanlarla yapılan ticaretin yanında, Kıbrıs ile olan ticari bağları kuvvetli Beyrut gibi limanlarla ticari faaliyetler yürüten tüccarların da Zeugma ile ticari ilişkiler geliştirmiş olması ve kente ulaşan birçok farklı ticaret yolunun bulunmasıyla paralel olarak birkaç farklı güzergâhtan mal akışının sağlanmasıdır.

PHRS Form 3 örneklerinin diğer formlara göre daha fazla sayıda bulunması ve bu formla çağdaş olan Form 5 ve 8 gibi

nadir görülen formların da ele geçmesi, incelenen malzeme üzerinden kente ithal edilen seramiğin MS 6. yy'daki artışının bir diğer göstergesidir. Zeugma'da MS 5. yy'ın 3. çeyreğinde Form 3C ile başlayan Phokaia seramiklerindeki artış, Afrika'nın Vandal işgaliyle bağlantılı üretiminde görülen düşüşle ilişkilidir³⁶⁵. MS 6. yy'ın ilk yarısında Form 3F ile yine aynı tarih aralığında görülen Form 3G, Form 3H ve Form 8'lerle birlikte PHRS'ler zirve yaparak pazar hâkimiyetini ele geçirmiştir. Bu dönemde Zeugma'da görülen form çeşitliliği, Batı Anadolu pazarlarıyla olan ticaretinin hız kazanması, kentin ticaret yolları üzerinde olması ve liman kentleriyle olan bağlantısının sonucudur.

Bizans İmparatorluğu'nun Suriye sınır bölgelerinde, Anadolu'nun iç bölgelerinde yer alan daha güvenli şehirlerden (Bizans Cappadocia'sı gibi) daha az olmayan, genellikle yoğun bir nüfusun ve güçlü tarım hayatının maddi işaretleri görülmektedir. Bu tarım alanları müstakil değil, kırsal bölgelerin büyük kent merkezlerine bağlıdır. Kırsal alanla ilişkili ve köylerdeki nüfus ve üretimle paralellik gösteren kentleşme derecesi, doğu eyaletlerinin birçoğunda, özellikle de Dicle-Fırat havzalarının büyük kısımlarında, Erken Bizans Dönemi'nin bir özelliğidir³⁶⁶.

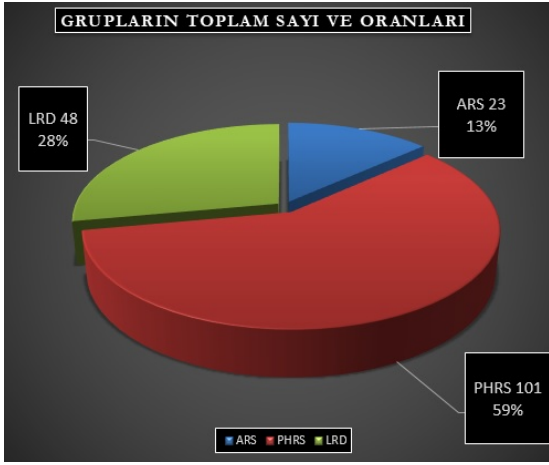
Belli formlarda görülen sayısal yoğunluk ve bu formların görüldüğü kronoloji aralığı Erken Bizans Dönemi'nde görülen kırsal yerleşim modeli doğrultusunda artan tarımsal üretimin getirdiği ekonomik

³⁶⁴ Kentin kazısı yapılan diğer alanlarında LRD'lere ait Form 9 gibi farklı formlar ele geçmiştir. Ancak bunların sayıları Form 2'lere göre oldukça azdır.

³⁶⁵ Bonifay 2003, 122; Fulford 1984, 259, 260.

³⁶⁶ Decker 2007, 253.

güçle bağlantılı olarak form sayısı ve çeşitliliğinin de arttığını ve kentnin Erken Bizans Dönemi'nde de daha kuzey ve doğudaki kentlere Zeugma üzerinden ticari seviyatın gerçekleştirildiğinin kanıtıdır.

Kırmızı astarlı seramiklerin ithal ürünler olması ve ticaretlerinin deniz taşımacılığıyla gerçekleştirilmesi, Zeugma gibi iç bölgelerde kalan bir yerleşimin bu kaplara ulaşmasının sadece kentin iç talebiyle ilişkili olmayıp kentin konumundan kaynaklanan daha iç merkezlere Zeugma yoluyla ulaşımının sağlanmasına yönelik bir avantajı kullandığı ve kırmızı astarlı seramiklerin öncelikle Levant Bölgesi kıyı limanlarına gelip buradan Zeugma'ya ulaştığını göstermektedir. Bu durum seramiklerin bir iç bölge yerleşimi olan Zeugma'ya gelişinin ikincil tüccarlar tarafından gerçekleştirildiği yorumuna neden olmaktadır.

Kırmızı astarlı seramiklere Zeugma'nın sosyo kültürel yapısı açısından bakıldığında PHRS ve LRD formlarında olduğu gibi ARS formlarının Erken Bizans Dönemi'nde ağız çapı geniş tabak-kâselerden oluştuğu ve sürahi gibi formların ithal seramikler yerine yerel/bölgesel üretimlerden karşılandığı anlaşılmaktadır. Açık formlardaki ağız çapı artışının gerekçesi büyük tabaklardan ortak yemek yeme gibi bir değişimin³⁶⁷ Geç Antik Dönem'de ortaya çıktığı savıyla açıklanabilmektedir³⁶⁸. Tarsus'ta ise ele geçen ARS'lerin tabak tiplerine rağbet edilmeyip, daha çok orta boya kadar olan kâselerin ağırlıkta olması, çorba gibi sulu yemeklerin tüketimi ile ilişkilendirilmiş ve bu durumun orta ve alt düzey gelirli sosyal tabakalarla ilişkilendirilmesine yol açmıştır³⁶⁹.

Kuzey Suriye Bölgesi'nde Erken Bizans Dönemi'nde görülen kırsal yerleşim modeli ve bu modelin oluşturduğu toprağa dayalı üretim anlayışının ortaya çıkardığı köy yerleşimlerindeki ev düzenlemeleri ve bu evlerin içerisinde yaşayan nüfusa bakıldığında Roma Dönemi'ndeki bireysellikten uzaklaşan toplu hareket tarzının yeme-içme alışkanlıklarına da yansıtıldığı görülmektedir. Kap tiplerindeki ağız çapı artışının tek nedeninin Hristiyanlıktan kaynaklanmadığı, aynı zamanda bu yeni top-

³⁶⁷ Kenrick 2013, 52.

³⁶⁸ Hristiyanlığa geçişle birlikte Hellenistik-Roma toplumunda görülen tek kişilik tabaklardan bireysel yemek yeme alışkanlıklarının değişerek, yeni dinin getirdiği Hristiyanlık kimliğinin güçlendirilmesine yönelik olarak beraber yemek yeme anlayışının oluşumu, seramik üretimindeki tabak ve kâselerin boyutlarının büyümesine yol açan etmen olarak değerlendirilmektedir. İnanç değişikliğinin kültürel değişime olan etkileri

ile ilişkili Yeni Ahit pasaj yorumları, antik kaynaklara dayanan yazılar ve detaylı bilgi için bkz. Hawthorne 1997, 33-36; Masa alışkanlıklarının değişimine bağlı olarak yiyecek hazırlama kapları arasında olan daha büyük boyutlu kaplar (Basin/Çömlek) ortak yemekler için kullanılmıştır. Abadie-Reynal ve diğ. 2005, 184.

³⁶⁹ Adak-Adıbelli 2017, 3, 4.

lumsal-ekonomik düzenin getirdiği ihtiyaçların da bir karşılığı olduğu anlaşılmaktadır.

Makale kapsamında kentin belli bir bölümündeki seramikler ele alınmasına rağmen, kırmızı astarlı seramiklerde görülen yoğunluk üzerinden Erken Bizans Dönemi'nde de Roma İmparatorluk Dönemi'nde olduğu gibi antik dünyanın diğer kentleriyle ticari ilişkilerini sürdürdüğü, bu ilişkilerin başta antik liman kentleri olmak üzere büyük kentlerle çok yönlü ticari rotalar üzerinden gerçekleştiği, kent nüfusunun belli bir yoğunlukta devam ettiği, ticaret yollarının kavşak noktasında yer almasının kente kazandırdığı getirilerin sürdürdüğü ve Roma Döneminden farklı olarak sosyo-kültürel ve toplumsal dönüşümün seramiklere yansıdığı söylenebilir.

Resim Listesi

Resim 1: ARS Formları.

Resim 2: PHRS Formları.

Resim 3: PHRS Formları.

Resim 4: PHRS ve LRD Formları.

Resim 5: Zeugma Geç Roma Seramikleri ile Paralellik Kurulan Yerleşimler (Johan Ahlfeldt, Digital Atlas of the Roman Empire, Lund University, 2015).

Resim 6: Zeugma Geç Roma Seramikleri ile Paralellik Kurulan Yerleşimlere ait Form Tablosu.

Resim 7: Zeugma Plan (Zeugma Kazı Arşivi)-Seramik Tablosuna Uyarlanmış Plan.

KAYNAKÇA

- Abadie-Reynal 2005 C. Abide-Reynal, Les sigillees africaines a Zeugma, içinde: *Mélanges Jean-Pierre Sodini* (Travaux et Memoires 15) (Paris 2005) 523–546.
- Abadie-Reynal 2012 C. Abide-Reynal, C. Abadie-Reynal, “Fouilles de l’habitat (2): la maison des Synaristôsai”, içinde: C. Abadie-Reynal (ed.), *Zeugma III. Les fouilles de l’habitat. Fouilles de l’habitat (2): la maison des Synaristôsai, Nouvelles inscriptions* (Lyon 2012) 11-150.
- Abadie-Reynal ve diğ. 2005 C. Abide-Reynal – A. Sophie Martz – A. Cadour, “Late Roman and Byzantine Pottery in Zeugma: Groups of the beginning of the 5th century, içinde: B. Böhlendorf-Arslan – A. O. Uysal – J. Witte-Orr (ed.), *ÇANAK: Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts* (İstanbul 2005) 181-194.
- Abadie-Reynal – Ergeç 1998 C. Abadie-Reynal – R. Ergeç, “Zeugma ve Apameia 1996 Çalışmaları”, *KST* 19.II, 1998, 409-424.
- Abadie-Reynal – Martz 2010 C. Abide-Reynal – A. S. Martz, “La ceramique commune de Zeugma et les problemes de provenance (Ve–VIIe s.)”, içinde: S. Menchelli – S. Santoro – M. Pasquinucci – G. Guiducci (ed.), *LRCW* 3. BAR Int. Ser. 2185 (I) (Oxford, 2010) 839-845.
- Adak-Adıbelli 2006 I. Adak-Adıbelli, *Tarsus Geç Roma Seramiği* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006).
- Adak-Adıbelli 2017 I. Adak-Adıbelli, “Tarsus Kırmızı Astarlı Geç Roma Dönemi Seramikleri”, içinde: I. Adak-Adıbelli – G. İlgezdi Bertram – K. Matsumuraelif Baştürk – C. Koyuncu – H. A. Kızılarşanoğlu – T. Y. Yedidağ – A. Topaloğlu Uzunel (ed.), *Barış Salman Anı Kitabı* (İstanbul 2017) 1-18.
- Adan-Bayewitz 1986 D. Adan-Bayewitz, “The Pottery from the Late Byzantine Buildings (Stratum 4) and Its Implications”, içinde: L. I. Levine – E. Netzer (ed.), *Excavations at Caesarea Maritima, 1975, 1976, 1979-Final Report* (Qedem 21) (Jerusalem 1986) 90-129.
- Algaze ve diğ. 1994 G. Algaze – R. Breuninger – J. Knudstad, “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Birecik and Carchemish Dam Survey Areas”, *Anatolica* 20, 1994, 1-96.
- Al-Maqdissi 1990 M. Al-Maqdissi, “Area III”, içinde: A. Caubet – M. Yon (ed.), *Tell Kazel. Syria. Excavations of the Aub Museum 1985-1987 Preliminary Reports, Berytus*, Vol. XXXVIII, 1990, 87-93.
- Amir 2006 R. Amir, “Pottery, Stone and Small Finds from Shiqmona”, *Atiqot* 51, 2006, 145-161.

- Ammianus Marcellinus Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*, John Carew Rolfe (çev.), Vol. II, Loeb Classical Library (Harvard University Press 1940).
- Appian Appianus, *Roman History*, Horace White (çev.) (Cambridge 1912-1913).
- Armstrong 2009 P. Armstrong, “Trade in the east Mediterranean in the 8th century”, içinde: M. Mundell Mango (ed.), *Byzantine Trade, 4th-12th centuries. The Archaeology of Local, Regional and International Exchange. Papers of the 38th Annual Spring Symposium of Byzantine Studies, (Publications of the Society for the Promotion of Byzantine Studies 14)* (Farnham 2009) 157–178.
- Avissar 2014 M. Avissar, “The Ceramic Finds from the Late Roman to the Ottoman Periods at Bet She’an (Youth Hostel)”, *Atiqot* 77, 65-146.
- Avshalom-Gorni 2009 D. Avshalom-Gorni, “The Pottery from Strata”, içinde: N. Getzov – D. Avshalom-Gorni – Y. Gorin-Rosen – E.J. Stern – D. Syon – A. Tatcher (ed.), *Horbat ‘Uza. The 1991 Excavations, Vol. II: The Late Roman Periods* (Jerusalem 2009) 27-74.
- Aylward 2013 W. Aylward, “The Rescue Excavations at Zeugma in 2000”, içinde: W. Aylward (ed.), *Excavations at Zeugma, Conducted by Oxford University* (Vol. I) (California PHI, 2013) 1-54.
- Baird 2007 J. A. Baird, “Shopping, Eating and Drinking at Dura-Europos: Reconstructing Contexts”, içinde: L. Lavan – E. Swift – T. Putzeys (ed.), *Object in Context Object in Use* (Leiden 2007) 413-437.
- Bartl ve diğ. 1995 K. Bartl – G. Schneider – S. Böhme, “Notes on “Brittle Wares” in North eastern Syria”, *Levant* XXVII, 1995, 165-177.
- Bar-Nathan – Adato 1986 R. Bar-Nathan – M. Adato, “Byzantine Pottery”, içinde: L. I. Levine – E. Netzer (ed.), *Excavations at Caesarea Maritima 1975, 1976, 1979-Final Report, Qedem 21* (Jerusalem 1986) 132-136.
- Beaudry 2014 N. Beaudry, “Ras el Bassit and the Late Antique Archaeological Landscape of Coastal North Syria” içinde: E. Bradshaw – J. M. Fossey – G. Kellaris – J. Keiser – R. Bailey – G. Gauvin (ed.), *The Levant, crossroads of late antiquity: history, religion and archaeology = Le Levant, carrefour de l'antiquité tardive: histoire, religion et archéologie* (Leiden-Boston, 2014) 255-272.
- Beloch 1886 J. Beloch, *Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt*. Duncker & Humblot (Leipzig 1886).
- Ben Abed ve diğ. 1997 A. Ben Abed – M. Bonifay – M. Fixot, Note Préliminaire sur la Céramique de la Basilique Orientale de Sidi Jdidi (Tunisie) (Ve-VIIe S.), içinde: G. D. D’Archimbaud (ed.), *La céramique médiévale en Méditerranée. Actes du 6e congrés Aix-en Provence* 13—18 novembre 1995 (Aix-en Provence 1997) 13-25.

- Ben-Arieh 1997 R. Ben-Arieh, “The Roman, Byzantine and Ummayyad Pottery”, içinde: Y. Hirschfeld – G. Solar (ed.), *Hammat Gader Excavations 1979-1982* (Jerusalem 1997) 347-381.
- Bennett 1997 J. Bennett, *Trajan Optimus Princeps: A Life and Times* (London Routledge 1997).
- Bes 2015 P. Bes, *Once Upon a Time in the East. The Chronological and Geographical Distribution of Terra Sigillata and Red Slip Ware in the Roman East* (Oxford 2015).
- Birger 1981 R. Birger, “Pottery and Miscellaneous of the Byzantine period”, *Qedem* 13, 1981, 75-77.
- Bonifay 2003 M. Bonifay, “La Céramique Africaine, Un Indice du Développement Economique?”, *AnTard* 11, 2013, 113-128.
- Bonifay 2004 M. Bonifay, *Etudes sur le céramique romaine tardive d’Afrique* (BAR Int Ser 1301, Oxford 2004).
- Bonifay 2005 M. Bonifay, Observations sur la diffusion des céramiques africaines en Méditerranée orientale durant l’antiquité tardive, içinde: *Mélanges Jean-Pierre Sodini* (Travaux et Memoires 15) (Paris 2005) 565-581.
- Bonifay 2007 M. Bonifay, “Ceramic Production in Africa During Late Antiquity: Continuity and Change”, içinde: L. Lavan – E. Zanini – A. Sarantis (ed.), *Technology in Transition A.D. 300-650* (Late Antique Archaeology 4) (Leiden 2007) 143-158.
- Bonifay 2010 M. Bonifay, “Avances dans l’étude des céramiques africaines de l’Antiquité tardive (IIIe-VIIe s.)”, içinde: D. Papanikola-Barkirtzis – D. Kousoulakou (ed.), *Κεραμική της Ύστερης Αρχαιότητας από τον ελληνικό χώρο (3ος-7ος αι. μ. Χ.) επιστημονική συνάντηση, Θεσσαλονίκη, 12-16 Νοεμβρίου 2010*, 37- 64.
- Bonifay 2013 M. Bonifay, “Africa: Patterns of Consumption in Coastal Regions Versus Inland Regions. The Ceramic Evidence (300-700 A.D.)”, içinde: L. Lavan (ed.), *Local Economies? Production and Exchange of Inland Regions in Late Antiquity* (Late Antique Archaeology 10 – 2013) (Leiden 2013) 529–566.
- Bonifay 2016 M. Bonifay, “Éléments de Typologie des Céramiques de l’Afrique Romaine”, içinde: D. Malfitana – M. Bonifay (ed.), *La ceramica africana nelle Sicilia romana* (Catania 2016) 507-576.
- Bonifay 2017 M. Bonifay, “The Distribution of African Pottery under the Roman Empire. Evidence versus Interpretation”, içinde: A. Wilson – A. Bowman (ed.), *Trade, Commerce and the State in the Roman World* (Oxford 2017) 327-351.
- Bonifay ve diğ. 2004 M. Bonifay – F. Dridi – H. Jacquest, “Céramique d’Oudhna”, içinde: H. Ben Hassen – L. Maurin (ed.), *Oudhna (Uthina) Colonie*

- de Vétérans de la XIIIe Légion. Histoire, urbanisme, fouilles et mise en valeur des monuments* (Paris 2004) 219-244.
- Bonifay – Capelli 2013 M. Bonifay – C. Capelli, Milet, “Les Thermes du Levant à Leptis Magna: quatre contextes céramiques des IIIe et IVe siècles”, *Antiquités africaines*, 49, 2013, 67-150.
- Bonifay – Reynaud 2004 M. Bonifay – P. Reynaud, “La Céramique”, içinde: A. B. Abed-Ben Khader – K. Fixot – M. Bonifay – S. Roucole (ed.), *Sidi Jdidi I: la Basilique Sud* (Collection de l'École française de Rome 339, 2004) 229-316.
- Butcher 2003 K. Butcher, *Roman Syria and the Near East* (London 2003).
- Calder – Bean 1958 W. M. Calder – G. E. Bean, *A Classical Map of Asia Minor* (London 1958).
- Calderon 2010 R. Calderon, “Pottery from the Late Byzantine Remains Near Shiqmona”, *Atiqot* 63, 2010, 183-208.
- Carandini ve diğ. 1981 A. Carandini – L. Anselmino – C. Pavolini – L. Sagui – S. Tortorella – E. Tortorici, *Atlante delle forme ceramiche, I, Ceramica fine romana nel Bacino mediterraneo (medio e tardo impero)* (Rome 1981).
- Catling 1972 H. W. Catling, “An Early Byzantine Pottery Factory at Dhiorios in Cyprus”, *Levant* 4, 1972, 1-81.
- Cau ve diğ. 2011 M. A. Cau – P. Reynolds – M. Bonifay, “An initiative for the revision of late Roman fine wares in the Mediterranean (c. AD 200-700): The Barcelona ICREA/ESF Workshop”, içinde: M. A. Cau – P. Reynolds – M. Bonifay (ed.), *LRFW 1: Solving Problems of Typology and Chronology* (Oxford 2011) 1-14.
- Christensen 1986 A.A. Christensen, *Les céramiques romaines et byzantines, içinde: Hama. Fouilles et Recherches 1931-1938 III. 3. The Graeco-Roman objects of clay, the coins and the necropolis* (Copenhagen 1986).
- Churchill-Semple 1921 E. Churchill-Semple, “Geographic Factors in the Ancient Mediterranean Grain Trade”, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 11, 1921, 47-74.
- Clamer – Magness 1997 C. Clamer – J. Magness, *Fouilles Archéologiques de Ain Ez-Zara/Callirrhoé* (Beyrouth 1997).
- Covello-Paran – Arie 2016 K. Covello-Paran – E. Arie, “Excavations at Tel Shunem (Sulam), Areas G and G1”, *Atiqot* 84, 2016, 25-62.
- Cox 1949 D. H. Cox, *The Excavation at Dura-Europos, Final Report IV, part I, 2: The Greek and Roman Pottery* (New Haven, Connecticut 1949).
- Crego 1993 P. Crego, *A Translation and Commentary on Theodoret of Cyprus. Graecarum Affectionum Curatio. Book Five: On Human Nature* (Boston College Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ann Arbor, 1993).

- Crowfoot 1957 G. M. Crowfoot, "Pottery: Hellenistic and Later." Late Roman a, B anc C Wares", içinde: J. W. Crowfoot – G. M. Crowfoot – K. M. Kenyon (ed.), *The Objects From Samaria.* Samaria – Sebaste, *Reports of the Work of the Joint Expedition in 1931-1933 and of the British expedition in 1935, no.3*(London 1977) 357-361.
- Cumont 1934 F. Cumont, "The Population of Syria", *JRS* 24, 1934, 187-190.
- Cuntz 1929 O. Cuntz, *Itineraria Romana, I. Itanararia Antonini Avgusti et Buri-galense* (Leipzig).
- Dabrowa 2011 E. Dabrowa, "The Date of the Census of Quirinius and the Chronology of the Governors of the Province of Syria", *ZPE* 178, 2011, 137-142.
- De Laet 1949 S. J. De Laet, *Portorium: étude sur l'organisation douanière chez les ro-mains, surtout à l'époque du haut-empire* (Bruges, 1949).
- Debevoise 1938 N. A. Debevoise, *A Political History of Parthia* (Chicago 1938).
- Decker 2007 M. Decker, "Frontier Settlement and Economy in the Byzantine East", *Dumbarton Oaks Papers* Vol. 61, 2007, 217-267.
- Diederichs 1980 C. Diederichs, *Céramiques Hellenistiques, Romaines et Byzantines, Sa-lamine de Chpre IX* (Paris 1980).
- Dilaver 2020 M. Dilaver, *Zeugma Geç Antik Dönem Konutları* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020).
- Dillemann 1962 L. Dillemann, *Haute Mésopotamie orientale et pays adjacents contribu-tion à la géographie historique de la région du Ve s. avant l'ère chrétienne au VIe s. de cette ère* Institut Français d'archéologie de Beyrouth, Tome 72 (Paris 1962).
- Dodgeon – Lieu 2002 M. H. Dodgeon – S. N. C. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226-363. A Documentary History* (London-New York 1980).
- Domzalski 2002 K. Domzalski, "XIII. Preliminary information on terra sigillata and red slip wares from Chimm", *BAAL* 6, 2002, 77-97.
- Domzalski 2013 K. Domzalski, "Terra Sigillata, Red Slip and Glazed Wares from Jiyeh (Porphyreon) and Chhim in Lebanon. Similarities and Dif-ferences in Supplyig Coastal and Mountain Customers", *Archeo-logia* 64, 2013, 23-51.
- Dragendorff 1895 H. Dragendorff, *Terra Sigillata. Ein Beitrag zur Geschichte der drier-bischen und Römischen Keramik* (Bonn 1985).
- Dyson 1968 S. Dyson, "The commonware pottery, the brittle ware", içinde: *The excavations at Dura-Europos/Final Report* 4,1,3. Dura-Europos Publ. (New Haven 1968).
- Early ve diğ. 2001 R. Early – J. Muir – K. Newell, *The Zeugma Archaeological Project 2000. Interim Report. Vol. I (PHI)* (Oxford 2001).

- Edwell 2008 P. M. Edwell, *Between Rome and Persia. The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra under Roman Control* (London 2008).
- El-Khoury 2014 L. El-Khoury, “Late Roman Fine Pottery From Gadara (Umm Qais), 2011 Season Of Excavation”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, Vol. 14, No 2, 115-138.
- Elton 2013 H. Elton, “Zeugma’s Military History in Light of the Rescue Excavations”, içinde: W. Aylward (ed.), *Excavations at Zeugma. Conducted by Oxford Archaeology* (California 2013) 375-380.
- Empereur – Picon 1986 J. Y. Empereur – M. Picon, “A propos d’un nouvel atelier de ‘Late Roman C’”, *Figlina* 7, 1986, 143-186.
- Erbil 2015 M. Erbil, *Zeugma-Mousalar Eri 2011 Yılı Terra Sigillatoları* (Yayımlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara 2015).
- Erol 2011 D. Erol, *Smyrna Agorasında Ele Geçen Terra Sigillata ve Geç Roma Seramiği* (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2011).
- Falbe 1833 C. T. Falbe, *Recherches sur l’Emplacement De Carthage* (Paris 1833).
- Feig 1985 N. Feig, “Pottery, Glass, and Coins from Magen”, *BASOR* 258, 1985, 33-40.
- Ferrazzoli – Ricci 2010 A. F. Ferrazzoli – M. Ricci, “La ceramica”, içinde: E. E. Schneider (ed.), *Elaiussa Sebaste III. L’Agora Romana* (İstanbul 2010) 186-224.
- Fırat 1999 N. Fırat, *Perge Konut Alanı Keramiği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999).
- Fırat 2015 M. Fırat, “Seramik Çöplüğü Alanı Verileri Doğrultusunda Phokaia Kırmızı Astarlı Kapları”, içinde: E. Okan – C. Atilla (ed.), *Prof. Dr. Ömer Özyüğütlü’ne Armağan. Studies in Honour of Ömer Özyüğütlü* (İstanbul 2015) 163-180.
- Frier 2000 B. W. Frier, “Demography” *CAH XI*, 2000, 787-816.
- Fischer – Taxel 2014 M. Fischer – I. Taxel, “Yavneh-Yam in the Byzantine-Early Islamic Transition: The Archaeological Remains and Their Socio-Political Implications”, *IEJ* 64, 2014, 212-242.
- Fischer-Genz 2012 B. Fischer-Genz, “Roman Rule in the Near East”, içinde: D. T. Potts (ed.) *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East. Vol. II* (Hoboken 2012) 1021-1040.
- Fleitman – Mazar 2015 Y. H. Fleitman – E. Mazar, “The Late Roman and Byzantine Pottery from the 2012-2013 Excavations Seasons: Areas Upper A, B and C. Chapter Five”, içinde: E. Mazar (ed.), *The Ophel Excavations to the South of the Temple Mount 2009-2013. Final Reports Volume I* (Jerusalem 2015) 211-292.

- Foss 1995 C. Foss, "The Near Eastern Countryside in Late Antiquity: A Review Article", *JRA Suppl.Ser.* 14, 1995, 213-234.
- Frascone 2015 D. Frascone, "Échanges et Courants de Circulation Monétaire en Syrie du Nord" içinde: C. Abadie-Reynal – J. B. Yon (ed.), *Zeugma VI. La Syrie Romaine. Permanences et Transferts Culturels* (Lyon 2015) 19-54.
- Fulford 1984 M. G. Fulford, "The Red Slip Wares", içinde: M. G. Fulford – D. P. S. Peacock (ed.), *Excavations at Carthage: The British Mission Volume I,2* (Sheffield 1984) 48-115.
- Gerber 1996 C. Gerber, "Die Umgebung des Lidar Hoyuk von hellenistischer bis fruhislamischer Zeit. Interpretation der Ergebnisse einer Geländebegehung", içinde: K. Bartl – S. Hauser (ed.), *Continuity and Change in Northern Mesopotamia from the Hellenistic to the Early Islamic Period*, (Berlin 1996) 303–32.
- Ghalia ve diğ. 2005 T. Ghalia – M. Bonifay – C. Capelli, "L'atelier de Sidi-Zahruni: mise en évidence d'une production d'amphores de l'Antiquité Tardive sur le territoire de la cité de Neapolis (Nabeul, Tunisie)", içinde: J. M^a. G. Ì Esparraguera – J. B. Ì Garrigos – M. A. Cau Ontiveros (ed.), *LRCW 1* (BarIntSer 1340) (Oxford 2005) 495-508.
- Giudice ve diğ. 2010 F. Giudice – E. Giudice – G. Giudice, "Paphos, Garrison's Camp. XI^a Campagna (1998) (Fogli 1-3, Tavole I-VI)", içinde: *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 2010 (Cyprus 2010) 437-495.
- Glasgow 1986 L. K. Glasgow, "Legions in the East From Augustus to Trajan", içinde: P. Freeman – D. L. Kennedy (ed.), *The Defence of the Roman and Byzantine East proceedings of a colloquium held at the University of Sheffield in April 1986*. BAR Int. Ser. 297 (Oxford 1986) 411-429.
- Gomez ve diğ. 1996 B. Gomez – M. L. Rautman – H. Neff – M. D. Gloascock, "Clays used in the Manufacture of Cypriot Red Slip Pottery and Related Ceramics", *RDAC*, 1996, 69-82.
- Görkay 2012a K. Görkay, "Zeugma in Light of New Research", içinde: K. Konuk (ed.), *Stephanéphoros De L'Économie Antique À L'Asie Mineur: Hommages À Raymond Descat* (Bordeaux 2012) 275-300.
- Görkay 2012b K. Görkay, "Zeugma", içinde: O. Bingöl – A. Öztan – H. Taşkıran (ed.), *DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011) Anadolu/ Anatolia Ek Dizii III. 2. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı* (Ankara 2012) 523-550.
- Görkay 2015a K. Görkay, *Tarihin Hazinesi Zeugma* (İstanbul 2015).
- Görkay 2015b K. Görkay, *Belkis-Zeugma Mozaikleri* (Gaziantep 2015).

- Görkay 2017 K. Görkay, “Zeugma Lejyon Yerleşkesi Yeni Araştırmalar, Sonuçlar ve Ön Değerlendirmeler”, *Anadolu/Anatolia* 43, 2017, 147-178.
- Grainger 1990 J. D. Grainger, *The Cities of Seleucid Syria* (Oxford 1990).
- Greatrex – Lieu 2002 G. Greatrex – S. N. C. Lieu, *Roman Eastern Frontier and the Persian Wars. Part II. AD 363-630* (London-New York 2002).
- Gschwind – Hasan 2006 M. Gschwind – H. Hasan, “Die spätrömisch-frühislamische Zivilsiedlung Tall ar-Rum und die spätantike Besiedlung des Euphrattales zwischen Zenobia und Circesium”, *DaM* 15, 321-382.
- Gschwind 2006 M. Gschwind, “Roman pottery from Zeugma: continuity, change and the central Euphrates perspective”, içinde: R. Ergeç (ed.), *International Symposium on Zeugma: From Past to Future*, (Gaziantep 2006) 55–69.
- Gubel 1990 E. Gubel, “Area I”, içinde: A. Caubet – M. Yon (ed.), *Tell Kazel. Syria. Excavations of the Aub Museum 1985-1987 Preliminary Reports, Berytus*, Vol. XXXVIII, 1990, 23-54.
- Harper 1980 R. Harper, “Athis – Neocaesarea - Qasrin- Dibsî Faraj”, içinde: J. C. Margueron (ed.), *Le Moyen-Euphrate. Zone de contacts et d'échanges. Actes du colloque de Strasbourg 10–12 mars 1977* (Leiden 1980) 327–348.
- Hartmann ve diğ. 2003 M. Hartmann – M. Speidel – H. Güllüce – M. G. Drahor – G. Göktürkler, “Roman Military Installations at ‘At Meydanı’ Zeugma”, *AST* 21.II, 2003, 335-343.
- Hartmann ve diğ. 2004 M. Hartmann – M. Speidel – H. Güllüce – M. G. Drahor, “Roman Military Installations at ‘At Meydanı’/Zeugma, Report 2003”, *AST*, 22.I, 2004, 217-226.
- Hartmann – Speidel 2013 M. Hartman – M. A. Speidel, Military Installations at Zeugma: An Overview of the Swiss Archaeological Investigations”, içinde: W. Aylward (ed.), *Excavations at Zeugma, Conducted by Oxford University* (Vol. III) (California 2013) 381-392.
- Hawthorne 1997 J. W. J. Hawthorne, “Post Processual Economics: the role of African Red Slip Ware vessel volume in Mediterranean demography”, *TRAC* 96, 1997, 29-37.
- Hayes 1972 J. W. Hayes, *Late Roman Pottery* (London 1972).
- Hayes 1973 J. W. Hayes, “The Roman Deposits”, içinde: J. Boardman – J. Hayes (ed.), *Excavations at Tocra 1963-1965. The Archaic Deposits II and Later Deposits* (Oxford 1973) 107-120.
- Hayes 1976 J. W. Hayes, Pottery: Stratified Groups and Typology, içinde: J. H. Humphrey (ed.), *Excavations at Carthage 1975 Conducted by the University of Michigan* (Tunis 1976) 47-108.
- Hayes 1980 J. W. Hayes, *Supplement to Late Roman Pottery* (London 1980).

- Hayes 1985 J. W. Hayes, "Hellenistic to Byzantine Fine Wares and Derivatives in the Jerusalem Corpus", içinde: A. D. Tushingham (ed.), *Excavations in Jerusalem 1961-1967 Vol. I* (Toronto 1985).
- Hayes 1997 J. W. Hayes, *Handbook of Mediterranean Roman Pottery* (London 1997).
- Hayes 2008 J. W. Hayes, *Roman Pottery: Fine-Ware Imports. The Athenian Agora Vol. 32*, (Princeton, New Jersey 2008).
- Hodgson 1989 N. Hodgson, "The East as Part of the Wider Roman Imperial Frontier Policy", içinde: D. H. French – C. S. Lightfoot (ed.), *The Eastern frontier of the Roman Empire proceedings of a colloquium held at Ankara in September 1988*. Monograph (British Institute of Archaeology at Ankara) no. 11 (Oxford 1989) 177-189.
- Höpken ve diğ. 2008 C. Höpken – F. Schimmer – M. Sieler, "Ausgewählte Keramik aus dem Heiligtum des Iupiter Dolichenus und der Folgebesiedlung auf dem Dülük Baba Tepesi", *AMS* 60, 2008, 137-164.
- IGLS Inscriptions grecques et Latines de la Syrie, edd. L. Jalabert, P. Mouterde (Paris 1929).
- Iliffe 1942 J. H. Iliffe, "A Building Inscription from the Syrian Limes, A.D. 334", *QDAP* 10, 1942, 62-64.
- Isaac 1986 B. Isaac, "Reflections on the Roman Army in the East", içinde: P. Freeman – D. L. Kennedy (ed.), *The Defence of the Roman and Byzantine East proceedings of a colloquium held at the University of Sheffield in April 1986*. BAR Int. Ser. 297 (Oxford 1986) 383-395.
- Isaac 2000 B. Isaac, *The Limits of Empire. The Roman Army in the East* (Oxford 2000).
- Israel – Erickson-Gini 2013 Y. Israel – T. Erickson-Gini, "Remains from the Hellenistic through the Byzantine Periods at the 'Third Mile Estate', Ashqelon", *Atiqot* 74, 2013, 167-222.
- Israel ve diğ. 2013 Y. Israel – G. Seriy – O. Feder, "Remains of a Byzantine and Early Islamic Rural Settlement at the Be'er Sheva' North Train Station", *Atiqot* 73, 2013, 51-76 (İngilizce özet 138-140).
- Jackson 2007 M. P. C. Jackson, "Pottery from Level One", içinde: N. Postgate – D. Thomas (ed.), *Excavations at Kilise Tepe 1994- 98, From Bronze Age to Byzantine in western Cilicia, Vol 1- 2* (Cambridge 2007) 387-427.
- Jackson ve diğ. 2012 M. Jackson – M. Zelle – L. Vandeput – V. Köse, "Primary evidence for Late Roman D Ware production in southern Asia Minor: a challenge to 'Cypriot Red Slip Ware'", *AnatSt* 62, 2012, 89-114.
- Johnson 1988 B. L. Johnson, "The Pottery", içinde: G. W. Weinberg (ed.), *Excavations at Jalame* (Missouri 1988) 137-226.

- Johnson 2008 B. L. Johnson, *Ashkelon 2. Imported Pottery of the Roman and Late Roman Periods* (Harvard 2008).
- Jones 1950 F. F. Jones, “The Pottery”, içinde: H. Goldman (ed.), *Excavations at Gözülü Kule, Tarsus* (Princeton, New Jersey 1950).
- Jones 1971 A. H. M. Jones, *The Cities of The Eastern Roman Provinces* (Oxford 1971).
- Jones-Hall 2004 L. Jones-Hall, *Roman Berytus. Beirut in Late Antiquity* (London-New York 2004).
- Kantor 1958 H. J. Kantor, “The Pottery”, içinde: C. McEwan – L. S. Braidwood – H. Frankfort – H. G. Güterbock – R. C. Haines – H. J. Kantor – C. H. Kraeling (ed.), *Soundings at Tell Fakhariyah. The University of Chicago Oriental Institute Publications LXXIX* (Chicago 1957) 21–41.
- Kaptijn 2009 E. Kaptijn, *Life on the watershed. Reconstructing subsistence in a steppe region using archaeological survey: a diachronic perspective on habitation in the Jordan Valley* (Leiden 2009).
- Kenkel 2007 F. Kenkel, “The Cypriot Red Slip Ware and its derivatives from Pednelissos in Pisidia”, içinde: B. Böhlendorf-Arslan – A. O. Uysal – J. Witte-Orr (ed.), *Çanak: Late Antique and Medieval pottery and tiles in Medi terranean Archaeological Contexts, Byzas 7* (İstanbul 2007) 131-146.
- Kennedy – Bunbury 1998 D. L. Kennedy – J. Bunbury, “Geography and Environment”, içinde: D. Kennedy (ed.), *The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates: Rescue Works and Historical Studies, JRA Suppl. Ser. 27* (Portsmouth 1998) 19-30.
- Kennedy – Burgess 1998 D. L. Kennedy – R. Burgess, “Ancient Sources for Zeugma (Seleucia-Apameia)”, içinde: D. L. Kennedy (ed.), *The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates: Rescue Works and Historical Studies, JRA Suppl. Ser. 27* (Portsmouth 1998) 139-162.
- Kennedy 1996 D. Kennedy, “Syria” *CAH X*, 1996, 703–736.
- Kennedy 2006 D. Kennedy, “Demography, the Population of Syria and Census of Q. Aemilius Secundus”, *Levant* 38, 2006, 109-124.
- Kenrick 1981 P. Kenrick, “Fine wares of the Hellenistic and Roman periods”, içinde: J. Matthers (ed.), *The River Qoneiq, Northern Syria and its Catchment. Studies Arising from the Tell Rija’at Survey 1977–7*, (BarIntSer 98) (Oxford 1981) 459–471.
- Kenrick 1985 P. M. Kenrick, “The Fine Pottery”, içinde: *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice)*, Vol. III, Part 1, (Supplements to Libya Antiqua 5), (Tripoli 1985).
- Kenrick 2009 P. Kenrick, “On the silk: Imported and regional pottery at Zeugma”, içinde: M. Mundell Mango (ed.), *Byzantine Trade, 4th–12th centuries. The Archaeology of Local, Regional and International Exchange.*

- Papers of the 38th annual Spring Symposium of Byzantine Studies*, (Publications of the Society for the Promotion of Byzantine Studies 14) (Oxford 2009) 263–72.
- Kenrick 2013 P. M. Kenrick, “Pottery Other Than Transport Amphorae”, içinde: W. Aylward (ed.), *Excavations at Zeugma* (California 2013) 1-81.
- Khalaily – Avissar 2008 H. Khalaily – M. Avissar, “Khırbat ‘Adasa: A Farmstead Of The Umayyad And Mamluk Periods In Northern Jerusalem”, *Atiqot* 58, 2008, 91-122 (İngilizce özet 69-71).
- Kızılarşlanoğlu 2018 A. Kızılarşlanoğlu, “Dağlık Kilikia Liman ve Ticaret Kenti Elaıussa Sebaste Geç Roma Kırmızı Astarlı “D Grubu”na Ait Servis Kapları”, içinde: T. Kâhya – A. Özdzıbay – N. Ö. Tünen – M. Wilson (ed.), *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2015* (İstanbul 2018) 455-477.
- Konrad 1992 M. Konrad, “Flavische und spatantike Bebauung unter der Basilika B von Resafa-Sergiupolis”, *DAM* 6, 1992, 313–402.
- Kramer 2004 N. Kramer, *Gindaros. Geschichte und Archäologie einer Siedlung im nordwestlichen Syrien von hellenistischer bis in frühbyzantinische Zeit*, Internationale Archäologie 41 (Rahden/Westf 2004).
- Kramer 2012 N. Kramer, *Keramik und Kleinfunde aus Diokaisareia. Diokaisareia in Kilikien. Ergebnisse Des Surveys 2001-2006* (Berlin 2012).
- Küncü 2009 C. Küncü, *MS 3.-7. Yüzyıl Zeugma Pişirme Kapları* (Yayımlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara 2009).
- Lamboglia 1958 N. Lamboglia, “Nuove osservazioni sulla ‘terra sigillata chiara’”, *Riv. st.lig.* XXIV, 1958, 257-330.
- Lamboglia 1963 N. Lamboglia, “Nuove osservazioni sulla ‘terra sigillata chiara’”, *Riv. St.lig.* XXIX, 1963, 145-212.
- Lamboglia 1974 N. Lamboglia, “I Problemi Attuali della Terra Sigillata Chiara: Italia o Africa?”, içinde: *Antichità Altoadriatiche V. Aquileia e l’Africa*, EUT Edizioni Università di Trieste 28 aprile - 4 maggio 1973 (Trieste 1974) 119-131.
- Landgraf 1980 J. Landgraf, “La Céramique Byzantine”, içinde: J. Briend – J.B. Humbert (ed.), *Tell Keisan* (1971-1976). *Une cité phénicienne en Galilée* (Paris 1980) 51-100.
- Langtoz 1969 E. Langlotz, “Beobachtungen in Phokaia”, *AA* 84, 1969, 377-385.
- Lepper 1948 F. A. Lepper, *Trajan’s Parthian War* (London 1948).
- Lund 1993 J. Lund, “Pottery of the Classical, Hellenistic and Roman Periods”, içinde: L. W. Sorensen – D. W. Rupp (ed.), *The Land of the Paphian Aphrodite, Vol. 2. The Canadian Palaiaphos Survey Project Artifact and Ecofactual Studies. Studies in Mediterranean Archaeology Vol CIV.2* (Göteborg 1993) 79-180.

- Lund 1995 J. Lund, “A Fresh Look at the Roman and Late Roman Fine Wares from the Danish Excavations at Hama, Syria”, H. Meyza – Y. Mlynarczyk – J. Mlynarczyk (ed.), *Hellenistic and Roman pottery in the Eastern Mediterranean advances in scientific studies: acts of the II Nieborów Pottery Workshop, Nieborów, 18-20 December 1993* (Warsaw 1995), 135-161.
- Mackensen 1984 M. Mackensen, *Resafa I. Eine befestigte spätantike Anlage vor den Stadtmauern von Resafa. Ausgrabungen und spätantike Kleinfunde eines Surveys im Unland von Resafa Sergiopolis* (Mainz 1984).
- Mackensen 1993 M. Mackensen, *Die spätantiken sigillata- und Lampentöpfereien von el Mabrine (Nordtunesien): Studien zur nordafrikanischen Feinkeramik des 4. bis 7. Jahrhunderts* (Munchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 50) (Munich 1993).
- Mackensen 1998 M. Mackensen, “Centres of African Red Slip ware production in Tunisia from the late 5th to the 7th century”, içinde: L. Sagui (ed.), *Ceramica in Italia: VI–VII secolo. Atti del Convegno in onore di John W. Hayes, Roma, 11–13 maggio 1995* (Florence 1998) 23–39.
- Mackensen 2006 M. Mackensen, “The Study of 3rd century African red slip ware based on the evidence from Tunisia”, içinde: D. Malfitana – J. Poblome – J. Lund (ed.), *Old Pottery in a New Century. Innovating Perspectives on Roman Pottery Studies* (Catania 2006) 105-124.
- Mackensen 2009 M. Mackensen, “Technology and organisation of ARS ware production-centres in Tunisia”, içinde: J. H. Humphrey (ed.), *Studies on Roman Pottery of the Provinces of Africa Proconsularis and Byzacena (Tunisia)*, *JRA Suppl. Ser.* 76 (Portsmouth, Rhode Island 2009) 17-44.
- Mackensen – Schneider 2002 M. Mackensen – G. Schneider, “Production centres of African Red Slip ware (3rd–7th c.) in northern and central Tunisia: archaeological provenance and reference groups based on chemical analysis”, *JRA* 15, 2002, 121–58.
- Mackensen – Schneider 2006 M. Mackensen – G. Schneider, “Production centres of African Red Slip ware (2nd- 3rd c.) in northern and central Tunisia: archaeological provenance and reference groups based on chemical analysis”, *JRA* 19, 2006, 163–190.
- Magen – Baruch 1997 Y. Magen – Y. Baruch, “Khirbet Abu Rish (Beit ‘Anun)”, *LA* 47, 1997, 339-358.
- Magness 1992 J. Magness, “Late Roman and Byzantine Pottery: Preliminary Report, 1990”, içinde: R. L. Vann (ed.), *Caesarea Papers, vol 1, Straton’s Tower, Herod’s Harbor, and Roman and Byzantine Caesarea*, *JRA Sup* 5. (Ann Arbor 1992) 129-153.
- Magness 1994 J. Magness, “The Pottery from Area V/4 at Caesarea”, *ASOR* 52, 1994, 133-145.

- Martz 2010 A.-S. Martz, “La brittle ware, une vaisselle multiculturelle. L'exemple de Zeugma”, içinde: M. Dalla Riva – H. Di Giuseppe (ed.), *Meetings between Cultures in the Ancient Mediterranean. Proceedings of the 17th International Congress of Classical Archaeology, Rome 22-26 sept. 2008, Bollettino di Archeologia* on line I 2010/ Volume speciale / B7 / 7, 6-14.
- Matthers 1978 J. Matters, “Tell Rifa'at 1977: Preliminary Report of an Archaeological Survey”, *Iraq* 40.2, 1978, 119-162.
- Matthews 1984 J. F. Matthews, “The tax law of Palmyra: evidence for economic history in a city of the Roman East”, *JRS* 74, 1984, 157-180.
- Mayet – Picon 1986 F. Mayet – M. Picon, “Une sigillée phocéenne tardive (Late Roman C ware) et sa diffusion en Occident”, *Figlina* 7, 1986, 129-142.
- Meyza 2002 H. Meyza, “Cypriot Sigillata and its hypothetical predecessors”, içinde: F. Blondé – P. Ballet – J.F. Salles (ed.), *Céramiques hellénistiques et romaines. Productions et diffusion en Méditerranée orientale (Chypre, Egypte et cote syro-palestinienne)* (Paris 2002) 23-32.
- Meyza 2007 H. Meyza, *Nea Paphos V, Cypriot Red Slip Ware: studies on a Late Roman Levantine fine ware* (Warsaw 2007).
- Miller 1916 K. Miller, *Itineraria Romana Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana* (Stuttgart, 1916).
- Mills – Reynolds 2014 P. J. E. Mills – P. Reynolds, “Amphorae and Specialized Coarsewares of Ras al Bassit Syria: Local Products and Exports”, içinde: N. Poulou-Papadimitriou – E. Nodarou – V. Kilikoglou (ed.), *LRCW 4 BAR Int. Ser. 2616(I)* (Oxford, 2014) 113-142.
- Mitchell 2015 S. Mitchell, *Roma İmparatorluğu'nda Resmi Taşımacılık Hizmetleri Hatice Palaz Erdemir (çev.)* (İstanbul 2015).
- Mitford 1980 T. B. Mitford, “Cappadocia and Armenia Minor: the Historical Setting of the Limes”, *Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt II*, 7.II, 1980, 1169-1228.
- Mlynarczyk 2002 J. Mlynarczyk, “Pottery Report içinde: A. Segal – J. Mlynarczyk – M. Burdajewicz – M. Schuler – M. Eisenberg (ed.), *Hippos (Sussita). Third Season of Excavations* (Haifa 2002) 2-16.
- Mlynarczyk 2003 J. Mlynarczyk, “Pottery Report,” içinde: A. Segal – J. Mlynarczyk – M. Burdajewicz – M. Schuler – M. Eisenberg (ed.), *Hippos (Sussita). Fourth Sseason of Excavations* (Haifa 2003) 50-88.
- Mlynarczyk 2004 J. Mlynarczyk, “Pottery Report,” içinde: A. Segal – J. Mlynarczyk – M. Burdajewicz – M. Schuler – M. Eisenberg (ed.), *Hippos (Sussita). Fifth Sseason of Excavations* (Haifa 2005) 140-163.
- Mlynarczyk 2005 J. Mlynarczyk, “Pottery Report,” içinde: A. Segal – J. Mlynarczyk – M. Burdajewicz – M. Schuler – M. Eisenberg (ed.), *Hippos (Sussita). Sixth Sseason of Excavations* (Haifa 2005) 113-152.

- Mlynarczyk 2006 J. Mlynarczyk, “Pottery Report,” içinde: A. Segal – J. Mlynarczyk – M. Burdajewicz – M. Schuler – M. Eisenberg (ed.), *Hippos (Sussita). Seventh Season of Excavations* (Haifa 2006) 91-126.
- Mlynarczyk 2007 J. Mlynarczyk, “Pottery Report,” içinde: A. Segal – J. Mlynarczyk – M. Burdajewicz – M. Schuler – M. Eisenberg (ed.), *Hippos (Sussita). Eighth Season of Excavations* (Haifa 2007) 105-154.
- Mlynarczyk 2008 J. Mlynarczyk, “Pottery Report,” içinde: A. Segal – J. Mlynarczyk – M. Burdajewicz – M. Schuler – M. Eisenberg (ed.), *Hippos (Sussita). Ninth Season of Excavations* (Haifa 2008) 59-109.
- Mlynarczyk 2014 J. Mlynarczyk, “LRC (Phoccean) ware Pottery in the urban context of Hippos-Susita”, içinde: H. Meyza (ed.), *Late Hellenistic to Mediaeval Fine Wares of the Aegean Coast of Anatolia Their Production, Imitation and Use* (Varsovie 2014) 193-200.
- Mundell-Mango 2002 M. Mundell Mango, “Excavations and Survey at Androna, Syria: The Oxford Team 1999”, *DOP* 56, 2002, 307-315.
- Munoz ve diğ. 2005 A. J. M. Munoz – J. V. Sanchez – S. G. Lorca – S. F. R. Asensio, “Conjuntos Ceramicos Tardios de las Excavaciones en el Teatro Romano de Cartagena”, içinde: J. Ma. G. I Esparraguera – J. B. I Garrigos – M. A. Cau Ontiveros (ed.), *LRCW 1: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean* (BarIntSer 1340) (Oxford 2005) 1-36.
- Murat 2019 D. C. Murat, *Roma İmparatorluk Dönemi’nde Syria Eyaleti’nde Üretilen “Brittle Ware” Pişirme Kaplarının Tipoloji, Kronoloji ve Petrografisinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara 2019).
- Oren-Paskal 2008 M. Oren-Paskal, “Excavation in Bat Galim: The Pottery”, içinde: M. Ertzy – S. Yanklevitz – G. Tsioni (ed.), *Contract Archaeology Reports III. Reports and Studies of the Recenati Institute for Maritime Studies Excavations* (Haifa 2008) 32-53.
- Orssaud – Sodini 2003 D. Orssaud – J.-P. Sodini, “Le “Brittle Ware” Dans le Masif Calcaire”, içinde: Ch. Bakirtzis (ed.), *VIIe Congrès International sur la Médiévale en Méditerranée. Thessaloniki, 11-16 Octobre 1999* (Athènes 2003) 491-504.
- Orssaud 1980 D. Orssaud, “La céramique”, içinde: J.-P. Sodini – G. Tate – B. Bavant – D. Orssaud – J.-L. Biscop (eds.), *Débès (Syrie du Nord), Campagnes I-III (1976-1978): Recherches sur l’habitat rural*, *Syria* 57, 1980, 234-266.
- Philostratus Philostratus, *The Life of Apollonius of Tyana*, Frederick Cornwallis Conybeare (çev.) (London 1912).

- Pieri 2005 D. Pieri, “Nouvelles productions d’amphores de Syrie du Nord aux époques byzantine et omeyyade”, *Mélanges Jean-Pierre Sodini, Travaux et Mémoires* 15, Paris, 583-596.
- Plinius Plinius-Pliny the Elder, *Natural History*, William Henry Samuel Jones et al. (çev.) (London 1938-1962).
- Poblome – Fırat 2011 J. Poblome – N. Fırat, “Late Roman D. A matter of open(ing) or closed horizons?”, içinde: M. Angel Cau – P. Reynolds – M. Bonifay (ed.), *LRFW1. Solving Problems of Typology and Chronology. A Review of the Evidence, Debate and New contexts*, (Roman and Late Antique Mediterranean Pottery 1) (Oxford 2011) 49–56.
- Poblome 1999 J. Poblome, *Sagalassos Red Slip Ware – Typology and Cronology. Studies in Eastern Mediterranean Archaeology* (Belgium 1999).
- Poblome ve diğ 2001 J. Poblome – P. Degryse – D. Cottica – N. Fırat, “A new early Byzantine production centre in western Asia Minor. A petrographical and geochemical study of red slip ware from Hierapolis, Perge and Sagalassos”, *RCRFActa* 37, 2001, 119–126.
- Pollard 1996 N. Pollard, “The Roman Army as ‘total institution’ in the Near East? Dura Eurupos as a Case Study”, *The Roman Army in the East: JRA Suppl.* 18, 1996, 211-227.
- Pollard 2000 N. Pollard, *Soldiers, Cities, and Civilians in Roman Syria* (Michigan 2000).
- Porat 2008 L. Porat, “A Site From The Iron Age Until The Early Islamic Period Near Tamra In The Lower Galilee”, *Atiqot* 58, 2008, 47-56.
- Procopius Procopius, *On Buildings*, Henry Bronson Dewing (çev.), Vol. VII, Loeb Classical Library (Harvard 1940).
- Rapuno 2017 Y. Rapuno, “Horbat Ganim: The Pottery”, *Hadashot Arkeologiyot, Excavations and Surveys in Israel* 129, 1-25.
- Rautman – McClellan 1987 M. L. Rautman – M. C. McClellan, “Cyprus at the End of Antiquity: Investigations at Kalavassos-Kopetra”, *Muse* 21, 1987, 45-54.
- Rautman ve diğ. 1993 M. L. Rautman – B. Gomez – H. Neff – M. D. Glascock, “Neutron Activation Analysis of Late Roman Ceramics from Kalavassos-Kopetra and the Environs of the Vasilikos Valley”, *RDAC*, 1993 233-265.
- Reynolds – Waksman 2007 P. Reynolds – Y. Waksman, “Beirut Cooking Wares, 2nd to 7th Centuries: Local Forms and North Palestinian Imports”, *Berytus* 50, 2007, 59-81.
- Reynolds 2010 P. Reynolds, “Trade networks of the East, 3rd to 7th centuries: the view from Beirut (Lebanon) and Butrint (Albania)(Fine Wares, Amphorae and Kitchen Wares)”, içinde: S. Menchelli –

- S. Santoro – M. Pasquinucci – G. Guiducci (eds.), *LRCW 3. BAR Int. Ser. 2185(I)* (Oxford 2010) 89-114.
- Reynolds 2011a P. Reynolds, “A note on the development of Cypriot Late Roman D forms 2 and 9”, içinde: M. A. Cau – P. Reynolds – M. Bonifay (ed.), *LRFW 1: Solving Problems of Typology and Chronology* (Oxford 2011) 57-65.
- Reynolds 2011b P. Reynolds, “Fine Wares from Beiurut contexts, c. 450 to the early 7th century”, içinde: M. A. Cau – P. Reynolds – M. Bonifay (ed.), *LRFW 1: Solving Problems of Typology and Chronology* (Oxford 2011) 207-230.
- Reynolds 2013 P. Reynolds, “Transport Amphorae of the First to Seventh Centuries: Early Roman to Byzantine Periods”, içinde: W. Aylward (ed.), *Excavations at Zeugma. Vol II* (California, 2013) 93-161.
- Reynolds 2016 P. Reynolds, “From Vandal Africa to Arab Ifrīqiya. Tracing Ceramic and Economic Trends through the Fifth to the Eleventh Centuries”, içinde: S. T. Stevens – J. P. Conant (eds.) *North Africa Under Byzantium and Early Islam* (Washington 2016) 129- 171.
- Rhoads 2011 J. H. Rhoads, “Josephus Misdated the Census of Quirinius”, *JETS* 54.1, 2011, 65-87.
- Riley 1975 J. A. Riley, “The Pottery from the First Sessions of Excavation in the Caesarea Hippodrome”, *BASOR* 218, 25-63.
- Riley 1981 J. A. Riley, *The Pottery from the Cistern 1977.1, 1977.2 and 1977.3. Excavations at Carthage 1977* (Michigan 1977).
- Rossiter – Freed 1991 J. J. Rossiter – J. Freed, “Canadian-Turkish Excavations at Domuztepe, Cilicia(1989)”, *Echos du Monde Classique Views* XXXV.10, 1991, 145-174.
- Rostovtzeff ve diğ. 1944 M. I. Rostovtzeff – P. V. C. Baur – N. P. Toll – A. R. Bellinger – F. E. Brown – C. B. Welles, *The Excavations at Dura Europos Conducted by Yale University and the French Academy of Inscriptions and Letters. Preliminary Report on the Ninth Season of Work, 1935-1936. Part 1, the Agora and Bazaar* (New Haven 1944).
- Rousset 1999 M.-O. Rousset, “Le matériel céramique de Burdj Baqirha. Rapport de mission, 1999” <http://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00359926> (Sayfa ulaşım tarihi: 15.04.2020).
- Rousset 2012 M.-O. Rousset (ed.), “La céramique”, içinde: *Al-Hadir. Étude archéologique d'un hameau de Qinnasrin (Syrie du Nord, viie-xiie siècles)*, TMO 59 (Lyon, 2012) 73-118.
- Sa’id 2013 K. Sa’id, “A Settlement from the Roman–Mamluk Periods at Horbat at Yagur”, *Atiqot* 73, 2013, 77-90 (İngilizce özet 141).
- Sabbagh – Ayash 2008 R. Sabbagh – F. Ayash, “Le Matériel Archéologique”, içinde: R. Sabbagh – F. Ayash – J. Balty – F. Briquel Chatonnet – A. Desreumaux (ed.), *Le martyrium Saint-Jean dans la moyenne vallée de*

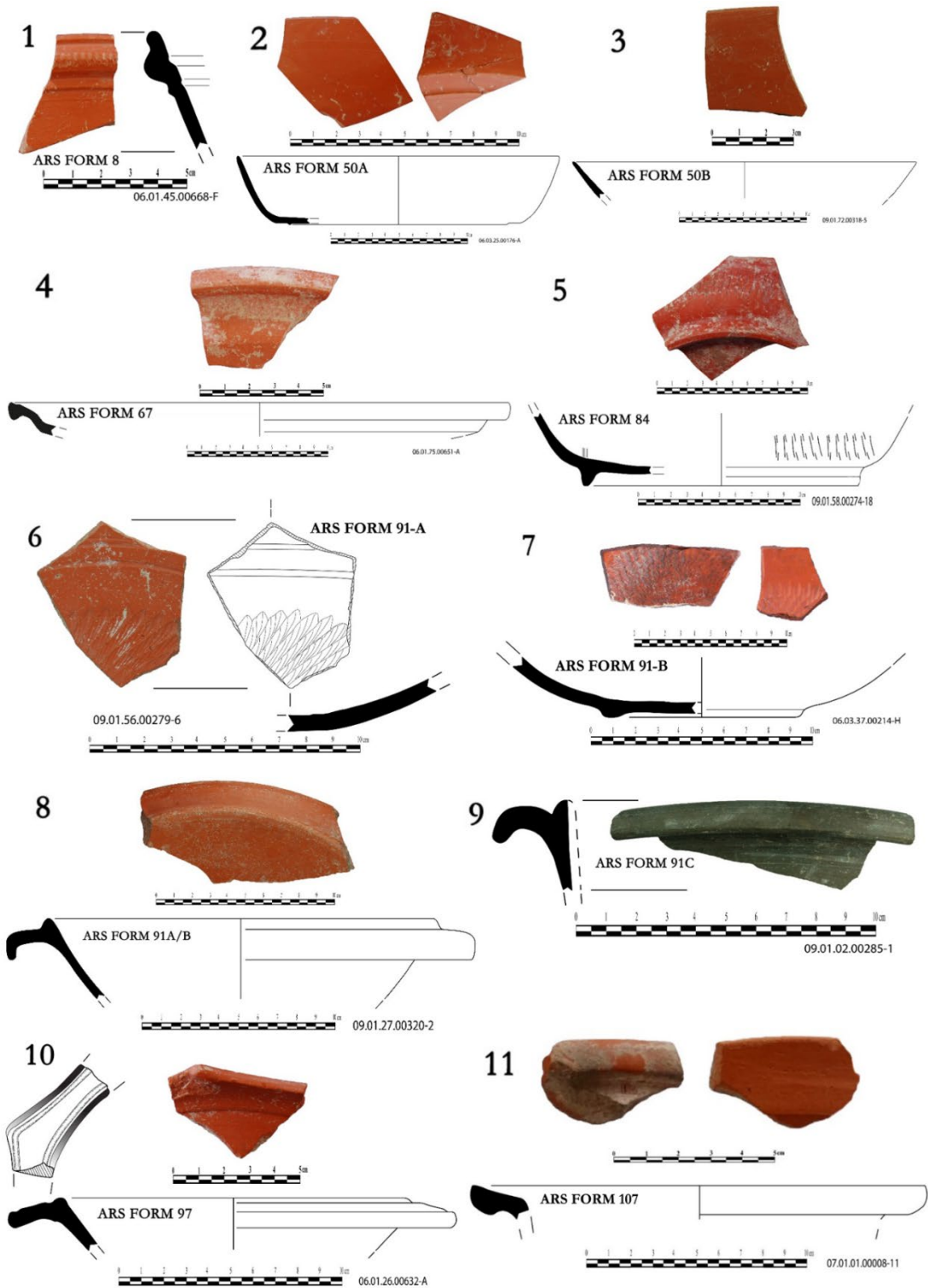
- l'Euphrate; fouilles de la Direction Générale des Antiquités à Nabgha au nord-est de Jarablus. Documents d'archéologie syrienne XIII* (Damas 2009) 9-10.
- Scarre 1995 C. Scarre, *Chronicle of the Roman Emperors: The Reign-By-Reign Record of the Rulers of Imperial Rome* (London 1995).
- Schneider ve diğ. 2007 G. Schneider – A. Vokaer – K. Bartl – M. Daszkiewicz, “Some new results of archaeometric analysis of brittle wares”, içinde: M. Bonifay – J.-C. Tréglià (eds.), *LRCW 2 BAR Int. Ser. 1662* (Oxford, 2007) 715-729.
- Schrunk 1986 I. D. Schrunk, *Late Roman Red Slipped Wares from Diocletian's Palace at Split* (Michigan 1986)
- Schwartz ve diğ. 2000 G. Schneider – H. Curvers – F. Gerritsen – J. A. MacCormack – N. Miller – J. A. Weber, “Excavation and Survey in the Jabbul Plain, Western Syria: The Umm el-Marra Project 1996-1997”, *AJA* 104.3, 2000, 419-462.
- Schoff 1914 W.H. Schoff, *Parthian Stations by Isidore of Charax* (Chicago 1914).
- Smithline 2008 H. Smithline, “Results Of Three Small Excavations In Nahf, Upper Galilee”, *Atiqot* 59, 2008, 87-101.
- Sodini ve diğ. 1980 J.-P. Sodini – G. Tate – B. Bavant – S. Bavant, “Première Partie. Étude Archéologique des Batiments 101 a 108”, içinde: J.-P. Sodini – G. Tate – B. Bavant – D. Orssaud – J.-L. Biscop (eds.), *Débès (Syrie du Nord), Campagnes I-III (1976-1978): Recherches sur l'habitat rural*, *Syria* 57, 1980, 11-180.
- Sodini 1990 J. P. Sodini, “Villes et campagnes en Syrie du nord: échanges et diffusion des produits d'après les témoignages archeologiques”, içinde: E. Aerts – J. Andreau (eds.) *Models of Regional Economies in Antiquity and the Middle Ages to the 11th Century. Proceedings of Tenth International Economy Congress* (Leuven 1990) 72–83.
- Speidel 2009 M. A. Speidel, “Early Roman Rule in Commagene”, içinde: M. A. Speidel (ed.), *Heer und Herrschaft im Römischen Reich Der Hoben Kaiserzeit* (Stuttgart 2009) 563-580.
- Speidel 2012 M. A. Speidel, “Legio III Augusta in the East: Evidence from Zeugma on the Euphrates”, içinde: B. Cabouret – A. Gros Lambert – C. Wolff (ed.), *Visions De L'Occident Romain: Hommages À Yann Le Bohec*, (Paris 2012) 603-619.
- Strabon Strabon, *Geographia*, Horace Leonard Jones (çev.), Vol. VII, Loeb Classical Library (Harvard 1932).
- Strube 2003 C. Strube, “Androna/al Andarin. Vorbericht über die Grabungskampagnen in den Jahren 1997-2001”, *AA*, 2003/1, 25-115.
- Taha 1991 A. Taha, “Prospection du site romain tardif de Juwal (cuvette d'El Kowm, Syrie)”, *Cahiers de l'Euphrate* 5-6, 1991, 61-78.

- Tate 1992 G. Tate, *Les campagnes de Syrie du Nord du IIe au VIIe siècle. Un exemple d'expansion démographique à la fin de l'Antiquité* (Paris 1992).
- Taxel 2009 I. Taxel, "Pottery", içinde: Z. Herzog – M. Fischer (ed.), *Khirbet Es-Suyyagh. A Byzantine Monastery in the Judean Shephelah. Salvage Excavation Report, no.6* (Tel Aviv 2009) 84-144.
- Taylor – Megaw 1981 J. Du P. Taylor – A. H. S. Megaw, "Excavations at Ayios Philon, the ancient Carpasia. Part II. The Early Christian buildings (Plates XXXVII-XLIV)", *RDAC*, 1981, 209-250.
- Tekocak 2006 M. Tekocak, *Kelenderis Roma Çağı Seramiği* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2006).
- Tekocak 2007 M. Tekocak, "Kelenderis Aşağı Şehir Sondajında Bulunan Kıbrıs Kırmızı Astarlı (Geç Roma D) Kapları", *İDOL* 33, 2007, 18-27.
- Tekocak 2009 M. Tekocak, "African and Cypriot Red Slip Wares from Kelenderis", içinde: H. Öniz (ed.), *12th. Symposium on Mediterranean Archaeology, March 5-8 2008, Famagusta, North Cyprus* (Oxford 2009) 75-82.
- Tekocak 2013 M. Tekocak, "Late Roman C (Phocean Red Slip) Ware from the lower city sondage in Kelenderis", içinde: Y. Morozova – H. Öniz (ed.), *SOMA 2010: Proceedings of 14th Symposium on Mediterranean Archaeology, Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev, Ukraine, 23-25 April 2010* BARIntSer 2555 (Oxford 2013) 161-169.
- Tobin 2004 J. Tobin, *Black Cilicia. A Study of the Plain of Issus during the Roman and Late Roman Periods* (BarIntSer 1275, Oxford 2004).
- Tobin 2013 J. Tobin, "The Houses: Domestic Architecture, Dated Deposits, and Finds in Context", içinde: W. Aylward (ed.), *Excavations at Zeugma, Conducted by Oxford University* (Vol. I) (California 2013) 71-118.
- Tomber 1999 R. Tomber, "Pottery from sediments of the Inner Harbour (areaI14)", içinde: K. G. Holum – A. Raban – J. Patrich (ed.), *Caesarea Papers 2. Herod's Temple, The Provincial Governor's Praetorium and Granaries, The Later Harbour, A Gold Coin Hoard, And Other Studies* (Portsmouth, Rhode Island 1999) 296-322.
- Torge – Ad 2012 H. Torge – U. Ad, "Late Byzantine Buildings on the Eastern Fringes of Tel Shiqmona", *Atiqot* 72, 2012, 99-129 (İngilizce özet 93-94).
- Touma 1989 M. Touma, "La céramique probyzantine d'Amathonte: remarques sur le matériel en 1988", *BCH* 113, 1989, 871- 875.

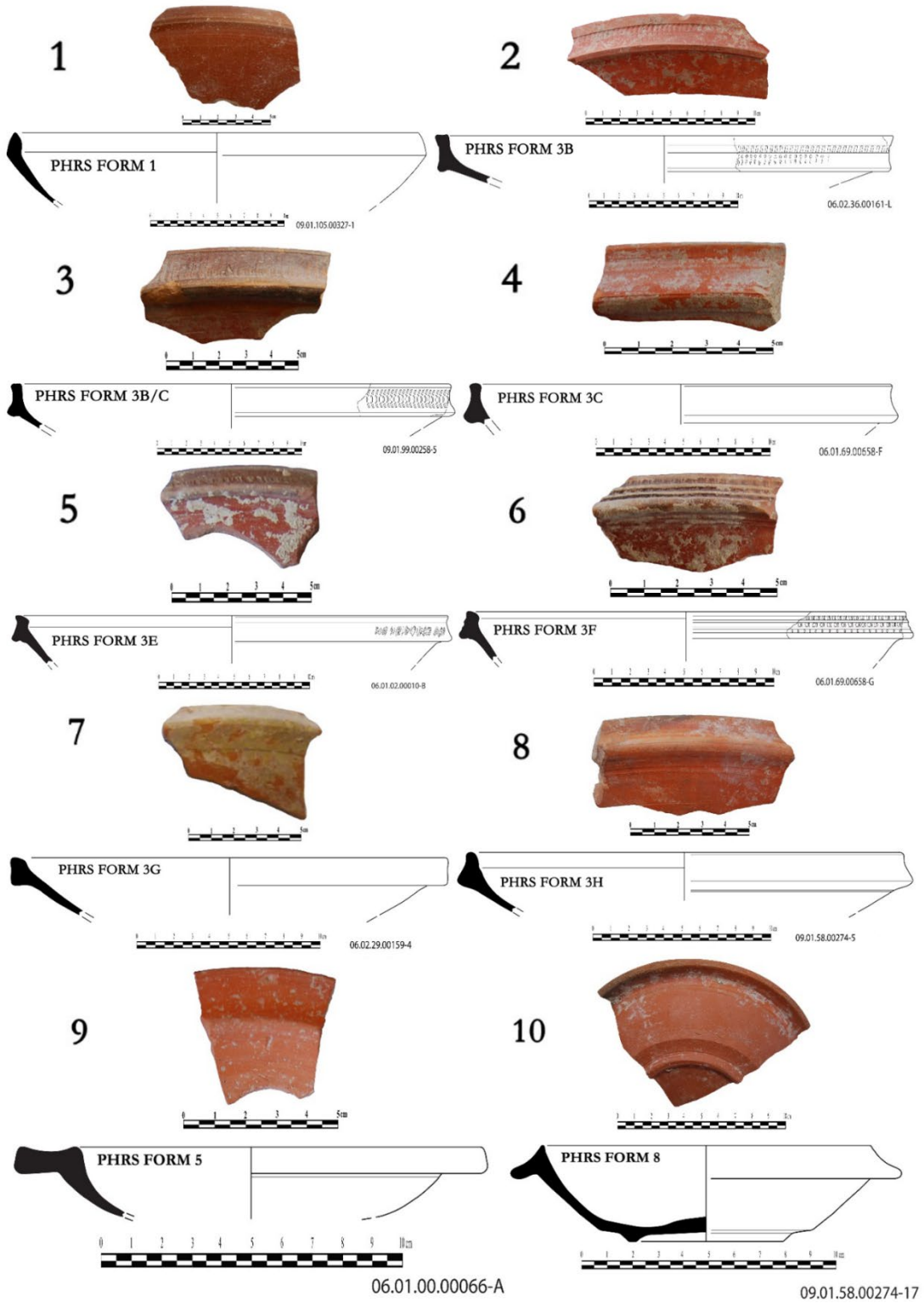
- Toumpan 2015 F. Toumpan, *Zeugma Kazı Sikkeleri: 2005-2012* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015).
- Trousset 2002 P. Trousset, “Le tarif de Zarai: essai sur les circuits commerciaux dans la zone présaharienne”, *Antiquités africaines* 38-39, 2002, 355-373.
- Uğuz 2015 G. Uğuz, *Phokaia'nın Kuzeyinde Geç Roma Dönemi Bir Terra Sigillata Atölyesi* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İzmir 2015).
- Ustinova – Nahshoni 1994 Y. Ustinova – P. Nahshoni, “Salvage Excavation in Ramat Nof Be'er Sheva”, *Atiqot* 25, 157-177.
- Van Den Brink ve diğ. 2013 E. C. M. Van Den Brink – O. Rutgaizer – Y. Gorin-Rosen – L. K. Horwitz – N. Liphshitz – H. K. Mienis, “Two Roman-Byzantine Subsurface Features at Horbat Qastra (Castra), at the Foot of Mount Carmel”, *Atiqot* 75, 2013, 71-127.
- Vandeput 2009 L. Vandeput, “Late Antiquity in the Taurus Mountains Remains in Pednelissos and its Territory”, *CollAn* VIII, 2009, 1-22.
- Vandeput – Köse 2010 L. Vandeput – V. Köse, “Pisidia Survey Project: Research in the territorium of Pednelissos”, *AST* 27.2, 2010, 179-194.
- Vandeput – Köse 2013 L. Vandeput – V. Köse, “Survey in the Taurus Mountain: Methodologies of the Pisidia Survey Project”, içinde: L. Lavan – M. Mulryan (ed.), *Field Method's and Post-Excavation Techniques in Late Antique Archaeology* (Lieden-Boston 2013) 205-248.
- Vandeput ve diğ 2011 L. Vandeput – V. Köse – M. Jackson, “Pisidia Survey Project 2011: Research in the Territory of Pednelissos”, *AST* 28.3, 2011, 75-90.
- Vela – Pieri 2013 N. Haidar Vela – D. Pieri, “Faciès céramiques de la Syrie du Nord protobyzantine”, içinde: G. Charpentier – V. Puech (eds.), *Villes et campagnes aux rives de la Méditerranée ancienne Hommages à Georges Tate. Suppl. 12* (Lyon, 2013) 111-147.
- Vitto 2008a F. Vitto, “A Byzantine Church at Qiryat Ata”, *Atiqot* 60, 2008, 165-176.
- Vitto 2008b F. Vitto, “A Jewish Mausoleum of the Roman Period at Qiryat Shemu'el, Tiberias”, *Atiqot* 58, 2008, 7-29.
- Viviers – Vokaer 2007 D. Viviers – A. Vokaer, “Travaux de la mission archéologique belge à Apamée de Syrie XL campagne (2006)”, *Revue belge de philologie et histoire* 85, 2007, 125-156.
- Vokaer 2007 A. Vokaer, “La Brittle Ware byzantine et omeyyade en Syrie du Nord”, içinde: M. Bonifay – J.-C. Trégliat (eds.), *LRCW* 2. BAR Int. Ser. 1662 (Oxford 2007) 701-714.

- Vokaer 2010a A. Vokaer, “Cooking Wares In Ancient Syria (First To 10th Centuries AD): Reconstructing The Production Contexts From The Consumption Sites”, *Archaeometry* 52, 4, 2010, 605-627.
- Vokaer 2010b A. Vokaer, “Cooking in a Perfect Pot. Shape, Fabrics and Function of Cooking Ware in Late Antique Syria”, içinde: S. Menehelli – S. Santoro – M. Pasquinucci – G. Guiducci (eds.), *LRCW* 3. BAR Int. Ser. 2185(I) (Oxford 2010) 115-129.
- Vokaer 2010c A. Vokaer, “Byzantine cooking ware imports in Syria: the “Workshop X””, *Berytus* 53-54, 2010-2011, 213-232.
- Vokaer 2013a A. Vokaer, “Pottery Production and Exchange in Late Antique Syria (Fourth-Eighth Century A.D.). A Study of Some Imported and Local Wares”, içinde: L. Lavan (ed.), *Local Economies? Production and Exchange of Inland Regions in Late Antiquity* (Late Antique Archaeology 10 – 2013) (Leiden, Boston 2013) 567-606.
- Vokaer 2013b A. Vokaer, “Continuity and Change in Ceramic Production and Exchange in Syria, Between the End of the Byzantine and the Beginning of the Early Islamic Periods (6th-9th Century CE)”, içinde: A. Kralidis – A. Gkoutzioukostas (eds.), *Praktika tou Diethnous Symposiou Byzantio kai Arabikos Kosmos: Synantisi Politismon, Proceedings of the International Symposium Byzantium and the Arab World: Encounter of Civilizations* (Thessaloniki 2013) 483-510.
- Vokaer 2014 A. Vokaer, A 3rd to 4th century AD pottery assemblage from Apamea and some further considerations on pottery production and distribution in Roman Syria, içinde: B. Fischer-Genz – Y. Gerber – H. Hamel (ed.), *Roman Pottery in the Near East. Local Production and Regional Trade* (Oxford 2014) 37-51.
- Vranic 2012 V. Vranic, *The Christology of Theodoret of Cyrillus: The Question of Its Development* (Marquette University Yayınlanmamış Doktora Tezi, Milwaukee, 2012).
- Waagé 1933 F. O. Waagé, “Excavations in the Athenian Agora. The Roman And Byzantine Pottery”, *Hesperia* 2, 1933, 279-328.
- Waagé 1948 F. O. Waagé, *Antioch on-the-Orontes 4,1 Ceramics and Islamic coins 4,1 Ceramics and Islamic coins* (Princeton, 1948).
- Wagner 1976 J. Wagner, *Selenkeia am Euphrat/ Zeugma* (Wiesbaden 1976).
- Wannagat 2005 D. Wannagat, *Neue Forschungen in Uzuncaburç 2001-2004. Das Zeus-Olbios-Heiligtum und die Stadt Diokaisareia*, AA 2005/1, 117-165.
- Weksler-Bdolah 2006 S. Weksler-Bdolah, “The Old City Wall of Jerusalem: The Northwestern Corner”, *Atiqot* 54, 2006, 95-119 (İngilizce özet 163-164).
- Weksler-Bdolah 2012 S. Weksler-Bdolah, “Horbat ‘Illin (Upper): Rock-Cut Installations from the Late Hellenistic and Early Roman Periods, and

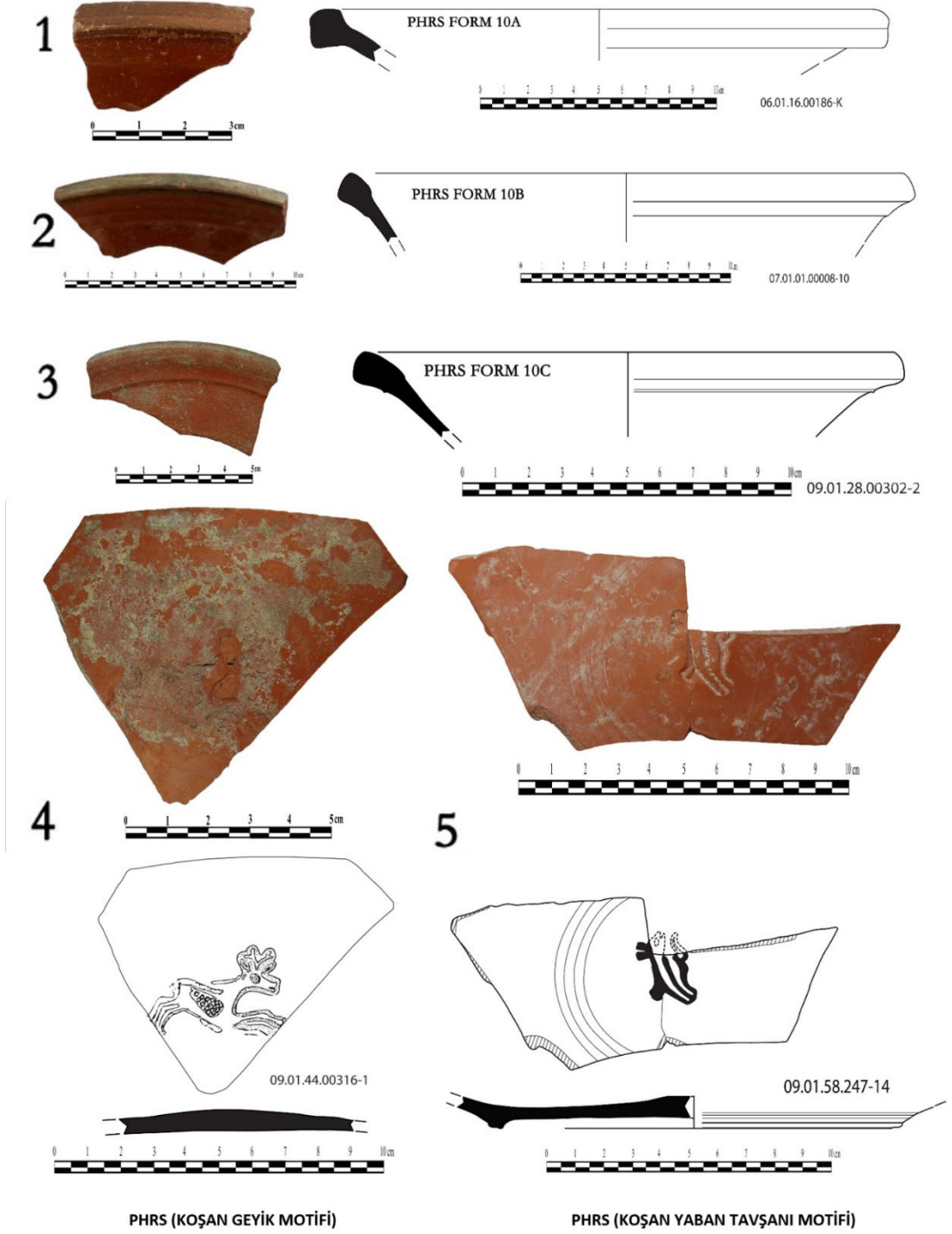
- Remains of a Settlement from the Byzantine and Early Islamic Periods”, *Atiqot* 71, 13-75 (İngilizce özet 112-116).
- Wilkinson 1990 T. J. Wilkinson, *Town and Country in Southeastern Anatolia. Vol I: Settlement and Land Use at Kurban Höyük and Other Sites in the Lower Karababa Basin* (Chicago 1990).
- Williams 1985 C. Williams, “The Pottery and Glass at Alahan”, içinde: M. Gough (ed.), *Alahan an Early Christian Monastery in Southern Turkey* (Toronto 1985) 35-61.
- Williams 1989 C. Williams, *Anemurium. The Roman and Early Byzantine Pottery* (Wetteren 1989).
- Young 2001 G. K. Young, *Rome's Eastern Trade. International commerce and imperial policy, 31 BC – AD 305* (London-New York, 2001).
- Zingboym ve diğ. 2018 O. Zingboym – A. Amitai – D. Avshalom-Gorni, “Remains from the Roman until the Crusader Periods in Tiberias, Aviv Hotel”, *Atiqot* 92, 2018, 63-88 (İngilizce özet 231-233).
- Zoroğlu 2005 L. Zoroğlu, “Roman Fine Wares in Cilicia: An Overview”, *RCRFActa* 39, Abingdon 2005, 243-248.

Resim 1

Resim 2

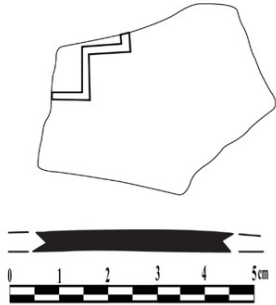
Resim 3

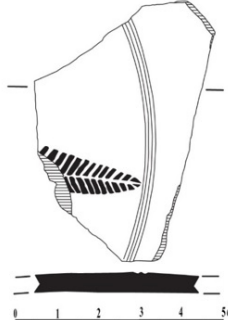
PHRS (HAÇ MOTİFİ)

PHRS (PALMİYE DALI MOTİFİ)

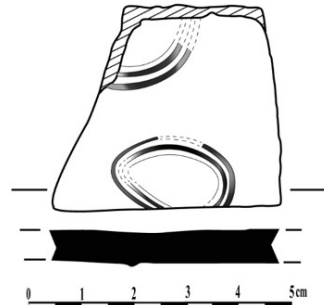
PHRS (DAMLA MOTİFİ)

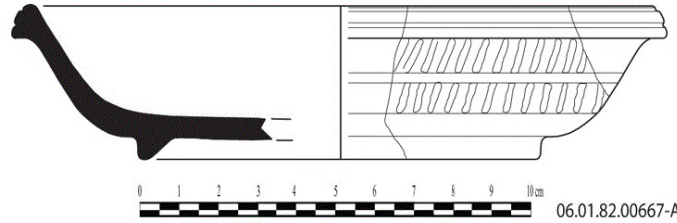
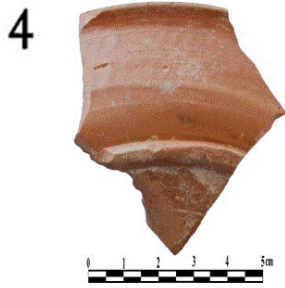
09.01.34.00301-2

06.02.36.00161-N

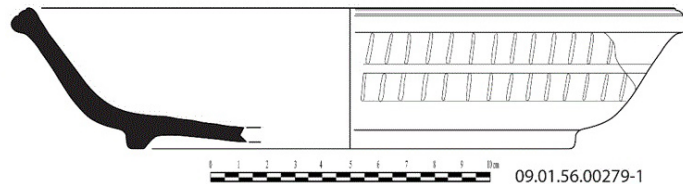

09.01.58.00274-20

06.01.82.00667-A

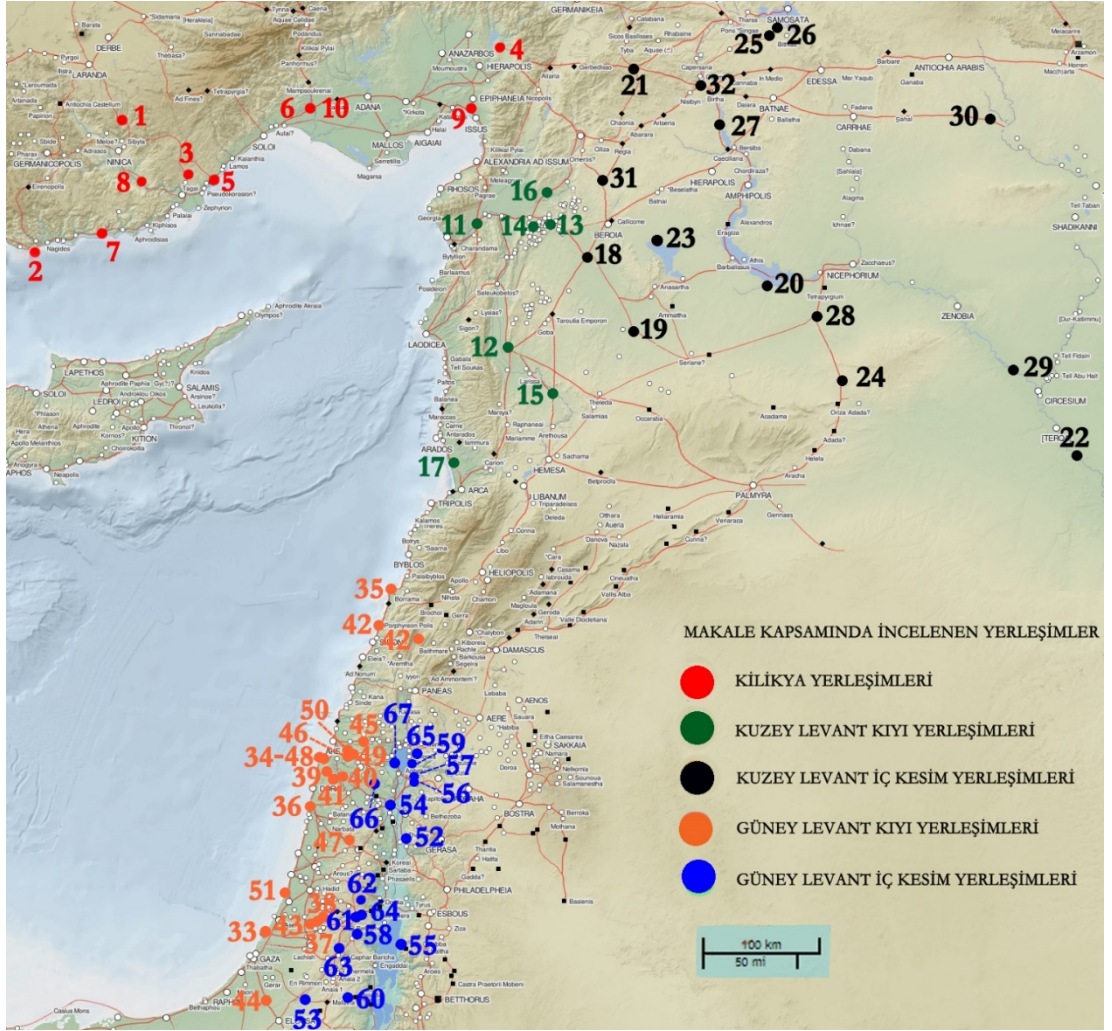
LRD FORM 2

09.01.56.00279-1

LRD FORM 2

Resim 4

Resim 5

Zeugma'dan Ele Geçen Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri

ZEUGMA KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİ İLE ANALOJİ KURULAN MERKEZLER																							
HARİTA NO	BÖLGELER VE MERKEZLER	ARS FORMLARI									PHRS FORMLARI						LRD FORMLARI						
		8A	50A	50B	67	84	91A/B	91C	97	107	1C	3B	3C	3E	3F	3G	3H	5	8	10A	10B	10C	2
GÜNEY LEVANT KIYI BÖLGESİ																							
33	Ashkelon		x	x	x	x				x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x
34	Bat Galim									x	x						x						x
35	Beyrut		x			x						x	x	x	x	x		x			x	x	x
36	Caesarea Maritima				x	x							x	x	x		x			x	x	x	x
37	Horbat Gannim														x								
38	Horbat Illin														x	x				x	x	x	
39	Horbat Qastra									x	x												x
40	Horbat Yagur																						x
41	Jalame				x	x												x					x
42	Jiyeh-Chhim		x	x	x	x	x							x	x	x				x	x	x	x
43	Khübet Es Suyyagh																				x		x
44	Magen																						
45	Nahf																						
46	Qiryat Ata																						
47	Samaria		x										x	x									x
48	Shiqmona									x					x	x	x					x	x
49	Tamra Ez Zu'bi																						x
50	Tel Keisan									x												x	x
51	Yavneh Yam																						x
GÜNEY LEVANT İÇ BÖLGESİ																							
52	Tell Ammata						x																x
53	Beer Sheva																						x
54	Scythopolis (Bet She'an)																						x
55	Callirhoe (Ain Ez Zera)						x																x
56	Gadara																						x
57	Hammat Gader																						x
58	Herodium																						x
59	Hippos		x			x	x																x
60	Horbat Uza				x																		x
61	Jerusalem					x	x																x
62	Khübet Adasa						x																x
63	Khübet Abu Rish																						x
64	Ophel					x																	x
65	Ramot Nof																						x
66	Tel Shunem																						x
67	Tiberias																						x
ZEUGMA KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİ İLE ANALOJİ KURULAN MERKEZLER																							
HARİTA NO	BÖLGELER VE MERKEZLER	ARS FORMLARI									PHRS FORMLARI						LRD FORMLARI						
		8A	50A	50B	67	84	91A/B	91C	97	107	1C	3B	3C	3E	3F	3G	3H	5	8	10A	10B	10C	2
KİLİKYA BÖLGESİ																							
1	Alahan						x																x
2	Anemurium						x	x															x
3	Diokaisareia						x	x															x
4	Domuztepe																						x
5	Elaiussa Sebaste																						x
6	Gözlükule						x																x
7	Kelenderis						x	x	x														x
8	Kilise Tepe																						x
9	Küçük Burnaz																						x
10	Tarsus						x	x	x														x
KUZUY LEVANT KIYI BÖLGESİ																							
11	Antiocheia		x				x	x															x
12	Apamea																						x
13	Burdj Baqirha																						x
14	Dehes																						x
15	Epiphania (Hama)																						x
16	Gindaros																						x
17	Tell Kazel																						x
KUZUY LEVANT İÇ BÖLGESİ																							
18	Al Hadir																						x
19	Androna (Al Andarin)																						x
20	Dibsi Faraj																						x
21	Doliche																						x
22	Dura Europos																						x
23	Jabbul																						x
24	Juwal (El Kowm)																						x
25	Kurban Höyük																						x
26	Lidar Höyük																						x
27	Nabgha Al Kebira																						x
28	Sergiopolis (Resafa)																						x
29	Tall Ar Rum																						x
30	Tell Fakhariyah																						x
31	Tell Rifaat																						x
32	Zeugma (Eski Yayınlar)																						x

Resim 7